

Forskningsgruppen SVENSKA SOM MÅLSPRÅK (SSM)
The research group SWEDISH AS A TARGET LANGUAGE

SSM Report 8
Andra utökade upplagen

Åke Viberg (red.)

STUDIER I KONTRASTIV LEXIKOLOGI: PERCEPTIONSVERB

1. Åke Viberg: Studier i kontrastiv lexikologi.
2. Åke Viberg: En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett semantiskt fält.
3. Katrin Maandi: Perceptionsverbens semantik i estniskan.
4. Iskra Jordanova: Perceptionsverbens semantik i bulgariskan.

Stockholms universitet
Institutionen för lingvistik
Mars 1983

Rapportserien SSM Reports

SSM-rapporterna (serien *SSM Reports*) utgavs vid Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet i anslutning till forskningsprojektet *Svenska som målspråk (SSM)* som understöddes av Skolöverstyrelsen 1973–1980. Redaktör för serien var Björn Hammarberg. Projektet var inriktat på studium av sådana företeelser i svenskans struktur och användning som utgör problem för vuxna inlärare av svenska som andraspråk med olika modersmål.

Upphovsrätten innehas av författarna. Rapporterna får laddas ner för personligt, icke-kommersiellt bruk och får citeras enligt gängse vetenskapliga principer. De får fritt användas i kurser inom högskolan under förutsättning att källan uppges.

Förteckning över SSM-rapporterna

1. Hammarberg, Björn & Åke Viberg (1977), *Felanalys och språktypologi. Orientering om två delstudier i SSM-projektet*. 34 s.
Även tryckt i *Nysvenska studier* 57 (1977) i form av två uppsatser, "Svenskan i ljuset av invandras språkfel" av Björn Hammarberg (s. 60–73) och "Svenskan i typologiskt perspektiv" av Åke Viberg (s. 74–85).
2. Hammarberg, Björn & Åke Viberg (1979), *Platshållartvånget, ett syntaktiskt problem i svenskan för invandrare*. Andra, omarbetade upplagan. 67 s.
En engelsk version är tryckt i *Studia linguistica* 31: 106–163 (1977) under titeln "The place-holder constraint, language typology and the teaching of Swedish to immigrants".
3. Hammarberg, Björn & Åke Viberg (1976), *Anaforiska processer i svenskan i invandraperspektiv – några utgångspunkter*. 13 s.
Även tryckt i *Nysvenska studier* 55–56: 213–226 (1976).
4. Åslund, Jan (1976), *Araber skriver svenska – arabisk syntax och arabers syntaxfel i svenskan*. 47 s.
5. Hammarberg, Björn & Åke Viberg (1976), *Reported Speech in Swedish and Ten Immigrant Languages*. 21 s.
Även tryckt i *Papers from the Third Scandinavian Conference of Linguistics*, red. Fred Karlsson (1976). Turku: Academy of Finland, Text Linguistics Research Group. 131–148.
6. Strömqvist, Sven (1980), *En orientering om NP, kasus och prepositioner i ryska*. 21 s.
7. Viberg, Åke (1980), *Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk: 1. Kognitiva predikat. 2. Perceptionsverbens semantik. 3. Emotiva predikat*. 103 s.
En förkortad version av uppsats 1 är tryckt i *Svenskans beskrivning* 12, red. S. Fries & C.-C. Elert (1980). Umeå universitet. Uppsats 2 även i *Tvåspråkighet*, red. A. Stedje & P. af Trampe (1979). Stockholms universitet. Uppsats 3 även i *Kontrastiv lingvistik och sekundärspråksforskning*, red. B. Hammarberg (1979). Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik.
8. Viberg, Åke (red.) (1983), *Studier i kontrastiv lexikologi: Perceptionsverb*. Andra, utökade upplagan. 133 s.
9. *Studium av ett invandarsvenskt språkmateriel* (1983). 115 s.
10. Hammarberg, Björn & Åke Viberg (1984), *Forskning kring svenska som målspråk. Två forskningsöversikter: 1. Grammatik och ordförråd (Åke Viberg). 2. Fonologi (Björn Hammarberg)*. 64 s.
Även i *Nordens språk som målspråk. Forskning och undervisning*, red. K. Hyltenstam & K. Maandi (1984). Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik.

Abstract

The project Contrastive Lexicology (supported by the Bank of Sweden Tercentenary Foundation) has a Swedish and a typological part. The Swedish part aims at a classification of a representative sample of Swedish verbs into semantic fields. The central parts of the fields identified in the general classification are analyzed more closely with respect to basic semantic components, differentiation and polysemy within the field and hierarchical structure (hypero/hyponyms). Special attention is also paid to characteristic syntactic frames in which the verbs belonging to the field can appear. The structure of the fields of COGNITION, PERCEPTION & EMOTION (collectively: the MENTAL field) in Swedish is presented in Viberg (1980).

The typological part is being carried out with questionnaires based on the analysis of Swedish. The aim of this part is to find out the range of structural possibilities in the core of the most central semantic fields. One such study has already been carried out concerning the verbs of perception, based on a questionnaire containing 20 sentences that so far have been translated into approximately 50 languages (Viberg 1982).

The present report contains four papers:

1. Ake Viberg: Studies in Contrastive Lexicology. (A short summary of the studies concerning Mental Verbs. In Swedish only.)
2. Ake Viberg: A typological investigation of the verbs of perception as a semantic field. (With a summary in English.)
3. Katrin Maandi: The semantics of the verbs of perception in Estonian. (With a summary in English.)
4. Iskra Jordanova: The semantics of the verbs of perception in Bulgarian. (Only in Swedish.)

Publications related to the project Contrastive Lexicology

Viberg, Ake (1980), Three semantic fields in Swedish and some other languages. (1. Cognitive predicates 2. Verbs of perception 3. Emotive predicates.) SSM Report 7. (In Swedish, with a short summary in English.)

Viberg, Ake (1982), The verbs of perception. A typological study. The project Contrastive Lexicology, University of Stockholm. (To be published in: Butterworth, B, Comrie, B & Dahl, Ø (eds.), Explanations of linguistic universals.)

Viberg, Ake (1983), A universal lexicalization hierarchy for the verbs of perception. The project Contrastive Lexicology, University of Stockholm. (To be published in: Karlsson, F (ed.), Papers from the 7th Scandinavian Conference of Linguistics.)

Address

Ake Viberg
The project Contrastive Lexicology
Institute of Linguistics
University of Stockholm
S-106 91 Stockholm
Sweden

FÖRORD

Denna rapport består av fyra uppsatser som utarbetats som förstudier till projektet KONTRASTIV LEXIKOLOGI vid Stockholms universitet. Projektet leds av Åke Viberg och får ekonomiskt stöd av Riksbankens jubileumsfond.

Projektets syfte är att ge en systematisk beskrivning av valda delar av svenskans ordförråd sett i ett universellt perspektiv. För studeras semantiska och syntaktiska egenskaper hos verben.

Undersökningen har en svensk och en typologisk del. Den svenska delen består av en klassifikation av svenskans verb i semantiska fält kombinerad med en djupundersökning av ett antal sådana fält (perceptionsverb, rörelseverb etc). Fältens interna struktur beskrivs genom komponentanalys. Som komponenter uppträder dels vissa som är gemensamma för alla fält (HANDLING, AKTIVITET, INKOATIV, TILLSTAND m fl) dels fältspecifika komponenter.

Vidare studeras de syntaktiska ramar i vilka ett fälts predikat uppträder och dessa ramars interaktion med predikatets betydelse(r). Den typologiska delen avser att belysa likheter och skillnader i begreppsbildningen mellan olika språk. Materialet insamlas med eliciteringsscheman bestående av svenska satser, i vilka predikaten inom ett fält uppträder i kontexter som illustrerar olika betydelser och konstruktionssätt. Eliciteringsschemana översätts av tvåspråkiga informanter.

Namnet kontrastiv lexikologi har valts för med tanke på att syftet med projektet är att åstadkomma en beskrivning av svenskans ordförråd som ska kunna fungera som en grund för studier av ordinläringen hos invandrare som lär sig svenska och översättning till och från svenska.

De fyra uppsatserna utgörs av:

1. Åke Viberg: Studier i kontrastiv lexikologi. sid 5
(Ursprungligen publicerad som en sammanfattning av en doktorsavhandling med samma namn.)
2. Åke Viberg: En typologisk undersökning av perceptions-
verben som ett semantiskt fält. " 21
(Ett omtryck av den ursprungliga SSM Report 8, som tidigare endast innehöll denna uppsats. "Summary in English" har tillkommit i denna 2 uppl.)
3. Katrin Maandi: Perceptionsverbens semantik i estniskan. " 97
(Summary in English.)
4. Iskra Jordanova: Perceptionsverbens semantik i bulgariskan. " 119

(Uppsatserna 3 & 4 som här publiceras för första gången utarbetades ursprungligen som Påbyggnadsuppsatser i allmän språkvetenskap, Stockholms universitet.)

Stockholm 14.3 1983

Åke Viberg

Uppsats 1

Åke Viberg

STUDIER I KONTRASTIV LEXIKOLOGI

0. OLIKA ASPEKTER PÅ LEXIKAL SPRÅKJÄMFÖRELSE

Språk kan jämföras i många syften. Den komparativa metoden inom språkvetenskapen förknippas kanske närmast med syftet att fastställa historisk släktskap mellan språken (genetisk inriktning). Man kan också inrikta sig på att åstadkomma ett klassifikationssystem som utifrån rent strukturella kriterier indelar språken i ett hanterligt antal typer (typologisk inriktning) eller på att bakom de många språkspecifika företeelserna finna universella principer, giltiga för alla språk (universell inriktning). I pedagogiska sammanhang har man intresserat sig för att så tydligt som möjligt påvisa hur språkstrukturen skiljer sig mellan två eller flera språk (kontrastiv inriktning). Slutligen kan man också se hur olika språkdrag är geografiskt distribuerade (areal inriktning).

Syftet med den här avhandlingen är att tillämpa sådana språkjämförande metoder på lexikonet. Ett riktigare namn på avhandlingen hade kanske varit studier i universell, typologisk och kontrastiv lexikologi. Namnet kontrastiv lexikologi har valts som den smidigaste samlande benämningen. Detta motiveras också av att ett av huvudmålen har varit att ringa in de språkspecifika dragen i svenskan (en lexikal typologisk profil för svenskan). Stora delar av avhandlingen utarbetades nämligen inom projektet Svenska som målspråk (SSM), vars huvudsyfte var att beskriva språkliga problem för invandrare som lär sig svenska. Ett av huvudresultaten i SSM-projektet, som främst behandlade syntaktiska problem, var att inlärningen styrs av målspråkets särprägel ('typologiska profil'). Alla inlärare tenderar att få problem på sådana punkter där målspråket är unikt eller representerar en ovanlig struktur jämfört med andra språk. (Se Hammarberg & Viberg, 1977 & 1979!). Mycket tyder på att denna princip är giltig också för ordinlärningen. Mina egna preliminära undersökningar av lexikala fel liksom framförallt de lexikala problem som ofta nämns av erfarna invandrarlärare stöder detta antagande. Jag tycker också man kan tolka Levenston och Blums (1977) empiriska undersökningar av ordinlärningen på det sättet. Till de lexikala problem som ofta uppmärksammas i svenskundervisningen hör exempel på vissa frekventa ord med besläktad betydelse som ofta är svåra att hålla isär för eleverna: tycka/tro; sätta/ställa/lägga; gå/resa/åka/köra; spela/leka; klippa/skära m fl. Samtliga dessa är ur kontrastiv synvinkel exempel på en ovanlig differentiering i svenskan. Ett annat problem är

särpräglade polysemimönster såsom fördelningen av olika betydelser på verben känna/veta/kunna i svenskan. (Detta kommenteras utförligare längre fram.)

1. LEXIKONETS SEMANTISKA STRUKTUR

Den kontrastiva lexikologin måste baseras på en god allmän teori för hur lexikonet är strukturerat betydelsemässigt. Beskrivningen i de undersökningar som presenteras här grundar sig på en kombination av semantisk fältanalys och semantisk komponentanalys.

Semantiska fält för verben

De ord som tillsammans utgör lexikonet (det totala förrådet av ord) i ett språk kan betydelsemässigt grupperas i ett antal semantiska fält. För verbens del hör de följande till de viktigaste och mest omfattande:

ÅGANDE & TRANSFE- RERING	BEFINTLIGHET & FÖRFLYTT- NING	M E N T A L				VERBAL KOMMUNIKATION
		PERCEPTION	KOGNITION	VÄRDERING	EMOTION	
ha	vara	titta	tänka	tycka	glädja	säga
äga	vara belägen	se	tro	gilla	sörja	tala
tillhöra	vistas	lyssna	tycka	ogilla	frukta	prata
	ligga	höra	veta	uppskatta	skrämma	snacka
ge	stå	känna	förstå	värdera	förvåna	diskutera
skänka		smaka	minnas		häpna	hävda
få	gå	lukta	glömma			påstå
erhålla	komma	märka	räkna ut			
	springa	synas				
låna	simma	låta				
hyra	resa					
köpa	åka					
sälja	köra					
	sätta					
	ställa					
	lägga					

I avhandlingen behandlas tre av de mentala fälten i särskilda uppsatser, nämligen fälten perception, kognition och emotion. (Se studien Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk. Viberg, 1980.) Dessa uppsatser utgår från svenskan och beskriver sedan hur andra språk kan skilja sig från svenskan på punkter av speciellt intresse. I avhandlingen ingår också en typologisk undersökning av perceptionsverben i ca 40 språk:

En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett semantiskt fält (Viberg, 1981). I ett annat sammanhang ges också en kort skiss av fältet Befintlighet och förflyttning i svenskan och några andra språk (avsn 8 i Viberg under utg.). De närmaste parallellerna till dessa studier finner man dels i enspråkiga beskrivningar av semantiska fält såsom Miller & Johnson-Laird (1976, kap 7), Faarlund (1978) och Ballmer & Brennenstuhl (1978), dels i språktypologiska (universella) undersökningar av vissa fält såsom färgord (Berlin & Kay, 1969), kroppsdelstermer (Andersen, 1978), etnobiologiska klassifikationssystem (Berlin, 1978) samt matlagningsverb (Lehrer, 1974, kap VIII).

Verb och andra typer av (yt)predikat

Vid sidan av verben finns det vissa andra typer av (yt)predikat, som från semantisk utgångspunkt bör behandlas tillsammans med verben. Till predikaten hör konstruktioner av följande slag som kan ersätta ett tempusbärande verb i en sats:

Nyheten <u>gladde</u> Marie	Verb
Nyheten <u>gjorde</u> Marie <u>glad</u>	göra/bli/vara + Adjektiv/Particip
Nyheten <u>skänkte</u> Marie <u>glädje</u>	verb + Nomen
Marie <u>tittade i</u> lexikonet	Verb
Marie <u>kastade ett öga i</u> lexikonet	verb + Nomen
Marie <u>fick se</u> en geting	seriebildande verb

I synnerhet om alla typer av predikat inräknas kommer fälten att omfatta ett stort antal predikat. Ballmer & Brennenstuhl (1981) har publicerat en semantisk klassifikation av 4 800 engelska predikat som hör till fältet verbal kommunikation ("speech activity verbs").

Den inre strukturen i ett semantiskt fält kan ses som resultatet av ett samspel mellan ett antal mer eller mindre fältspecifika betydelsekomponenter och vissa generella betydelsekomponenter. De senare sträcker sig tvärs igenom de semantiska fälten och inordnar de lexikala elementen i en generell lexikal struktur. För verbens och de andra predikatens del finns det tre system av sådana komponenter: det dynamiska systemet, baseringssystemet samt lexikala presuppositioner och implikationer.

Det dynamiska systemet

Det dynamiska systemet är ett sammanfattande namn på komponenter som kausativ, inkoativ och tillstånd. Några exempel på olika sätt att uttrycka dessa betydelser finns samlade i följande uppställning:

KAUSATIV	X gjorde A förvånad	X förvånade A	X väckte förvåning hos A
INKOATIV	A blev förvånad	A förvånade sig över X	A häpnade över X
TILLSTÅND	A är förvånad		A kände förvåning över X

Det dynamiska systemet realiseras på olika sätt beroende på ordklassstillhörigheten. Vid adjektiv används göra/bli/vara. Vid verb används i svenskan ganska ofta helt skilda verb (kausativ: förklara, inkoativ/tillstånd: förstå). Framförallt vid de emotiva verben används reflexiven och verbets s-form ofta som en antikausativ (= inkoativ/tillstånd). En morfologisk inkoativ föreligger dessutom i svenskan (blek-na), även om den inte är produktiv. Den morfologiska kausativen i par som falla/fälla och brinna/bränna är däremot närmast en etymologisk företeelse. Många andra språk har en produktiv morfologisk kausativ. Vad detta har för konsekvenser för den lexikala strukturen i dessa språk jämfört med svenskan beskrivs kortfattat i uppsatsen om emotiva predikat. I predikatsuttryck med ett substantiv som kärna används en grupp verb som ett slags verbala operatorer, som har till funktion att signalera den dynamiska betydelsen. Denna signaleras oftast tydligast i sådana analytiska konstruktioner i svenskan (liksom i den analytiska konstruktionen göra/bli/vara + ADJ). De vanligaste verbala operatorerna i sådana predikatsuttryck med substantiv som kärna är serien ge/få/ha:

KAUSATIV	Oväsendet gav Kalle huvudvärk
INKOATIV	Kalle fick huvudvärk (av oväsendet)
TILLSTÅND	Kalle har huvudvärk (på grund av oväsendet)

Dessutom finns ett antal mer eller mindre specialiserade verb, t ex;
Kausativ: väcka (irritation), skänka (glädje), injaga (fruktan);
Tillstånd: hysa (förståelse), känna (glädje).

Den beskrivning som har givits här är enbart en principskiss. Systemet utvecklas

i uppsatserna om de enskilda fälten på de punkter som aktualiseras. Ett samlat ställningstagande till den på sistone explosionsartat växande litteraturen om aspekt, aktionsart, kausativ etc ryms emellertid inte inom avhandlingens ram, även om en fördjupning vore motiverad på denna punkt.

Baseringsystemet

Det finns bland predikaten sådana som främst skiljer sig från varandra med avseende på valet av subjekt, t ex:

Peter gillar att spela demonisk	Att spela demonisk tilltalar Peter
Alla kan se sjön från kullen	Sjön är synlig (för alla) från kullen
Min bror äger den här korvkiosken	Den här korvkiosken tillhör min bror

För de mentala predikaten gäller, att de som subjekt antingen kan ta den som förnimmer, känner eller tänker något (Erfararen) eller det som är föremål för eller orsak till förnimmelsen etc (Fenomenet, ibland föredras termen Källa). Egenskapen att ta en viss roll (i kasusgrammatikens mening) som subjekt kallas basering (ändrat från orientering i de tidigare uppsatserna). Predikat som tar en Erfarare som subjekt är således erfararbaserade medan de som tar ett Fenomen eller en Källa som subjekt är fenomen- resp källbaserade. Denna skillnad är ett påfallande inslag i det mentala fältet:

Fält	Erfararbaserad	Fenomen- eller källbaserad
PERCEPTION	A ser X	X syns X är synlig (för A) X ser ADJ ut
	A hör X	X låter ADJ X hörs
KOGNITION	A inser X	X står klart för A
	A glömmer X	X faller A ur minnet
EMOTION	A är glad (åt X)	X är glädjande (för A)
	A fruktar X	X skrämmer A

I uppsatserna har baseringen mest använts som ett drag för att förklara skillnaden mellan predikat inom fältet. Även på denna punkt kan analysen naturligtvis fördjupas och konfronteras med de olika alternativa utformningar som kasusgrammatiken kommit

att få under senare år.

Lexikala presuppositioner och implikationer

Studiet av presuppositioner och implikationer har också utvecklats till ett eget forskningsfält, som är relevant för den lexikala analysen. Även i detta fall har jag utnyttjat vissa grundläggande begrepp för att differentiera mellan predikaten inom ett fält utan att kunna beakta alla de komplikationer, som uppmärksammas i litteraturen på området. Utförligast kommenteras detta i uppsatsen om de kognitiva predikaten. I uppsatsen om perceptionsverbens typologi uppmärksammas den intressanta kontrasten mellan faktiva predikat av typen Det syns/hörs/känns/märks att + Sats och icke-faktiva predikat av typen: Det ser ut/låter/känns/smakar/luktar/verkar som om + Sats. Konstruktioner av den förra typen tycks vara rätt speciella för svenskan.

2. ANALYS AV DEN INRE STRUKTUREN I ETT SEMANTISKT FÄLT EXEMPLIFIERAD MED PERCEPTIONSVERBEN

Jag hävdade tidigare att den semantiska strukturen i ett fält kan ses som resultatet av ett samspel mellan de tre systemen av generella betydelsekomponenter och olika grupper av mer eller mindre fältspecifika komponenter. Hur detta går till kommer att illustreras med utgångspunkt från fältet perception. Detta fälts utformning i svenskan behandlas i en av uppsatserna i Viberg (1980) samt i avsn 1 i den typologiska undersökningen av perceptionsverben (Viberg, 1981).

De viktigaste fältspecifika komponenterna utgörs av de fem sinnesmodaliteterna. Tillsammans med vissa kategorier hämtade från det dynamiska systemet och baserings-systemet ger de följande struktur åt fältet, om man utgår från de mest centrala verben. Detta kallas grundparadigmet för perceptionsverben:

Grundparadigmet

Sinnesmo- dalitet	E R F A R A R B A S E R A D		KÄLLBASERAD
	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	Jan tittade på fåglarna	Jan såg fåglarna	Jan såg glad ut
HÖRSEL	Jan lyssnade på fåglarna	Jan hörde fåglarna	Jan lät glad
KÄNSEL	Jan kände på däcket	Jan kände en sten under foten	Stenen kändes vass
SMAK	Jan smakade på soppan	Jan kände smaken av vitlök i soppan	Soppan smakade vitlök/gott/illa
LUKT	Jan luktade på cigarren	Jan kände lukten av cigarr i rummet	Jan luktade cigarr/gott/illa

Bland de generella komponenterna är distinktionen mellan en aktivitet, som ingår i det dynamiska systemet, och en erfarenhet viktigast. Den illustreras av ett satspar som följande:

Jan tittade på fåglarna (Aktivitet) Jan såg fåglarna (Erfarenhet)

En aktivitet är avsiktlig och kan kontrolleras av subjektet till verbet (agentiv). Detta är inte fallet för en erfarenhet, vilket framgår av olika test för agentivitet, t ex följande:

(⁺ anger att en sats är ogrammatisk)

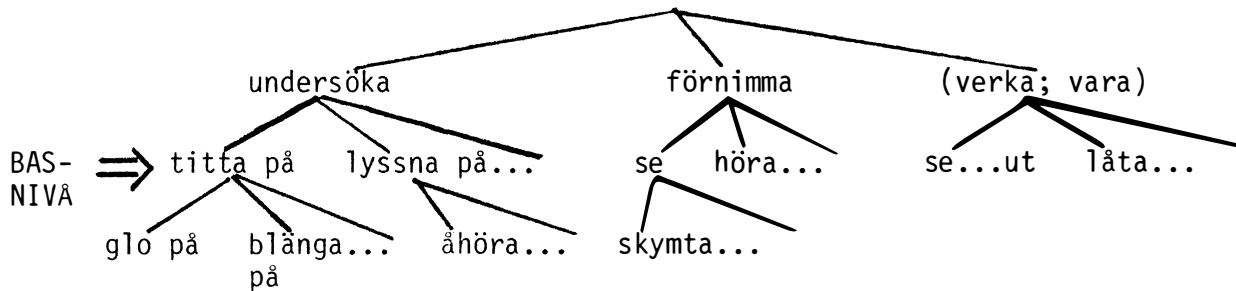
Vi övertalade Jan att titta på fåglarna

⁺Vi övertalade Jan att se fåglarna

Erfarenhet är en beteckning som egentligen döljer en kombination av flera mer generella kategorier. (Närmare bestämt ett erfararbaserat tillstånd eller en erfararbaserad inkoativ.) Men jag tror, att den korta kommentaren räcker för att

man ska förstå hur aktiviteter och erfarenheter hålls isär. De kopulativa verben skiljer sig från de övriga två grupperna genom att subjektet anger källan för förnimmelsen och inte den som förnimmer, Erfararen. (Närmare bestämt är de kopulativa verben källbaserade tillstånd.)

Grundparadigmet kan byggas ut på olika sätt. Verben i detta ingår egentligen som en basnivå i en hierarki av över- och underordnade begrepp, ungefär så här:

En viktig aspekt av den lexikala analysen är också att undersöka hur predikaten inom ett fält uppträder i olika syntaktiska ramar. För varje fält bör de typiska ramarna beskrivas och deras interaktion med predikatens betydelse. För fältet perception gäller bl a att verben styr vissa bisatskonstruktioner på ett karakteristiskt sätt. I följande ramar kan predikat som tillhör fältet uppträda på ett karakteristiskt sätt:

Direkt perception	Jan såg skatorna äta körsbär Jan såg hur skatorna åt körsbär
Indirekt perception	Jan såg att skatorna hade ätit från körsbärsträdet
Faktiv	Det syns att Jan är hungrig
Icke-faktiv	Det ser ut som om Jan är (vore) hungrig

3. EN TYPOLOGISK UNDERSÖKNING AV PERCEPTIONSVERBEN SOM ETT SEMANTISKT FÄLT

På grundval av de svenska exempel som återfinns i grundparadigmet är det möjligt att upprätta en frågelista, som kan översättas till ett antal andra språk. För en undersökning som bygger på data insamlade på detta sätt från ca 40 språk, redogörs i Viberg (1981). Även om vissa genetiska och areala grupper av språk är under- eller orepresenterade är spridningen ändå ganska god jämfört med andra liknande

studier (närmast Lehrer, 1974, kap VIII). 13 olika språkfamiljer finns representerade i sampeIn.

Data från språken redovisas med hjälp av figurer som bygger på grundparadigmet. I figur 1 återges några exempel på detta.

Språken kan bl a jämföras med utgångspunkt från den teknik som används för att bilda predikat. I svenskan finns t ex vid sidan om enkla verb seriebildande verb (få se) och predikat som består av verb + Nomen (kasta en blick). I alla språk finns säkerligen flera olika typer av predikat. Men på basnivån finns i svenskan inga seriebildande verb och bara två predikat av typen verb + Nomen, nämligen känna smaken av och känna lukten av. Vissa andra språk favoriserar dessa typer av predikat på basnivån. I kinesiskan och vietnamesiskan används denna predikats-typ genomgående för att signalera en erfarenhet. Följande exempel är hämtat från kinesiskan:

Wang	kān	-le-	kān	niǎo	Wang	tittade	på	fåglarna
	titta	ASP	titta	fågel				

Wang	kān	-jiān	-le	niǎo	Wang	såg	fåglarna
	titta	förnimma	ASP				

Systemet i vietnamesiskan framgår av figur 1. I de indo-iranska språken favoriseras typen verb + Nomen. De flesta aktiviteterna är t ex av denna typ i kurdiskan och persiskan. Systemet i det senare språket kan också studeras i figuren. Till de språk som uppmärksammas i detta sammanhang hör också de polysyntetiska språken, i sampeIn representerade av västgrönländskan och seneca (ett irokesiskt språk). I dessa språk kan motsvarigheten till ett verb i svenskan ofta bestå av en kombination av verb- och nomenrötter som är förenade till ett verb.

Främst jämförs emellertid språken med avseende på den semantiska differentieringen och olika polysemimönster inom fältet. Om vi t ex jämför engelskan och mambwe i figuren, så finner vi att engelskan inte differentierar lexikalt (genom att använda skilda verb) mellan aktivitet, erfarenhet och kopulativ, då det gäller verben feel, taste och smell. Däremot differentierar engelskan konsekvent mellan de olika sinnesmodaliteterna. I mambwe är differentieringen svag mellan dessa, då det gäller en erfarenhet. Det finns ett särskilt verb som svarar mot syn (oklart om det täcker både 'se' och 'titta'). Sedan finns det ett verb -uvwa, som täcker de övriga erfarenheterna. Dessutom täcker det betydelsen 'lyssna på'. Verbet täcker (åtminstone till vissa delar) betydelser som i engelskan signaleras med fem olika verb: hear -

Figur 1

Mambwe (bantuspråk, Zambia)

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	-lola	?-wene	-loleka
HÖRSEL	-uvwa	-uvwa	-uvwika
KÄNSEL	-lema	"	?
SMÅK	-lila	"	-uvwika
LUKT	-nunshya	"	-nunka

STATISK = -ka (grundform oklar)

Engelska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	look at	see	look
HÖRSEL	listen to	hear	sound
KÄNSEL		feel	
SMÅK		taste	<good/bad of onions
LUKT		smell	<good/bad of onions

VIETNAMESISKA

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	xem	xem thấy 'titta förnimma'	trông
HÖRSEL	nghe	nghe thấy 'lyssna förnimma'	'cô giọng 'ha röst'
KÄNSEL	sở	cảm thấy 'känna förnimma'	?
SMÅK	nếm	nếm thấy 'smaka=på förnim.'	có vị 'ha smak'
LUKT	ngửi	ngửi thấy 'lukta=på förn.'	có mùi 'ha lukt'

Persiska

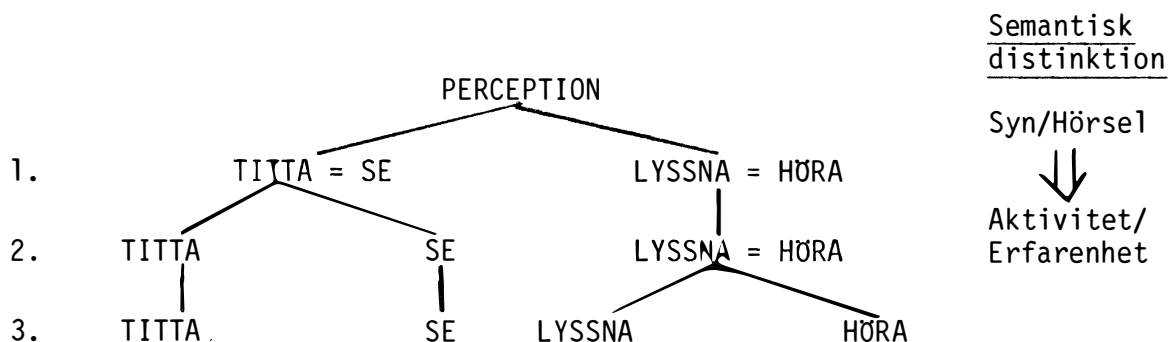
	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	negah kardan 'titt göra'	didan	benazar till-syn
HÖRSEL	goş dadan öra ge	şenidan	residan
KÄNSEL	dast zadan 'hand slå'	ehsas kardan 'känsla göra'	ung.= 'verka'
SMÅK	cesidan	maze taşxis dadan 'smak märke ge'	maze dadan 'smak ge'
LUKT	bu kardan 'lukt göra'	bu taşxis dadan 'lukt märke ge'	bu dadan 'lukt ge'

feel - taste - smell - listen to. Däremot finns särskilda verb som svarar mot feel, taste och smell, då dessa har en aktivitetsbetydelse.

Figurer av detta slag är enligt min mening en utmärkt utgångspunkt, då man vill jämföra språk kontrastivt med varandra. Var och en av de femton rutorna i figuren kan entydigt definieras semantiskt som en kombination av en sinnesmodalitet och någon av kategorierna aktivitet, erfarenhet och kopulativ. Man kan därför på ett entydigt sätt läsa av betydelseomfånget hos orden (så långt schemat sträcker sig. Men det täcker de mest centrala betydelserna inom fältet.)

Men det går också på grundval av data av detta slag att åstadkomma en typologiskt (eller universellt) inriktad jämförelse tvärs över språken. Finns det bestämda restriktioner på vilka delbetydelser inom fältet som kan täckas av ett lexikalt element? Vilka lexikala element kan uppträda tillsammans i ett språk? (Vad är således ett möjligt lexikalt system?) Även om sampelein saknar företrädare för flera viktiga språkgrupper, så är den tillräckligt stor för att utpröva en metod för hur en sådan jämförelse kan åstadkommas. Resultaten måste däremot betraktas som tentativa, om man vill göra förutsägelser om språk utanför sampelein.

Ett avsnitt ägnas åt motsvarigheter till verbparen titta/se och lyssna/höra i svenskan. Det visar sig att det finns vissa språk som endast har ett verb som svarar mot vart och ett av dessa par. I dessa språk sker således inte någon differentiering mellan en aktivitet och en erfarenhet i detta fall. Det finns också vissa språk som har skilda verb som svarar mot 'titta' och 'se' men som har ett verb som täcker både 'lyssna' och 'höra'. Däremot återfanns inget språk som hade skilda verb för 'lyssna' och 'höra' samtidigt som det saknade särskilda verb för 'titta' och 'se'. På grundval av denna iakttagelse uppställdes följande lexifieringshierarki:

En annan företeelse som ägnas rätt stor uppmärksamhet är de polysemimönster som föreligger för erfarenheternas del. I svenskan används t ex verbet känna förutom om känsel även om erfarenheter som är knutna till sinnesmodaliteterna smak och lukt.

Jag kände en fluga på nästippen
Jag kände smaken av rosmarin i salladen
Jag kände lukten av hennes parfym

Enligt min mening uppfattas användandet av verbet känna om känsel som en grundbetydelse i förhållande till användandet om smak och lukt som uppfattas som sekundära betydelser. Det visar sig att majoriteten av språken i sampeIn använder åtminstone något verb som är polysemt, då det gäller att beskriva en erfarenhet. Vanligen tycks man kunna fastställa en grundbetydelse, då ett verb betecknar en erfarenhet i mer än en sinnesmodalitet. Hur denna grundbetydelse eller föredragna tolkning hos verbet kan skifta framgår av följande figur, där några representativa språk finns upptagna. (Ytterligare några mönster återfinns i sampeIn):

	Swahili	Hausa	Svenska	Seneca	Engelska
SYN	ona	gan(i)	se	-kE-	see
HÖRSEL	sikia	ji	höra	-th0:te-	hear
KÄNSEL	sikia	ji	känna	-ka?Ey0-	feel
SMAK	ona	ji	känna	-hs0:wi-	smell
LUKT	sikia	ji	känna	-hs0:wi-	taste

○ = föredragen tolkning, grundbetydelse

Med vissa reservationer kan en hierarki uppställas som förutsäger vilka andra betydelser ett verb med en viss grundbetydelse kan ta:

SYN > HÖRSEL > KÄNSEL > SMAK
LUKT

Det finns också en påtaglig areal fördelning av dessa polysemimönster. Samma

mönster som svenskan baserad på 'känna' återfinns i finska, estniska, polska, serbokroatiska och bulgariska (m fl). Däremot finns inte denna polysemi i danskan, tyskan och engelskan m fl språk. Polysemi baserad på 'höra' av det slag som finns i hausa, finns i många afrikanska språk söder om Sahara.

4. FÄLTEN KOGNITION OCH EMOTION

De två återstående uppsatserna i avhandlingen är ägnade åt fälten kognition respektive emotion i svenskan och några andra språk. De är upplagda på samma sätt som perceptionsverbsstudien (med undantag av att jämförelsen med andra språk än svenskan är mer skissartad). Jag nöjer mig därför med en mycket kort resumé.

Det kognitiva fältet delas tentativt in i tre delfält: minne-glömska, tänkande och kunskap-tro-åsikt. Bl a undersöks sedan den interna differentieringen mellan predikaten i den senare gruppen. Det visar sig att ett ganska stort antal predikat av denna typ (i rapporten behandlas 34) skiljer sig åt fr a genom att de signalerar olika typer av inställning som Erfararen (subjektet till predikatet) och Talaren kan ha till utsagan i objektsbetsatsen som följer verb av denna typ. Differentieringen beskrivs ungefär så här:

predikat	... <u>ana</u>	<u>misstänka</u>	<u>inse</u>	<u>inbilla sig...</u>
Erfararens inställning	VAG, OSÄKER	OSÄKER		
Talarens presupposition	SANN	OND	SANN	FALSK

Ett särskilt avsnitt ägnas också åt ett försök att förklara den semantiska skillnaden mellan tycka och tro, ett fall av språkspecifik differentiering. Tämmligen språkspecifik visar sig också det polysemimönster vara som kännetecknar verben känna - veta - kunna i svenskan vid en jämförelse med 8 främst europeiska språk. Fr a veta har ovanligt få sekundära betydelser samtidigt som känna har ovanligt många. Skillnaden mellan svenskan och engelskan tycks vara representativ i exempel som Jag känner Peter/I know Peter. Atminstone bland de europeiska språken representerar engelskan det vanligare mönstret.

Inom det emotiva fältet favoriseras i svenskan predikat med ett adjektiv som kärna

(vara, känna sig/bli/göra orolig) även om predikatstyperna Verb (oroa, oroas, oroa sig) och verb + Nomen också är vanliga (känna, väcka oro). Fr a adjektiven indelas i semantiska klasser. En grundläggande distinktion görs mellan akut (glad) och disposition (gladlynt). Genom att klassificera adjektiven efter grundemotioner (Glädje etc) och basering är det möjligt att upprätta ett semantiskt klassifikationsschema, som i princip är utformat så här:

	E R F A R A R B A S E R A D		FENOMENBASERAD
	AKUT	DISPOSITION	
GLÄDJE	glad munter glättig ·	gladlynt	glädjande
SORG	sorgsen ledsen ·	svårmodig	sorglig ledsam
ILSKA ·			

Nästa steg i analysen, som emellertid inte företas i denna rapport, är att redogöra för differentieringen mellan predikat som tillhör samma delfält (t ex mellan glad, munter, glättig etc).

I det språkjämförande avsnittet uppmärksammas bl a språk, där uttryck som lokaliserar emotionen till en viss kroppsdel (typ: hetlevrad), verkar vara grundläggande på ett helt annat sätt än i svenskan. Ett avsnitt ägnas också åt att jämföra fr a de formella uttrycksmedlen för det dynamiska systemet i svenskan med språk som har ett produktivt system av morfologiska kausativer. Sig och verbets s-form i predikat av typen förvånas, förvåna sig kan sägas fungera som en antikausativ jämfört med kausativen i sådana språk. Det får konsekvenser för vilket verb som normalt är minst komplext och kan betraktas som en lexikal grundform. I svenskan är ett inherent kausativt verb som förvåna mest grundläggande medan ett verb med grundbetydelsen 'bli förvånad'/'vara förvånad' ofta är grundläggande i språk med morfologiska kausativer. Slutligen ges några exempel på hur skillnaden mellan akuta och dispositionella adjektiv delvis kan signaleras med grammatiska medel i vissa språk, t ex kasusväxling på adjektivet i finskan eller den ofta uppmärksammade växlingen mellan spanskans två verb för 'vara': ser och estar.

LITTERATUR

- Andersen, E S (1978), Lexical Universals of Body-Part Terminology.
I: Greenberg, J (ed), Universals of Human Language. Vol 3: 335-68.
Stanford University Press.
- Ballmer, T & Brennenstuhl, W (1978), Zur Verbwortschatz der deutschen Sprache.
I: Linguistische Berichte 55: 18-37.
- Ballmer, T & Brennenstuhl, W (1981), Speech Act Classification. Springer-Verlag,
Berlin.
- Berlin, B (1978), Ethnobiological Classification. I: Rosch & Lloyd (eds.),
Cognition and Categorization, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.
- Berlin, B & Kay, P (1969), Basic Color Terms. University of California Press,
Berkeley.
- Faarlund, J T (1978), Verb og predikat. Ein studie i norsk verbalsemantikk.
Universitetsforlaget, Oslo.
- Hammarberg, B & Viberg, A (1977), Felanalys och språktypologi. Orientering om
två delstudier i SSM-projektet. SSM Report 1. Inst f lingvistik, Stockholms
universitet.
- Hammarberg, B & Viberg, A (1979), Platshållartvånget, ett syntaktiskt problem i
svenskan för invandrare. SSM Report 2. Inst f lingvistik, Stockholms
universitet.
- Lehrer, A (1974), Semantic fields and lexical structure. North-Holland, Amsterdam.
- Levenston, E A & Blum, S (1977), "Aspects of lexical Simplification in the Speech
and Writing of Advanced Adult Learners". I: Corder, S P and Roulet, E
(eds), Actes du 5ème Colloque de Linguistique Appliquée de Neuchâtel,
Genève: Droz, 51-71.
- Miller, G A & Johnson-Laird, P N (1976), Language and Perception. Harvard university
Press, Cambridge, Mass.
- Viberg, A (1980), Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk.
1. Kognitiva predikat. 2. Perceptionsverbens semantik. 3. Emotiva
predikat. SSM Report 7. Inst f lingvistik, Stockholms universitet.
- Viberg, A (1981), En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett
semantiskt fält. SSM Report 8. Inst f lingvistik, Stockholms universitet.
- Viberg, A (under utg), Svenska för vuxna invandrare. Avsn 8. Begreppsorienterad
undervisning, ordkunskap och elevernas modersmål. SSM PM 1980-10-10.
Inst f lingvistik, Stockholms universitet. Kommer i lätt omarbetad form
att tryckas i förhandlingarna från ASLA-symposiet: Språkundervisning
i Sverige. Lund 29-30 aug 1980. Utg Kenneth Hyltenstam, Liber.
/Den exakta titeln på boken blev: Språkmöte. /

Uppsats 2

Åke Viberg

EN TYPOLOGISK UNDERSÖKNING AV PERCEPTIONSVERBEN SOM ETT SEMANTISKT FÄLT

Innehåll

0. INTRODUKTION

1. PERCEPTIONSVERBEN I SVENSKAN

De fem sinnesmodaliteterna - Det dynamiska systemet - Baseringsystemet - Grundparadigmet - Hyponymirelationer - Basnivån - Karakteristiska bisatskonstruktioner

2. DATAINSAMLING

Datainsamling - Urvalet av språk

3. FAVORISERING AV BESTÄMDA PREDIKATSTYPER

Språk som favoriserar predikatstypen: verb + Nomen
Språk som favoriserar seriebildande verb
Polysyntetiska språk

4. SKILLNADER I SEMANTISK DIFFERENTIERING MELLAN SPRÅKEN

A. Syn och hörsel

Lexifieringshierarki - Morfologiskt komplexa former - Kompensation med grammatiska medel

B. Smak och lukt

Predikat som främst har en beskrivande funktion
Värdering. Smaka gott/illa, lukta gott/illa
Verbet 'lukta' i absolut konstruktion
Hyponymer till 'smaka' och 'lukta'
Aktivitet och erfarenhet

5. POLYSEMIMÖNSTER FÖR VERB SOM BETECKNAR EN ERFARENHET

Polysemi baserad på 'se' - Polysemi baserad på verbet 'höra' - Genetisk och areal fördelning - Polysemi baserad på verbet 'känna' - Verbrötter som kombinerar modaliteterna smak och lukt

6. NÅGRA TENTATIVA GENERALISERINGAR

LITTERATUR

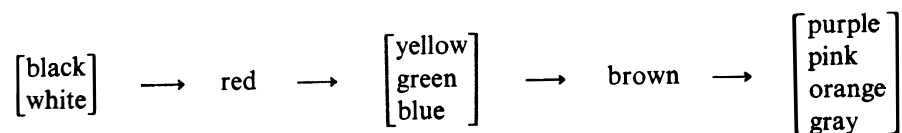
Summary in English

0. INTRODUKTION

Den här uppsatsen har till syfte att ge en typologiskt inriktad beskrivning av perceptionsverben som ett semantiskt fält. Den bygger på data som samlats in från ca 40 språk genom översättning av ett antal svenska meningar, som illustrerar olika betydelser hos perceptionsverben. (Mer om detta i ett senare avsnitt.) I detta inledande avsnitt ska jag kort ange vilka de viktigaste föregångarna är till en sådan språktypologisk (eller universellt inriktad) jämförelse av lexikala semantiska fält.

Den lexikala språkjämförelsen måste sägas vara styvmoderligt behandlad jämfört med syntax, morfologi och fonologi. I de fyra volymerna Universals of Human Language (ed. Joseph Greenberg 1978), som utgör det mest omfattande verket på sitt område, finns det egentligen bara en uppsats som behandlar lexikal semantik. Det är Elaine S Andersens studie Lexical Universals of Body-Part Terminology. I serien Lingua Descriptive Studies, som avser att ge ett tvärsnitt av världens språk i form av monografier över ett antal typologiskt starkt skilda språk, behandlas lexikonet endast i form av en kort, ganska ostrukturerad lista längst bak i volymerna (t ex Derbyshire 1979, Hewitt 1979).

Det finns egentligen bara några få lexikala fält som har behandlats i ett typologiskt (eller universellt) perspektiv. Den mest uppmärksammade studien är med all rätt Berlin & Kays (1969) studie av färgorden. De hävdar att man kan förutsäga vilka grundläggande färgord som kan förekomma i ett språk, trots den stora variation som finns mellan språken. Språken kan ha mellan 2 och 11 grundläggande färgord. Restriktionerna på vad som är ett möjligt färgordssystem formuleras i följande hierarki:

Om ett språk har ett färgord som står högre i hierarkin (till höger), så har det också alla färgord som står lägre i hierarkin. Språk med två färgord har således svart och vit medan språk med tre färgord har svart, vit och röd etc. Hypotesen har fått starkt stöd i en serie psykolingvistiska undersökningar av Eleanor Rosch (Se t ex Rosch 1977). Berlin och Kays ursprungliga undersökning (1969) byggde på primärdata från 20 språk, där infödda informanter fick pricka in färgorden på en färgatlas. Dessutom insamlades sekundära data från olika

publicerade undersökningar, så att sammanlagt 98 språk ingick i sampeln. Detta är såvitt bekant den mest omfattande databasen i någon lexikal studie. (Även om många av de sekundära källorna är väldigt otillförlitliga och urvalet har kritiserats på grund av en otillräcklig genetisk och areal spridning. Se främst Hickerson 1971!) Kroppsdelstermer har förutom av Andersen (1978) blivit föremål för en studie av Brown (1976) baserad på 41 språk. Ett annat område som studerats är folkbiologiska taxonomier, dvs hur man klassificerar växter och djur i olika språk. (Se Berlin 1978!)

Det finns också några typologiskt-universella undersökningar av verb som tillhör ett bestämt semantiskt fält. Den bredast upplagda av dessa är förmodligen Lehrers undersökning av matlagningsverben (Lehrer 1974 a & b, kap 8). Till fältet hör verb som laga mat, koka, steka etc. Data från språken redovisas i figurer, där verben är inordnade i fält på följande sätt:

English

cook									
steam*	boil ₂			fry			broil (U.S.) grill (G.B.)	roast	bake
	boil ₂	simmer		sauté	deep-fry	grill (U.S.)	barbecue		
	(steam)*	poach	stew braise						

* Some speakers feel that *steam* is a basic cooking word; others classify it as included in *boil*.

Japanese

<i>ryo:ri-suru</i> 'to prepare food', <i>nitaki</i> 'cook'						
<i>niru</i> 'boil'		<i>mieU</i> 'steam'	<i>ageru</i> 'deep fry'	<i>yaku</i> 'bake, roast broil, fry'		
<i>yuderu</i> 'boil'	<i>taku</i> 'boil' <Rice>			<i>itameru</i> 'stir-fry'	<i>iru</i>	<i>aburu</i>

Polish

<i>gotawać₁</i> 'cook'		
<i>gotawać₂</i> 'boil'	<i>smażyc</i> 'fry'	<i>piec</i> 'bake, roast'
<i>duśc</i> 'stew'		

Persian

<i>postan</i> 'to cook, bake'				
<i>jusandan</i> 'boil'	<i>dam kardoen</i> 'steam'	<i>sore kardoen</i> 'fry'	<i>kabab kardoen</i> 'broil'	<i>dar tamur postan</i> 'bake'

På grundval av sådana data från 15 språk formulerar Lehrer tentativa universalier av följande slag, som anger vad som är ett möjligt lexikalt system, då det gäller matlagningsverben (Lehrer 1974b, 165):

- (1) In general, if a language has at least two cooking words that contrast, one will be used for boiling
- (2) If a language has three or more cooking words, in addition to a term for boiling, the nonboiling domain will be subdivided

Det finns också en jämförelse av rörelseverben och specificeringen av befintlighet och förflyttning i atsugewi (ett hokanindianspråk i Kalifornien) och engelskan kompletterad med data från några andra europeiska språk som ryska och tyska (Talmy 1975).

Den närmaste föregångaren till den studie som kommer att presenteras här är Scovels (1971) jämförelse av perceptionsverben i engelskan med data från fyra andra språk. Materialet presenteras i form av följande figur:

TABLE 2						
<i>Stative and active verbs of perception in five languages</i>						
SENSE ORGAN	ASPECT	ENGLISH	SPANISH	FRENCH	THAI	CHINESE
EYE	STATE	see	veo	voir	hěn	kānjyān
	ACTIVITY	look at	miro	regarder	duu	kān
EAR	STATE	hear	oigo	entendre	dāyyin	tīngjyān
	ACTIVITY	listen to	escucho	écouter	faŋ	tīng
NOSE	STATE	smell	huelo	sentir	dāykin	wénjyān
	ACTIVITY	smell	huelo	sentir	dom	wén
TONGUE	STATE	taste	siento	avoir le goût de	mii rôt	chángwèn
	ACTIVITY	taste	gusto	goûter	chím	cháng
TOUCH	STATE	feel	siento	se sentir	rúusik	jywe´
	ACTIVITY	feel	toco	toucher	tè	mō

Data från de andra språken än engelskan förklaras inte ytterligare, vilket skulle behövas bl a för kinesiskans del (Jfr avsnitt 3, nedan). De slutsatser Scovel drar kan sammanfattas i följande två citat:

- (1) "Except for the French and Thai equivalents of 'taste' (which can be paraphrased roughly as 'to have the taste of'), all of the languages contain verbs for the states and activities of perception."

Som en allmän tendens håller Scovels iakttagelse, att de flesta betydelserna inom fältet signaleras i form av verb. Men som vi ska se i avsnitt 3 finns det en typ av språk, där sinnesmodaliteten vanligen signaleras i ett nomen åtföljt av ett verb med mer allmän betydelse (såsom i 'ha smak').

- (2) "Note that every language cited in the table has different words for the state and activity of sight and for hearing, while most of the languages have homophonous forms for the other three senses. One is tempted to say that since sight and hearing are the only senses which have two distinct organs of perception, they logically demand a separate word for each organ!"

Som en allmän tendens står sig även denna iakttagelse, om var den rikaste differentieringen finns inom fältet. Men iakttagelsen kommer att preciseras väsentligt. Som kommer att framgå, finns det dessutom flera grupper av språk där verbparen 'titta' och 'se' respektive 'lyssna' och 'höra' motsvaras av ett verb (per par). Med tanke på att Scovel ägnar endast ca två sidor åt jämförelsen mellan språken måste framställningen sägas vara insiktsfull. Han uttrycker sig också ganska försiktigt.

Som en bakgrund till den typologiska undersökningen följer nu en relativt utförlig analys av fältet perception i svenskan.

1. PERCEPTIONSVERBEN I SVENSKAN

Perceptionsverben i svenskan finns beskrivna i Viberg (1980, s 40-60). På några punkter har analysen stillatigande modifierats. Till litteraturlistan i den uppsatsen kan nu fogas Wierzbicka (1980).

Strukturen i ett semantiskt fält kan ses som resultatet av ett samspel mellan ett antal mer eller mindre fältspecifika betydelsekomponenter och vissa generella betydelsekomponenter, som sträcker sig rakt igenom lexikonet och inordnar verben i en generell lexikal struktur.

De fem sinnesmodaliteterna

För perceptionsverbens del utgörs de viktigaste fältspecifika betydelsekomponenterna av de fem sinnesmodaliteterna. Det finns dessutom en grupp av perceptionsverb som är ommarkerade för sinnesmodalitet. Följande uppställning visar hur perceptionsverben kan grupperas med utgångspunkt från dessa komponenter:

OMARKERADE FÖR
SINNESMODALITET förnimma, märka

SINNESMODALITET

SYN	titta på, se, betrakta, syna, stirra, synas, se .. ut, visa
HÖRSEL	lyssna på, höra, spisa, avlyssna, låta, höras
KÄNSEL	känna på, känna, kännas, palpera, treva
SMAK	smaka på, avsmaka, känna smaken av, smaka, ha smak
LUKT	lukta på, känna lukten av, vittra, lukta, stinka, dofta, osa

Det dynamiska systemet

De generella betydelsekomponenterna som ger verbordförrådet dess grundstruktur kan indelas i tre system (Viberg 1980, 5-14): det dynamiska systemet, baserings-systemet (där kallat "orienteringssystemet") samt lexikala presuppositioner och implikationer. Det dynamiska systemet är en sammanfattande benämning på semantiska komponenter som kausativ, inkoativ och tillstånd samt skillnaden mellan medvetna, avsiktliga och kontrollerbara handlingar eller aktiviteter som utförs av en mänsklig agent kontra icke-handlingar av skilda slag (som inte är avsiktliga etc).

För perceptionsverbens del är det viktigt att kunna skilja på verbpar som de följande:

AKTIVITET	ERFARENHET
Pelle tittade på fasanerna	Pelle såg fasanerna
Pelle lyssnade på fasanerna	Pelle hörde fasanerna
Pelle kände på stenen	Pelle kände en sten under foten

Aktiviteter är medvetna och avsiktliga. De är något som subjektet gör i ett visst syfte. Erfarenheter betecknar däremot sådana upplevelser som inte behöver vara medvetet framkallade av subjektet. Denna skillnad mellan aktiviteter och erfarenheter återgår på en egenskap som kan kallas agentiv (ett annat namn är kontrollerbar). Det finns ett antal testramar för att undersöka om ett verb är agentivt. Några av de viktigaste är följande. (Jämför Viberg 1980, sid 44-45, testen för handling. Jag har modifierat terminologin såtillvida, att handlingar är en speciell grupp bland flera andra som är agentiva):

1. Verbet kan kombineras med adverbet "avsiktligt" eller "för att" + infinitiv:

Pelle kände på stenen för att ta reda på om den var slät nog

* Pelle kände en sten underfoten för att ta reda på om den var slät nog

2. Verbet kan ta olika överordnade verb som förutsätter avsikt:

"besluta sig för", "ha för avsikt"; "förmå", "övertala":

Pelle beslöt sig för att titta på fasanerna

* Pelle beslöt sig för att se fasanerna

Lisa övertalade Pelle att lyssna på fasanerna

* Lisa övertalade Pelle att höra fasanerna

Observera att se och höra förvandlas till aktiviteter om de kombineras med på:

OK Pelle beslöt sig för att se på fasanerna

Termen erfarenhet döljer egentligen två skilda dynamiska klasser, som rätt allmänt kallas tillstånd och inkoativ¹⁾. Verb som se, höra och känna är i

1) I Vendlers inflytelserika artikel (1967) används termerna "state" respektive "achievement". Termen aktivitet svarar mot Vendlers "activity", med det tillägget att en aktivitet förutsätts vara agentiv, vilket är en oklar punkt hos Vendler. Jämför vidareutvecklingen av systemet hos Dowty (1979) och för svenskan Andersson (1977) och Platzack (1979). Även Kiefer (manus) har utnyttjats. Jag hoppas att i någon form kunna återkomma med en noggrannare redogörelse för hur det som här kallas det dynamiska systemet förhåller sig till de kategorier som behandlas i denna litteratur.

svenskan netutrala i förhållande till denna distinktion. Men det finns också vissa predikat som är markerade för inkoativ, framför allt få se, få syn på, få höra och lägga märke till.

Plötsligt såg vi en älg	Plötsligt fick vi se en älg	Inkoativ
I en halvtimme såg vi älgen gå längs sjöstranden		Tillstånd

Inkoativen markerar inträdandet av ett visst tillstånd eller i vissa fall upphörandet av ett tillstånd. (Ibland kallas detta egressiv aspekt/aktionsart.) Inom fältet perception finns predikat som tappa ur sikte, som är av detta slag:

Vi tappade älgen ur sikte

Bland de inkoativa predikaten kan man också skilja mellan sådana som betecknar en plötslig övergång (momentan) och sådana som betecknar en graduell, durativ övergång. Inkoativer är normalt av det första slaget. Bland perceptionsverben är t ex urskilja dock av det senare slaget. En klar skillnad framkommer, då man försöker att kombinera momentana inkoativer som få syn på och durativa inkoativer som urskilja med tidsadverbial av följande slag. (Det rör sig snarast om en skala och inte om en absolut skillnad för verbet urskilja):

{ Rätt som det var Plötsligt +Långsamt }	fick han syn på en liten stuga nere i dalen
{ ?Rätt som det var ?Plötsligt OK Långsamt }	urskilde han en liten stuga nere i dalen

Durativa inkoativer kan också förenas med uttryck som betecknar en graduell övergång (t ex mer och mer). Observera att se är neutralt även med avseende på momentana och durativa inkoativer:

Han urskilde mer och mer tydligt en liten stuga nere i den dimhöljda dalen
+Han fick mer och mer tydligt syn på en liten stuga nere i den dimhöljda dalen
Han såg mer och mer tydligt en liten stuga nere i den dimhöljda dalen

Det hittills presenterade systemet kan sammanfattas så här:

Sinnes- modalitet	AKTIVITET	ERFARENHET	
OMARKERAD	A undersökte X	TILLSTAND/INKOATIV A förnam X	MARKERAD INKOATIV A la märke till X
SYN	A tittade på X A såg på X	A såg X	A fick se X A fick syn på X (momentan) A urskilde X (durativ) A tappade X ur sikte (egressiv)
HÖRSEL	A lyssnade på X A hörde på X	A hörde X	A fick höra X
KÄNSEL	A kände på X	A kände X	
SMAK	A smakade på X	A kände smaken av X	
LUKT	A luktade på X	A kände lukten av X	A fick vittring av X (A hund), (X villebråd)

Baseringsystemet

Det är också viktigt att kunna skilja mellan satser som de följande:

ERFARARBASERADE

Lisa såg Sluggo
Marie hörde en näktergal
Peter luktade på cigarren
Grisen smakade på sin mat
Jan kände på sin panna

KÄLLBASERADE

Lisa såg trött ut
Marie lät som en näktergal
Peter luktade cigarr
Grisen smakade alltför salt
Jan kändes het om pannan

I satserna i den vänstra spalten är subjektet den som förnimmer eller erfar något. I satserna i den högra spalten betecknar subjektet den eller det som ger upphov till en förnimmelse, källan för förnimmelsen. I synnerhet bland de mentala verben finns det många som uppträder parvis och semantiskt skiljer sig från varandra främst genom den synvinkel ("point of view") ur vilken man ser det tillstånd eller skeende som verbet beskriver. I de tidigare uppsatserna beskrev jag detta som en skillnad i orientering hos predikaten. En bättre term är som Östen Dahl påpekat för mig basering. Den termen för associationerna till uttryck

som satsbas, en term som tidigare använts om "det psykologiska subjektet", temat. I svenskan yttrar sig baseringen i form av subjektivalet vid verbet. I vissa andra språk som japanskan tycks den påverka valet av morfologiskt markerat tema. Termerna erfarare och källa anknyter naturligtvis till Fillmores kasusgrammatik. Men till skillnad från denne gör jag ingen skillnad mellan en agent och en erfarare. Den skillnaden signaleras i stället genom det dynamiska systemet. Bland de källbaserade perceptionsverben finns flera olika grupper. Det finns dels en grupp som kan kallas kopulativa, därför att de förbinder subjektet med ett beskrivande eller värderande led på ett sätt som åtminstone delvis är analogt med vara eller verka:

Jan lät glad Jan verkade glad
Soppan smakade gott Soppan var god (Obs ordklassväxlingen!)

Det finns en annan grupp som har grundbetydelsen '(o)möjlig att förnimma':

Fåglarna syns lång väg
Sången hörs ända till byn
Knäppningarna var nästan ohörbara

Slutligen finns det två stora grupper av källorienterade predikat av följande slag inom sinnesmodaliteterna syn och hörsel, som vanligen kan konstrueras opersonligt:

Ån glimmade, gnistrade, glänste... Det glimmade, glänste ... i ån
Skogen susade, viskade... Det susade, viskade ... i skogen

Grundparadigmet

Med hjälp av de hittills genomgångna distinktionerna är det möjligt att uppställa ett grundparadigm för perceptionsverben. Från detta har jag uteslutit de verb som är ommarkerade för sinnesmodalitet samt de verb som är markerade för inkoativ. Bland de källorienterade predikaten har jag enbart tagit med de kopulativa, eftersom de bildar ett mer konsekvent genomfört system än de övriga. Grundparadigmet ligger till grund för den typologiska jämförelsen. Från samtliga de undersökta språken har jag sökt motsvarigheten till de satser som står i de femton "rutor" som man får fram på det här sättet. Observera att utgångspunkten för jämförelsen är ett verb i en viss betydelse, som det har då det står i en satskonstruktion av det slag som föreligger i grundparadigmet:

Grundparadigmet

Sinnes- modalitet	E R F A R A R B A S E R A D		KÄLLBASERAD
	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	Jan tittade på fåglarna	Jan såg fåglarna	Jan såg glad ut
HÖRSEL	Jan lyssnade på fåglarna	Jan hörde fåglarna	Jan lät glad
KÄNSEL	Jan kände på däcket	Jan kände en sten underfoten	Stenen kändes vass
SMAK	Jan smakade på soppan	Jan kände smaken av vitlök i soppan	Soppan smakade vitlök/gott/illa
LUKT	Jan luktade på cigarren	Jan kände lukten av cigarr i rummet	Jan luktade cigarr/gott/illa

Grundparadigmet ansluter ganska nära till de beskrivningar som med smärre variationer har publicerats om perceptionsverben i engelskan (Rogers 1971, 1972; Scovel 1971; Lipińska - Grzegorek (1977) som jämför engelska och polska).

Hyponymirelationer

Vissa av verben i grundparadigmet har ett antal hyponymer (semantiskt underordnade begrepp). Flest hyponymer har förmodligen titta på. Dessa kan skrivas om som titta + en betydelsekomponent som anger sättet man tittar på, t ex:

<u>verbform</u>	<u>betydelse</u>
titta	TITTA
snegla	TITTA MED ÖGONEN RIKTADE ÅT SIDAN
glutta	TITTA EN KORT STUND OCH I SMYG
plira	TITTA MED HALVSLUTNA ÖGON
m fl	

Det finns också verb som är semantiskt överordnade verben i grundparadigmet. Klarast ser man detta vid de erfarenhetsbetecknande verben som alla är hyponymer till förnimma. För de aktivitetsbetecknande perceptionsverben är förhållandena lite mer komplicerade. Vad som fungerar som ett överordnat verb växlar delvis

beroende på olika användningar av dessa verb (eller kontexter där de uppträder). Närmast kommer i de användningar som illustreras i grundparadigmet verbet undersöka. Det har därför tentativt satts upp som ett överordnat verb i figur 1, som illustrerar hyponymirelationerna inom fältet. Det måste understrykas att det inte alltid råder en strikt hyponymirelation mellan verben på de olika nivåerna. Titta på och lyssna på är i vissa användningar närmast hyponymer till rikta uppmärksamheten mot. I synnerhet smaka på kan normalt bytas ut mot testa, pröva, som måste uppfattas som ett överordnat begrepp, eftersom betydelsen blir mer allmän. Flera av de aktivitetsbetecknande verben kan också uppträda som hyponymer till söka, leta efter. De konstrueras då med prepositionen efter:

Vi tittade efter bär i skogen

Vi lyssnade efter fåglar

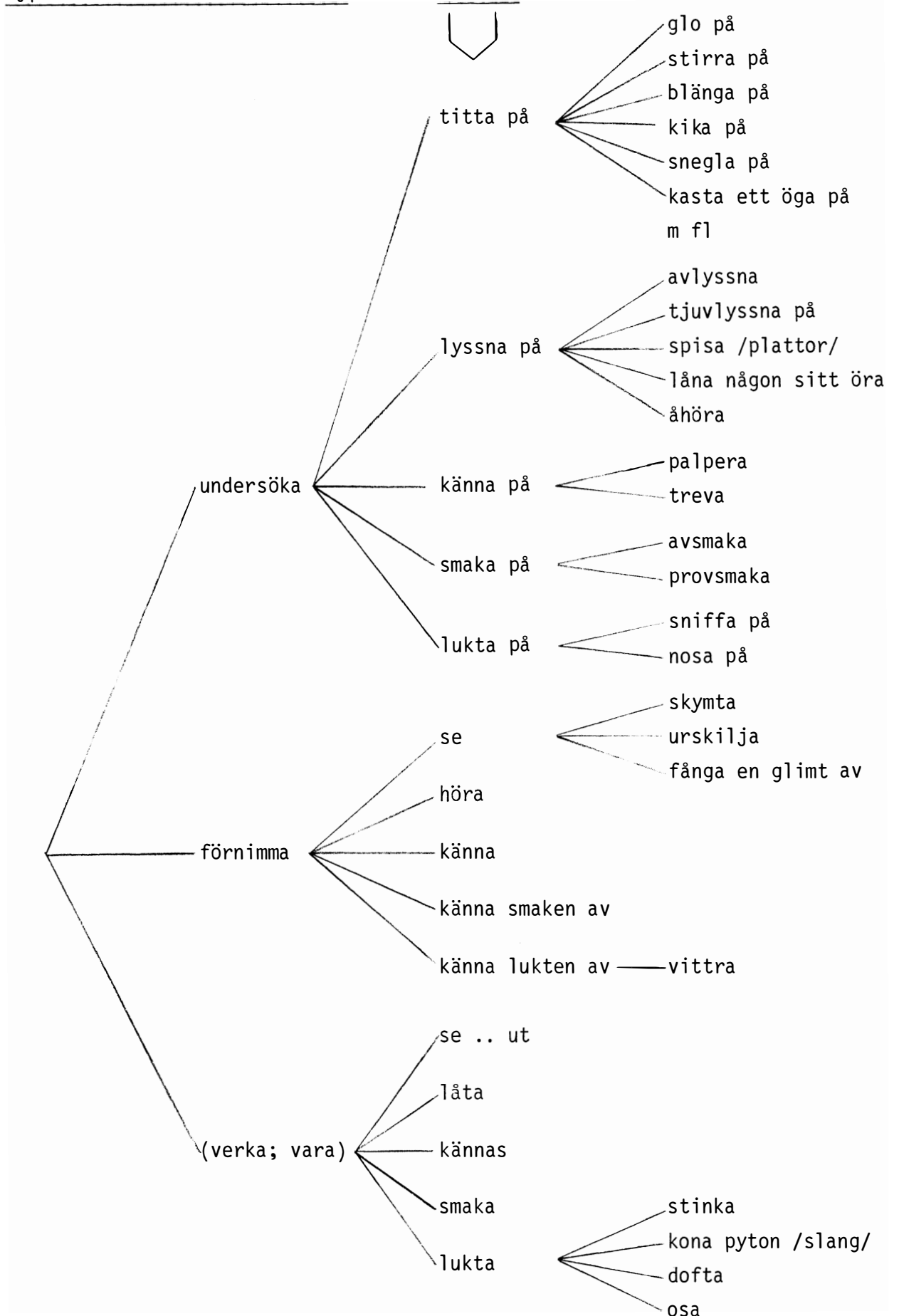
Jag kände efter mina skor under sängen

För de källbaserade perceptionsverbens del är förhållandena också en smula oklara. De kan normalt ersättas av verka eller vara. Men förutom att man på det sättet ofta måste välja mellan två alternativa överordnade begrepp, ger figuren en förenklad bild genom att verka och vara är överordnade ett stort antal verb som inte tillhör fältet perception.

FIGUR 1

Hyponomirelationer inom fältet

BASNIVA

Basnivån

Med utgångspunkt från vilka begrepp som är överordnade och underordnade varandra får man tre olika nivåer inom fältet perception. Utan att här närmare kunna argumentera för mitt påstående vill jag hävda att den mellersta av dessa fungerar som en basnivå, jämförbar med den basnivå som har diskuterats för de konkreta substantivens del ("basic objects", se Rosch et al 1976; Rosch 1977, 1978). Mellan orden på den nivån väljer en talare i första hand, då ett meddelande ska formuleras, på den nivån kan språken förväntas vara mest lika varandra (minst olika), med ord på den nivån startar ett barn som ska lära sig språket. Dessa påståenden är naturligtvis hypotetiska för perceptionsverbens del. Men det är enligt min mening en fruktbar hypotes att testa. Jag har också försökt att utarbeta liknande träd som anger hyponymirelationerna inom vissa andra fält. Även för dessa har det verkat vara ett fruktbart grepp att urskilja en basnivå.

Karakteristiska bisatskonstruktioner

De erfarenhetsbetecknande verben se, höra och känna kan ta tre olika typer av bisatskonstruktioner:

Vi såg att en flicka kom ridande nere på vägen	att-bisats
Vi såg hur en flicka kom ridande nere på vägen	hur-bisats
Vi såg en flicka komma ridande nere på vägen	objekt med infinitiv

Det finns en klar semantisk skillnad mellan dessa konstruktioner, vilket koncist har beskrivits av Anward (1974; Jämför Ureland 1973):

- (i) Endast att-bisatsen tillåter att bisatsen har skild tidsreferens från huvudsatsen
- (ii) Konstruktionen objekt med infinitiv kräver att erfararen (subjektet till perceptions verbet) direkt kan förnimma det som objektet syftar på

Det första påståendet illustreras av skillnaden i acceptabilitet hos följande satser:

Vi såg att någon hade ridit på vägen	(t ex genom avtryck från hästens hovar)
??Vi såg hur någon hade ridit på vägen	
⁺ Vi såg någon ha ridit på vägen	

Det andra påståendet illustreras kanske tydligast av satser som de följande

med ett abstrakt subjekt i bisatsen (exemplen från Anward 1974):

Jag såg att tanken plågade honom

Jag såg hur tanken plågade honom

⁺Jag såg tanken plåga honom

Konstruktionen objekt med infinitiv saknas i många språk. Däremot är det fullt möjligt att den semantiska kontrasten kan finnas mellan direkt perception (som vid objekt med infinitiv i svenskan) och indirekt perception. I japanskan signaleras t ex skillnaden genom val av olika bisatsmarkörer (Josephs 1976). I figur 2 ges ytterligare exempel på direkt och indirekt perception i svenskan. Indirekt perception är det omarkerade fallet. Vissa att-bisatser kan tolkas som direkt perception. Hur-bisatsen intar på sätt och vis en mellanställning men har tentativt räknats till direkt perception.

De källbaserade perceptionsverben kan uppträda i en opersonlig konstruktion med det som formellt subjekt följda av en att-bisats eller en som om-bisats.

Det märks att Marie är trött Det verkar som om Marie är (vore) trött

Att-bisatsen uppträder vid källbaserade perceptionsverb med grundbetydelsen 'möjlig att förnimma' medan som om-bisatsen uppträder efter de kopulativa perceptionsverben. Den första typen av bisats är faktiv efter de nämnda perceptionsverben medan som om-bisatsen är icke-faktiv (Se Viberg 1980, s 10).

Figur 2 PERCEPTIONSVERB OCH BISATSKOMPLEMENT

A. Erfarenhet

Sinnes- modalitet	<u>Direkt perception</u>	<u>Indirekt perception</u>
SYN	Jan såg Peter duscha Jan såg hur Peter duschade	Jan såg att Peter duschade (P:s kläder låg på en stol) Jan såg att Peter hade duschat (Badrummet var alldeles blött)
HÖRSEL	Jan hörde Peter sjunga marseljäsen Jan hörde hur Peter sjöng marseljäsen	Jan hörde att Peter sjöng marseljäsen (Någon sa så på telefon) Jan hörde att Peter hade sjungit marseljäsen (Någon sa så)
KÄNSEL	Jan kände en myra krypa uppför benet Jan kände hur en myra kröp uppför benet	Jan kände att en myra kröp uppför benet Jan kände att en myra hade krupit uppför benet (Han kände det på betten)

B. Källbaserade perceptionsverb ("Opersonliga")

Sinnes- modalitet	<u>Faktiv (Grundbetydelse: Möjlig att förnimma)</u>	<u>Icke-faktiv (Kopulativ)</u>
OMARKERAD	Det märks att Sture är lessen	Det verkar som om det skulle bli regn
SYN	Det syns att Sture är lessen	Det ser ut som om det skulle bli regn
HÖRSEL	Det hörs att Sture är lessen	Det låter som om brandkåren är på utryckning
SMAK	Det känns på smaken att soppan innehåller citron	Det smakar som om jag själv kokt soppan
LUKT	Det känns på lukten att Sture röker cigarr	Det luktar som om det brinner här någonstans
KÄNSEL	Det känns att kniven är oslipad	Det känns som om rummet stått oeldat länge

2. DATAINSAMLING

Data från andra språk än svenskan har huvudsakligen insamlats genom att jag använt en lista med exempel av den typ som återfinns i grundparadigmet. Dessa exempel har sedan översatts av tvåspråkiga informanter, som normalt haft det språk som modersmål, till vilket översättningen har gjorts. Frågelistan finns i en svensk och en engelsk version. De skiljer sig något beroende på att den engelska versionen gjorts ganska sent, då vissa brister uppenbarat sig i den svenska versionen. Förutom av de meningar som ska översättas består listan av kontexter, som gör vissa semantiska drag tydliga. För att illustrera aktivitetsbetydelsen hos det engelska verbet smell används t ex en kontext (inom snedstreck) som signalerar avsikt:

Peter smelt the food /to see if he could eat it/

När översättarna tvekat, har jag dessutom gett enkla situationsbeskrivningar muntligt. En viss anpassning av exemplen liksom kompletteringar som varit motiverade av vad som framkommit under utfrågningen har också gjorts i många fall. Därför skiljer sig materialet något från språk till språk. Men grundparadigmet har alltid täckts genom exemplen. I vissa fall har listorna skickats till översättarna, i andra fall har jag själv suttit med och frågat efter översättningar mening för mening. I det senare fallet har jag i regel gjort en hel del avvikelser från frågelistorna.

Ofta har bara en informant varit tillgänglig för varje språk. Detta är naturligtvis en begränsning. Men i vissa fall, såsom då det gäller bantuspråken, har ett bestämt mönster återkommit i ett antal närbesläktade språk, vilket delvis kompenserar för denna brist. Vid bearbetningen av data har jag dessutom nästan alltid haft tillgång till någon beskrivning av det aktuella språket (grammatik och/eller tvåspråkigt lexikon). På så sätt har tillförlitligheten i översättningen i stor utsträckning kunnat kontrolleras, då det gäller sådana punkter som är väsentliga för undersökningen. Trots detta får man naturligtvis räkna med att det insmyger sig ett betydligt större antal felaktiga data i en undersökning av det här slaget, som bygger på data från ca 40 språk, än vad som är normalt i undersökningar, där undersökaren beskriver ett eller några språk som han/hon behärskar väl. Man får helt enkelt be om överseende och uppmana dem som kan språken väl att komma med rättelser. Med tanke på den typologiska undersökningen bör isolerade fel ta ut varandra, även om de naturligtvis bör

rättas till då de upptäcks. Ett allvarligt problem utgör däremot olika tänkbara systematiska fel. Det viktigaste av detta är förmodligen risken för interferens vid översättningen. I den här undersökningen har jag i några fall misstänkt att följande konstruktioner i de svenska exempelmeningarna kan ha gett upphov till interferens:

Sture kände smaken av citron i soppan

Sture kände lukten av cigarr i rummet

Här föreligger naturligtvis en risk för att översättaren använder ett verb + substantivet 'smak', 'lukt', även om det finns ett vanligare alternativ med ett enkelt verb som betyder 'känna smaken', 'känna lukten'. En möjlighet att reducera risken för sådan interferens är att låta olika informanter översätta från olika språk. I någon utsträckning har jag utnyttjat den möjligheten genom att få översättningar både från svenskan och från engelskan. Det är en möjlighet som kanske borde utnyttjas mer systematiskt i framtiden.

Urvalet av språk

De språk som ligger till grund för den typologiska undersökningen presenteras i figur 3, fördelade på världsdelar och språkfamiljer i enlighet med Ruhlen (1976). I uppställningen har samtliga språkfamiljer med undantag av 10 nord- och sydamerikanska indianspråk räknats upp. Detta för att ge en uppfattning om hur pass omfattande luckorna är i det insamlade materialet. Urvalet har naturligtvis i stor utsträckning begränsats av rent praktiska skäl. Främst har jag anlitat personer som jag kunnat komma i kontakt med i Stockholm. Det kan vara intressant att se hur ett systematiskt sampel skulle se ut. Bell (1978) föreslår i en mycket intressant artikel om samplingsteknik i universalieforskningen, att de olika språkfamiljerna (eller större grupperingar 'language stocks') bör representeras i förhållande till hur många grupper av språk de innehåller som kan beräknas ha varit skilda i mer än 3 500 år. Den uppskattning Bell gör återges i tabellen nedan. Jag har dessutom infört de siffror som anger hur ett idealiskt sampel på 30 språk, en siffra som kommer rätt nära min egen sampel, skulle ha sett ut. (Bell utgår från en något annorlunda genetisk klassifikation än Ruhlen):

Figur 3. Areal och genetisk fördelning av de undersökta språken.

NORDAMERIKA

Eskimå-aleut

västgrönländska

Makro-sioux

seneca(irokesiskt språk)

SYDAMERIKA

Andinska-ekvatorialspr.

quechua

AFRIKA

Afroasiatiska

semitiska

arabiska, assyriska, amhariska, tigrinja

kushitiska

oromo(=galla)

chadspr.

hausa

Nilo-sahariska

luo

Niger-kordofanspråk

bantuspråk

swahili, chibemba, mambwe, setswana

andra

birom, wolof

Khoisanspråk

OCEANIEN

Austro-tai

malajiska, indonesiska, tagalog

'Indo-Pacific'

Australiska spr.

ASIEN

Austro-asiatiska

vietnamesiska

Sino-tibetanska

kinesiska

Dravidaspråk

kannada

Altaiska språk

japanska, koreanska; turkiska

Paleosibiriska

Indoeuropeiska

Indoiranska:

Nyindiska

bengali, punjabi

Iranska

persiska, kurdiska

Armenska

armenska

EUROPA

Albanska

Grekiska

nygrekiska

Keltiska

Romanska

franska, spanska, portugisiska, italienska

Germanska

svenska, danska, tyska

Slaviska

polska, serbokroatiska, bulgariska

Baltiska

Uraliska

finska, estniska; ungerska

Kaukasiska

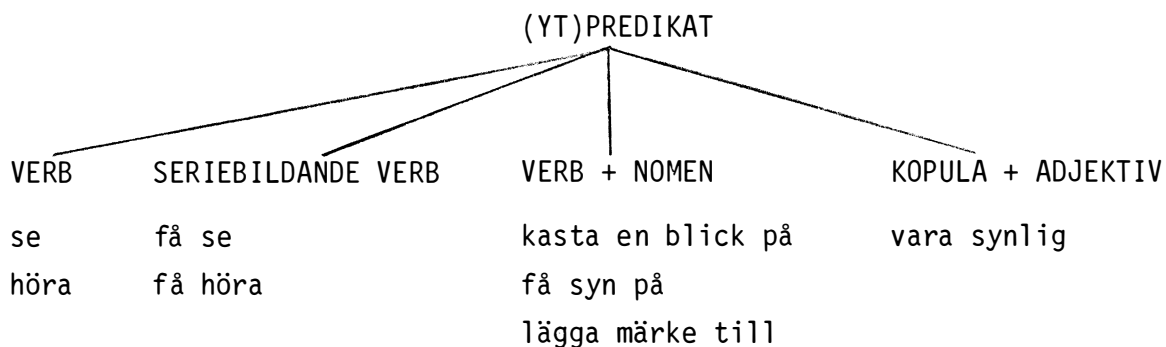
Linguistic stock	Estimated no. of languages	Estimated no. of groups separated by 3500 years or more	30-language stratified sample
Dravidian	20	1	0
Eurasiatic	70	13	1
Indo-European	90	12	1
Nilo-Saharan	100	18	1
Niger-Kordofanian	900	44	3
Afroasiatic	200	23	1
Khoisan	20	5	0
Amerind	900	est. 150	9
Na-Dene	30	4	1
Austric	800	ca. 55	4
Indo-Pacific	700	est. 100	6
Australian	200	ca. 27	2
Sino-Tibetan	250	ca. 20	1
Ibero-Caucasian	35	4	0
Ket	1	1	0
Burushaski	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>0</u>
TOTALS	ca. 4300	478	30

Som framgår av den högra spalten borde ett sampel på 30 språk innehålla 9 amerikanska indianspråk och 6 språk från Nya Guinea ("Indo-Pacific"). I synnerhet dessa grupper är underrepresenterade i sampeln (för att inte säga överrepresenterade, när det gäller den senare gruppen). Eftersom den typologiska undersökningen i det följande inte bygger på statistiska samband, är det inte någon direkt nackdel att vissa språkfamiljer såsom de indoeuropeiska språken och vissa undergrupper inom andra språkfamiljer såsom bantuspråken är överrepresenterade. Men om sådana "dubletter" räknas bort blir det kvar ca 10 språk som täcker 1/3 av de 30 språk som ingår i Bells stratifierade sampel. (Man kan också få en grov uppfattning om spridningen, om man säger att det finns åtminstone ett språk från 13 av de 28 familjer som Ruhlen urskiljer. Men en jämförelse med Bells stratifierade sampel ger förmodligen en riktigare bild.) Den sampel som används i den här undersökningen kan sägas vara

mångsidig jämfört med andra undersökningar av liknande slag såsom Lehrers (1974 a, b) undersökning av matlagningsverben och Scovels (1971) korta jämförelse av perceptionsverben i engelskan med data från fyra andra språk. Trots detta måste alla slutsatser om vad som är ett möjligt eller omöjligt lexikalt system, alltså slutsatser med universell giltighet, betraktas som ytterst tentativa med tanke på den begränsade spridningen.

3. FAVORISERING AV BESTÄMDA PREDIKATSTYPER

I svenskan används ett antal skilda typer av predikat som består av flera ord men som i princip fyller samma funktion som ett enkelt verb. Dessa predikat kan klassificeras på följande sätt:

Man kan naturligtvis tänka sig fler underavdelningar såsom avlett verb (höra-s), verb + preposition (titta på) och verb + partikel (titta efter). Ett (yt)-predikat måste alltid innehålla ett verb för att signalera den dynamiska betydelsen. Men övriga betydelsekomponenter behöver inte realiseras som ett verb utan kan uppträda som en bestämning till detta. Inom fältet perception favoriseras dock enkla verb på basnivån i svenskan. Om vi utgår från grundparadigmet, signaleras sinnesmodaliteten, som kan betraktas som den centrala betydelsekomponenten inom fältet, som en delbetydelse i verbet i 13 av de 15 betydelsekombinationer som representeras av en särskild ruta. De två undantagen utgörs av känna smaken och känna lukten. Man kan således säga att sinnesmodaliteten normalt signaleras i verbet i svenskan. De flesta språken i sampelet är av detta slag på basnivån. Men det finns några viktiga typer av språk, där en annan typ av predikat favoriseras.

Språk som favoriserar predikatstypen: verb + Nomen

I kurdiskan realiseras 10 av de 15 predikaten i grundparadigmet som verb + Nomen. Bl a realiseras samtliga de predikat som uttrycker aktivitet på detta sätt:

Lawêk	li	cûgan	meyzîkir	Pojken tittade på fåglarna
pojke	till	fågel-PLUR	blick-gjorde	
Lawêk	guhdarî	radio	kir	Pojken lyssnade på radion
	öra-port-obl		gjorde	
Lawêk	dest avit	temara	keçikê	Pojken kände på flickans puls
	hand berörde	åder-obl	flicka-obl	
Lawêk	şorbe	tem	kir	Pojken smakade på soppan
	soppa	smak	gjorde	
Lawêk	sîgar	bîhn	kîr	Pojken luktade på cigarren
	cigarr	lukt	gjorde	

(Obl = oblik, ett kasus om bl a markerar objekt och genitiv)

Persiskan, som ju tillhör samma gren av de indoeuropeiska språken som kurdiskan, har ett mycket likartat system. 12 av predikaten i grundparadigmet realiseras som verb + Nomen i den översättning jag erhöll. Hela grundparadigmet på persiska kan studeras i figur 4. Bland de matlagningsverb som ingår i figuren från Lehrers uppsats (refererad i Introduktionen till den här uppsatsen) är 4 av de 6 persiska predikaten av typen verb + Nomen (daen kaerdoen 'ånga göra', sorx k. 'röd göra', kaebab k. 'köttstycke göra', daer taenur poxtaen 'i ugn laga').

De nyindiska språken, i sampeln representerade av bengali och punjabi, favoriserar också predikat av den här typen. Favoriseringen av predikatstypen verb + Nomen tycks vara ett utmärkande drag för de indo-iranska språken generellt sett. Den brukar ägnas ganska stor uppmärksamhet i grammatikor för dessa språk. Genom att urskilja en särskild basnivå inom de semantiska fälten för verben blir det möjligt att få ett direkt mått på hur pass dominerande denna typ av predikat är i dessa språk jämfört med andra typer av språk (som svenskan, där predikatstypen i och för sig finns men inte favoriseras på samma sätt - i synnerhet inte på basnivån).

Figur 4. PERSISKA

SYN

AKTIVITET	Parvin be parandegan negah kard på-till fågel-PLUR titt gjorde	<i>Parvin tittade på fåglarna</i>
ERFARENHET	Parvin parandegan ra did BEST ACK såg	<i>Parvin såg fåglarna</i>
KOPULAT	Parvin gamgin benazar miresid ledsen på =till-syn DURAT-	<i>Parvin såg ledsen ut</i>

HÖRSEL

HANDLING	Parvin be radio goş dad på=till öra gav	<i>Parvin lyssnade på radion</i>
ERFARENHET	Parvin sedaye radio-e-hamsaie ra mişenid ? -ezafe-granne B ACK DÜART-hörde	<i>Parvin hörde grannens radio</i>
KOPULAT	Parvin narahat benazar miresid	<i>Parvin lät ledsen</i>

SMAK

HANDLING	Parvin sop ra cesid B ACK smakade	<i>Parvin smakade på soppan</i>
ERFARENHET	Parvin maze limo-torş ra dar sop taşxis dad smak citron-syra B ACK i märke gav	<i>Parvin kände smaken av citron i soppan</i>
KOPULAT	Sop maze limo-torş midad smak citron-syra DÜR-gav	<i>Soppan smakade citron</i>

LUKT

HANDLING	Parvin şigar ra bu kard B ACK lukt gjorde	<i>Parvin luktade på cigarrer</i>
ERFARENHET	Parvin bu-ye-cigar ra dar otag taşxis dad lukt-ezafe- B ACK i rum märke gav	<i>Parvin kände lukten av cigarr i rummet</i>
KOPULAT	Parvin bu-ye-cigar midad DÜR-gav	<i>Parvin luktade cigarr</i>

KÄNSEL

HANDLING	Parvin nabz-e-Hazan ra gereft puls-ezafe-Hasan tog	<i>Parvin kände på Hasans pul</i> /Jfr: dast zadan 'hand slå' = touch (lex)/
ERFARENHET	Parvin yek sang-e-bozurgi ra dar zir-e-pa-yaş ehsas kard en sten-ezafe-stör-INDEF B ACK i 'under foten' känsla gjorde	<i>Parvin kände en stor sten under foten</i>
KOPULAT	zaqo tiz benazar miresid vaqti ke be labe an dast zadam kniv vass på-syn } tid att på egg hand slog-lp s verkade när	<i>Kniven kändes vass, då jag tog på eggen.</i>

Språk som favoriserar seriebildande verb

I vietnamesiskan signaleras aktiviteten av ett enkelt verb, t ex xem 'titta' och nghe 'lyssna'. För att uttrycka motsvarande erfarenhet inom de olika sinnesmodaliteterna kombineras aktivitets verbet med ett sk resultativt verb thấy, vars grundbetydelse närmast kan återges med 'förnimma' på svenska. Detta system är konsekvent genomfört i de fem sinnesmodaliteterna:

SYN

AKTIVITET	Nam	(đã) T/ASP	xem	chim		Nam tittade på fåglarna
			titta			
ERFARENHET	Nam	(đã)	xem	thấy	chim	Nam såg fåglarna
				förnimma	fågel	

HÖRSEL

AKTIVITET	Nam	(đã) T/ASP	nghe	đài		Nam lyssnade på radion
			lyssna	radio		
ERFARENHET	Nam	(đã)	nghe	thấy	đài	Nam hörde radion
			lyssna	förnimma	radio	

KÄNSEL

AKTIVITET	Nam	(đã)	sờ	mạch	Ba	Nam kände på Bas puls
			beröra	puls		
ERFARENHET	Nam	(đã)	cảm	thấy	một	cuc đá to dưới chân
			känna	förnimma	en	klass sten stor under fot
						Nam kände en stor sten under foten

SMAK

AKTIVITET	Nam	(đã)	nếm	cháo		Nam smakade på soppan
			smaka	soppa		
ERFARENHET	Nam	(đã)	nếm	thấy	vị	chanh trong cháo
			smaka	förnimma	smak	citron i soppa
						Nam kände smaken av citron i soppa

LUKT

AKTIVITET	Nam	(đã)	ngửi	xì-gà		Nam luktade på cigarren
			lukta	cigarr		
ERFARENHET	Nam	(đã)	ngửi	thấy	mùi	xì-gà trong phòng
			lukta	förnimma	lukt	cigarr i rum
						Nam kände lukten av cigarr i rummet

Av samma typ som vietnamesiskan är kinesiskan. Följande exempel är hämtade från standardkinesiskan ('mandarinkinesiskan'):

Wang	kān	-le-	kān	niǎo	Wang tittade på fåglarna
	se	ASP	sè	fågel	
Wang	kān	-jiàn	-le	niǎo	Wang såg fåglarna
	sè	-upptäcka	ASP		

En egenhet för kinesiskan är att aktivitets verbet redupliceras. Fullständiga data från standardkinesiskan återfinns i figur 5.

Användandet av seriebildande verb brukar anges som ett karakteristiskt drag för de sydostasiatiska språken och kan närmast tolkas som ett arealt drag, eftersom språken i området tillhör flera skilda språkfamiljer. (Vietnamesiskan är ett austroasiatiskt språk medan kinesiskan är ett sinotibetanskt språk.) Ett annat geografiskt område, som ibland jämförts med Sydostasien på grund av den starka favoriseringen av seriebildande verb, är Västafrika. Med reservation för att jag enbart haft tillgång till beskrivningar av några få av de västafrikanska språk som brukar nämnas i detta sammanhang, verkar parallellen inte gälla för perceptionsverben. (Men det är ett påstående som kanske får revideras.)

Figur 5. STANDARDKINESISKA

SYN

AKTIVITET	Wang kàn -le- kàn niǎo se ASP se fågel	Wang tittade på fåglarna
ERFARENHET	Wang kàn-jiàn -le niǎo se upptäcka ASP fågel	Wang såg fåglarna
KOPULATIV	Wang yǒu nán- guò -de yāngzi svår passera ATTR utseende ledsen	Wang såg ledsen ut ATTR (IBUTSMARKÖR)

HÖRSEL

AKTIVITET	Wang ting -le- ting shōuyīnjī höra ASP höra radio	Wang lyssnade på radion
ERFARENHET	Wang ting -dào -le línjū -de shōuyīnjī höra nå ASP granne -s radio (ATTR)	Wang hörde grannens radio
KOPULATIV	Tīng tā hǎo -xiàng yǒu dīar nānguo lyssna han/ bra likna ha lite ledsen honom verka	Han låter ledsen

SMAK

AKTIVITET	Wang cháng -le- cháng tāng smaka ASP smaka soppa	Wang smakade på soppan
ERFARENHET	Wang cháng -dào -le tāng -li -yǒu jiāng de weīdao smaka nå ASP soppa i ha ingefära ATTR smak Wang kände smaken av ingefära i soppan	
KOPULATIV	Tāng yǒu jiāng -de weīdao soppa ha ingefära ATTR smak	Soppan smakade ingefära

LUKT

AKTIVITET	Wang wén -le- wén yān lukta ASP lukta tobak	Wang luktade på tobaken
ERFARENHET	Wang wén -dào wū -lǐ yǒu yān -de wèr lukta nå rum i ha tobak ATTR lukt	Wang kände lukten av tobak i rummet
KOPULATIV	Wang (shēn shang) dāi yān -de wèr kropp på bära tobak ATTR lukt	Wang luktade tobak

KÄNSEL

AKTIVITET	Wang mō -le -mō Li -de mǎi-bō känna ASP känna -s puls (ATTR)	Wang kände på Lis puls (Mō= känna, stryka med handen)
ERFARENHET	Wang gǎn -jūe -dào jiǎo -xià yǒu yī -kuài shí -tou känna/ tycka nå fot under ha/ en klump sten huvud uppfatta finnas en sten Wang kände en stor sten under foten	
KOPULATIV	Wǒ mō -le dāo -rèr, gǎn -jūe hěn jiān -rùi jag känna ASP kniv egg känna/ tycka mycket vass skarp uppfatta	Kniven kändes vass. då jag tog på eggen

Språket har också mycket rika avledningsmöjligheter. Ett av alternativen att uttrycka motsvarigheten till svenskans 'titta' är att använda en verbrot -kaht som har grundbetydelsen 'peka i en viss riktning'. I kombination med morfemen reflexiv och kausativ svarar denna rot mot titta:

Haksa?a:h wa:tkatho? ne? ne ji?tE?0:? Pojken tittade på fågeln
pojke tittade denna fågel

wa - h - at - kaht - hw - ?
indikativt modus 3 pers sing reflexiv V_{rot} kausativ punktuell aspekt
mask peka

Genom att foga ytterligare ett avledningsmorfem till verbet, nämligen inkoativ, fås motsvarigheten till 'få se', 'få syn på':

Haksa?a:h wa:tkathwa?t ne? ne ji?tE?0:? Pojken fick syn på fågeln

wa - h - at - kaht - hw - a - ? - t
indikativt 3 pers sing reflexiv V_{rot} kausativ disjunktiv inkoativ punktuell
modus mask peka vokal aspekt

4. SKILLNADER I SEMANTISK DIFFERENTIERING MELLAN SPRÅKEN

I det följande kommer jag att utgå från grundparadigmet. Detta kan representeras som ett rutsystem bestående av 15 rutor. Varje ruta svarar mot en bestämd kombination av en sinnesmodalitet och en dynamisk betydelse. Om de lexikala elementen på basnivån i olika språk plockas in i detta schema, kan man lätt se vilka betydelser som täcks av varje element. Följande figur visar differentieringen i svenskan:

Svenska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	titta på	se	se .. ut
HÖRSEL	lyssna på	höra	låta
KÄNSEL	känna på	känna	kännas
SMÅK	smaka på	känna (smaken av)	smaka <gott/illa lök ...
LUKT	lukta på	känna (lukten av)	lukta <gott/illa lök...

Med differentiering menas att de olika betydelserna ("rutorna") hålls isär genom användandet av skilda lexikala element. Med ett lexikalt element menas ett ord eller en fast ordförbindelse av något slag. I det senare fallet är gränsen naturligtvis flytande. Som en illustration ska jag beskriva hur fältet är differentierat i svenskan med figuren som utgångspunkt.

För aktiviteternas del sker differentieringen endast till en del genom användandet av särskilda verb. Men det sker ändå en tydlig differentiering genom att verben genomgående markeras med prepositionen på. Denna kan betraktas som en del av det lexikala elementet (ungefär jämförbar med ett avledningselement). För erfarenheternas del är differentieringen svagare. Det saknas särskilda verb för smak och lukt. I stället får man använda verbet känna, vanligen i kombination med ett substantiv som anger sinnesmodaliteten. Därför har inget streck dragits i figuren mellan dessa erfarenheter. Då en verbform täcker

flera rutor uppfattas i vissa fall en betydelse ("ruta") som grundläggande och de andra som sekundära. Detta gäller enligt min mening för verbet känna, vars grundbetydelse är förknippad med känsel. Då känna används om smak och lukt rör det sig om sekundära betydelser. Det är framförallt i fall av det här slaget, då man kan göra skillnad mellan en grundbetydelse och olika sekundära betydelser, som det är motiverat att tala om polysemi. (Ett alternativ är att tala om polysemi så fort ett verb täcker mer än en ruta, oavsett om man kan urskilja någon grundbetydelse.) Polysemimönster ägnas ett särskilt kapitel längre fram.

I engelskan finns en klar differentiering mellan alla de olika sinnesmodaliteterna. Dessa signaleras genomgående i verbrotten på ett entydigt sätt. Mellan de olika dynamiska betydelserna differentieras inte lexikalt, då det gäller känsel, smak och lukt.

Engelska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	look at	see	look
HÖRSEL	listen to	hear	sound
KÄNSEL	feel		
SMAK	taste		< good/bad of <u>onions</u>
LUKT	smell		< good/bad of <u>onions</u>

Det verkar vara svårt att urskilja någon särskild dynamisk betydelse som grundbetydelse för verben feel, taste och smell. Det enklaste är kanske att säga att de är ommarkerade för dynamisk betydelse. Skillnaden mellan inkoativ och tillstånd verkar i varje fall vara ommarkerad i verb som se och höra i svenskan. En hypotes som vore intressant att testa är att man normalt inte uppfattar neutralisationer av den dynamiska betydelsen som polysemi (utan snarare just som en neutralisation.) I ett följande avsnitt kommer jag att hävda att motsatsen ofta är fallet, då ett verb täcker flera sinnesmodaliteter. I detta fall uppfattas ofta en betydelse som en grundbetydelse.

Ytterligare ett mönster representeras av quechua. I detta språk sker ingen differentiering lexikalt mellan en aktivitet och en erfarenhet i sinnesmodaliteterna hörsel, känsel och smak. De kopulativa verben är däremot klart differentierade. De har härletts ur ett erfararbaserat predikat genom en avledningsprocess (med undantag av q'apay 'lukta'):

Quechua

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	qhaway	rikuy	rikukuy
HÖRSEL	uyariy		uyarikuy
KÄNSEL	sientey		sientekuy
SMAK	llamiy		llamikuy
LUKT	muskhiy	sientey q'apayta 'känna lukt'	q'apay

sientey från spanskan 'REFLEXIV' = -ku-

Figurer av det här slaget representerar data i språken på ett överskådligt sätt och är en utmärkt utgångspunkt för en kontrastiv jämförelse av språken parvis. Betydelseomfånget på orden kan entydigt läsas ut med hjälp av rutsystemet. Men det går också att på grundval av sådana här data åstadkomma en typologiskt (eller universellt) inriktad jämförelse tvärs över språken. Vilka betydelser kan överhuvudtaget kombineras i ett lexikalt element? Vad är ett möjligt lexikalt element inom fältet perception och vilka lexikala element kan uppträda tillsammans i ett språk? För att besvara frågor av detta slag har jag i det följande brutit ner fältet i vissa mindre delar. Först ägnas varsitt avsnitt åt Syn och Hörsel respektive Lukt och Smak. Sedan följer ett avsnitt om polysemimönster mellan olika erfarenheter av det slag som nämndes kortfattat tidigare. Jag har ännu inte hunnit bearbeta alla insamlade data systematiskt och kan därför inte täcka in hela fältet. Den genomgång som presenteras i följande avsnitt är i första hand avsedd som en illustration av en metod att jämföra språk lexikalt.

A. SYN OCH HÖRSEL

I de flesta europeiska språken finns särskilda verbpar som svarar mot 'titta' och 'se' och mot 'lyssna' och 'höra'. Dessa verb är så grundläggande, att det ligger nära till hands att anta att de flesta eller rent av alla språk skulle upprätthålla denna distinktion. Scovel (1971), som citeras i Introduktionen, antyder en sådan åsikt. Så är emellertid inte fallet. I det australiska språket dyirbal finns endast ett verb som svarar mot varje sådant verbpar: buɾal 'titta=se' och ɲambal 'lyssna=höra' (Dixon 1972, 41). Detta förhållande är karakteristiskt för de australiska språken i gemen (Dixon 1979, not 54). Avsaknaden av en distinktion på basnivån innebär dock inte nödvändigtvis någon inskränkning av differentieringen på en lägre nivå. Åtminstone till 'titta' finns ett antal hyponymer i dyirbal, som påminner om dem i andra språk ('stirra', 'tjuvtitta' etc).

I nedanstående figur har språken i sampeln indelats i typer med utgångspunkt från hur de differentierar mellan aktivitet och erfarenhet inom sinnesmodaliteterna syn och hörsel. Det visar sig då, att det finns tre möjligheter som realiserats.

1. Ett verb som svarar mot varje verbpar

	Aktivitet	Erfarenhet	Språk
SYN	TITTA=SE		koreanska, japanska punjabi (enligt lexikon:urdu)
HÖRSEL	LYSSNA= HÖRA		?mambwe

2. Skilda verb för TITTA och SE men ett gemensamt verb för LYSSNA=HÖRA

	Aktivitet	Erfarenhet	
SYN	TITTA	SE	?seneca birom quechua chibemba ?malajiska luo ?bengali nygrekiska
HÖRSEL	LYSSNA= HÖRA		

3. Skilda verb för alla fyra betydelserna

	Aktivitet	Erfarenhet	
SYN	TITTA	SE	standardarabiska setswana assyrisk-suroyo tagalog turkiska
HÖRSEL	LYSSNA	HÖRA	De undersökta germanska, romanska och slaviska språken Språken i <u>figur 8</u> som har morfologiskt komplexa former av verben.

Till de system som inte finns representerade i min sampel och som jag inte heller sett några uppgifter om i litteraturen hör följande:

- a) Skilda verb för LYSSNA och HÖRA men bara ett verb för TITTA=SE

	Aktivitet	Erfarenhet
SYN	TITTA=SE	
HÖRSEL	LYSSNA	HÖRA

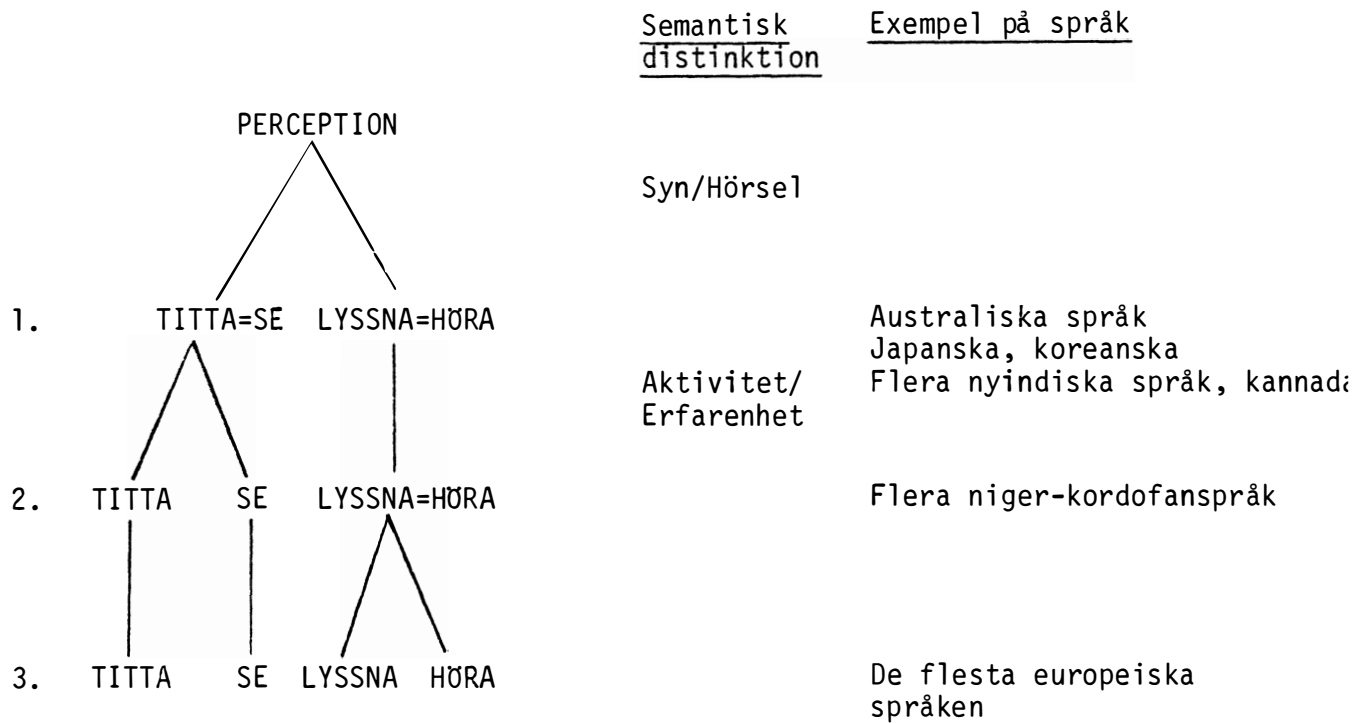
- b) Språk som gör en grundläggande distinktion mellan aktivitet och erfarenhet i stället för mellan sinnesmodaliteterna syn och hörsel:

	Aktivitet	Erfarenhet
SYN	TITTA=LYSSNA	SE=HÖRA
HÖRSEL		

Som vi ska se längre fram är det inte ovanligt att en verbform är gemensam för flera sinnesmodaliteter. Men det tycks vara en starkt tendens (utan undantag i min sampel) att syn och hörsel alltid hålls isär, då det gäller aktivitet och erfarenhet. (Kopultaiva verb som kombinerar betydelserna 'se .. ut' och 'låta' är däremot ganska vanliga.)

Det finns betydligt fler logiskt tänkbara system som inte har realiserats, även om de ovanstående två är de som verkar mest naturliga (minst onaturliga) bland de orealiserade alternativen. Totalt finns det 15 logiskt tänkbara alternativ. Att bara tre av dessa realiseras (med reservation för att data är begränsade) innebär således en mycket kraftig restriktion på vad som är ett möjligt lexikalt system inom denna del av det semantiska fältet. Iakttagelsen kan formuleras som en lexifieringshierarki:

Lexifieringshierarki för titta/se/lyssna/höra

Det måste betonas att hierarkin bygger på ett alltför begränsat urval av språk för att kunna betraktas som universell. Den bör snarare betraktas som en principskiss för hur data av denna typ bör beskrivas, även om jag tror att hierarkin är riktig så långt den räcker. Min gissning är att hierarkin bl a måste byggas ut med ett steg före steg 1. Det verkar finnas språk som har ett gemensamt verb för syn och hörsel ('titta=se=lyssna=höra'). Jag har sett uppgifter som tyder på det i vissa lexikon. Men de har varit för knapphändiga för att vara värda att citera. Bl a i vissa australiska språk är verblexikonet mycket begränsat. (Enligt Dixon 1980, sid 280) finns i några språk endast 12-30 primära verb. Detta kompenseras genom ett rikligt användande av predikat typ verb + Nomen. Se också exemplen från lezginskan, ett kaukasiskt språk, i ett kommande avsnitt. Där verkar 'höra' bestå av 'se' + en bestämning.)

Morfologiskt komplexa former

Till den typ av språk som har skilda former för samtliga fyra verb har jag även räknat de språk, där ett eller flera av verben är morfologiskt komplext (och består av mer än ett morfem). Sådana verbformer är sammanställda och tolkade i figur 6. Jag har bara tagit upp sådana former som tycks vara genomskinliga rent synkront. Av de 12 språk som har sådana morfologiskt komplexa former har två, nämligen kinesiska och vietnamesiska, erfarenheter som är härledda ur motsvarande aktivitet. De övriga 10 språken har morfologiskt enkla verbformer för 'se' och 'höra' medan 'titta' och/eller 'lyssna' är morfologiskt komplex. Detta säger något om markeringsförhållandena mellan dessa verb. 'Se' och 'höra' är normalt mindre markerade. De är förmodligen också mer grundläggande i den bemärkelsen att de är betydligt mer polysema och kan ingå i betydligt fler syntaktiska konstruktioner än motsvarande aktiviteter (t ex de som är förknippade med direkt och indirekt perception). En genomgång av figur 6 ger också ett visst stöd för den tidigare uppställda lexifieringshierarkin. Antingen finns en morfologiskt komplex form inom båda sinnesmodaliteterna syn och hörsel (de översta 5 språken) eller också finns en morfologiskt komplex form enbart inom modaliteten hörsel (de nedre 7 språken. I samtliga dessa är det 'lyssna' som är komplext.)

Data av det här slaget ger också ett visst bidrag till vad som kan kallas universell etymologi. Jag har i ett annat sammanhang (i föredragsform) visat hur orden inom ett annat semantiskt fält, nämligen färgorden, i stor utsträckning kan ledas tillbaka till konkreta substantiv med karakteristisk färg. Ordet för 'röd' är t ex påfallande ofta härlett ur substantivet 'blod'. Det material som återfinns i figuren är allför litet för att några mer långtgående slutsatser skall kunna dras. Av visst intresse kan det ändå vara, att de kroppsdelar som är säte för respektive sinnen finns inkorporerade i aktivitetspredikatet i några språk: 'öga' i 'titta' i västgrönländskan och 'öra' i 'lyssna' i persiska och kurdiska. Liknande exempel finns för andra aktiviteter.

Figur 6

Morfologiskt komplexa former av titta/se och lyssna/höra

Språk	TITTA	SE	LYSSNA	HÖRA
Väst-grön-ländska	isiga- isi 'öga' gi- 'som man har till'	taku-	tusarnaar- tusar- 'höra' -naar- 'uppmärk- samt o länge'	tusaq-
Kinesiska	kān(-kān)	kān-jiān 'titta-för- nimma'	ting(-ting)	ting-dào lyssna-nā
Vietnam-esiska	xem	xem-thây titta-för- nimma	nghe	nghe-thây lyssna-för- nimma
Kurdiska	mezyî kirin 'blick göra'	dîtin	guhdarî kirin 'öra-port göra'	?bîstin (formen på inf är oklar)
Persiska	negah kardan 'titt göra'	didan	goş dadan 'öra ge'	şenidan
Amhariska	māmmalkat	majät	madamät dîms 'ljud' +kausativ	māsmat
Tigrinja	mîmîlkat	miraj	mîdîmas dîms 'ljud' +kausativ	mîsmal
Oromo (=galla)	ilaalu	argu	ḍageefacu 'höra'+MEDIAL	ḍagau
Wolof	hal	gis	deglu 'höra' + MEDIAL	dega
Swahili	-tazama	-ona	-siki <u>l</u> iza 'höra' +APPLIKATIV +INTENSIV	-sikia
Ungerska	néz	lát	hallgat 'höra'-FREKVEN- TATIV	hall
Finska	katsoa, katsella -FREKVENTATIV	nähdä	kuunnella av kuntaa 'fast- taga' +FREKVEN- TATIV	kuulla

Kompensation med grammatiska medel

Skillnaden mellan aktivitet och erfarenhet uttrycks i vissa språk grammatiskt på ett sätt som i varje fall till en del kompenserar för en utebliven lexikal differentiering. I japanskan finns till exempel möjligheten att passivera verben miru 'titta=se' och kiku 'lyssna=höra'. På så sätt signaleras entydigt att det rör sig om en erfarenhet:

Taro	wa	tori	o	mita		Taro tittade på fåglarna
	TEMA	fågel	OBJEKT	titta=se-PRET		eller
						Taro såg fåglarna

Taro	ni	wa	tori	ga	mieta	
	DATIV	TEMA	fågel	SUBJEKT	titta=se-PASSIV-PRET	
						Taro såg fåglarna

Förutom passivering sker också en kasusväxling. I många språk som har ett så kallat dativsubjekt som i vissa konstruktioner kan alternera med ett subjekt i nominativ används dativsubjektet för att signalera att subjektet inte kan kontrollera det skeende som verbet beskriver (dvs verbet upphör att vara agentivt). En annan grammatisk faktor som kan påverka tolkningen är aspekten i den mån den uttrycks grammatiskt i språket. Det är ju ett välkänt faktum i engelskan att erfarenheter som see och hear normalt inte kan förekomma i progressiv form medan aktiviteter som look och listen fritt kan förekomma i denna form. I japanskan finns också en progressiv form. Används denna tolkas verbet entydigt som en aktivitet:

Taro	wa	tori	o	mita	ita	Taro was looking at the birds
	TEMA	fågel	OBJEKT	titta=se-eende	var	

Ytterligare några exempel på hur kasusväxlingar kan kompensera för avsaknaden av en lexikal kontrast kan anföras ur litteraturen. Dixon (1979, not 54) nämner i en uppsats om ergativa språk det kaukasiska språket lezginska som ett exempel på detta. I detta språk finns en verbform akun som dels kan förekomma med subjektet i ergativt kasus och objektet i absolut kasus. Det betyder då 'titta på'. Samma verb kan förekomma med subjektet i dativ och betyder då 'se'. En liknande effekt fås med formen van akun 'lyssna=höra'.

Det tycks dock långt ifrån alltid vara fallet att ett språk i nämnvärd grad kan kompensera på detta sätt för en utebliven lexikal kontrast. I flera av de språk som saknade skilda ord för 'lyssna' och 'höra' lyckades jag inte hitta någon formell distinktion, trots flera försök att konstruera kontexter som skulle framtvinga en sådan.

B. SMAK OCH LUKT

Smak och lukt kan med fördel behandlas under en gemensam rubrik. Strukturen inom dessa sinnesmodaliteter är ofta parallell i språken. I vissa språk finns det dessutom en verbrot som täcker både smak och lukt, t ex seneca -hs0:wi- 'förnemma smak eller lukt'. Normalt finner man för dessa sinnesmodaliteter den rikaste differentieringen bland de källbaserade predikaten. Det kan därför vara motiverat att börja med dessa.

a. Predikat som främst har en beskrivande funktion

Verben smaka och lukta kan i svenskan kombineras med ett stort antal adverb som vanligtvis avletts ur ett adjektiv (eller perfekt particip) genom tillägg av -t:

Limpan smakar { sött
syrligt
bränt } Maten luktar { sött
bränt }

Jag skall emellertid inte närmare belysa den här typen av konstruktioner. I ett följande avsnitt beskrivs mer ingående kombinationer av smaka och lukta med värderande adverb som gott och illa.

Verben smaka och lukta kan i svenskan också kombineras med ett artikellöst substantiv som fungerar som ett slags innehållsobjekt som närmare preciserar smaken respektive lukten:

Soppan smakar { vitlök
citron
peppar } Kalle luktar { cigarr
svett
snus }

Sådana innehållsobjekt kan också förekomma i opersonliga konstruktioner, i synnerhet i kombination med lukta:

Det luktade { cigarr
svett
snus } om Kalle Det luktade { öl
brända bullar
kaffe } i korridoren

?Det smakade vitlök om soppan

I dessa konstruktioner med ett artikellöst substantiv är den naturligaste tolkningen att soppan/etc/ verkligen innehåller vitlök/etc/. Verben smaka och lukta kan också kombineras med som + artikelbärande substantiv (eller ämnesnamn utan artikel). Denna konstruktion fungerar som en liknelse.

Det här kaffet smakar som bittermandel

I frågeschemat har jag enbart tagit upp konstruktioner av typen smaka peppar, lukta cigarr. Typen smaka som bittermandel och lukta som en ros har översatts bara till några få språk. I det ursprungliga frågeschemat fanns följande exempel:

Soppan smakade citron
Sture luktade cigarr

I den engelska versionen har exemplen gjorts mindre kulturbundna:

The food tasted of onions
The food smelt of onions

En viss anpassning måste naturligtvis göras även av dessa exempel. Lök är inte en naturlig ingrediens i maten i alla kulturer.

Predikat av det här slaget tycks vara lätta att bilda i alla språk. Om vi till att börja med tittar på de med svenskan närmast besläktade språken, kan det vara intressant att konstatera, att konstruktionen skiljer sig redan i danskan och norskan. Dessa språk använder liksom engelskan en preposition före innehållsobjektet:

Thorstein luktade af cigar (norska, exakt samma form på danska)

Bland språk som har lite speciella konstruktioner, ska jag här nämna två.

I västgrönländskan används en gemensam verbrot för smak och lukt i konstruktioner av det här slaget, -nik- 'smaka=lukta':

Qajog	tarajornippoq	Anda	sikaarsunnippoq
soppa	tarajoq -salt	Anders	sikaaq -cigarr
	-nik- smaka, lukta		-sunnik- smaka, lukta(variantform)
	-pu- intransitivt	indikativt modus	-pu-
	-q	subjektskongruens 3 p s	-q

Soppan smakade salt

Anders luktade cigarr

I amhariskan redupliceras innehållsobjektet:

ጃርባወ	ገሙ ገሙ	ላጋ	Soppan smakade citron
soppa	citron citron	sa	
ገርማ	ጠቃላ ጠቃላ	ጃጥጥ	Girma luktade cigarr
	cigarr cigarr		

Det översta exemplet är särpräglad också med avseende på verbets grundbetydelse. I konstruktioner av det här slaget motsvaras svenskans verb smaka av ett verb med grundbetydelsen 'säga'. Exakt samma sak händer i det närbesläktade språket tigrinja. Användandet av verb med grundbetydelsen 'säga' i ett stort antal skilda konstruktioner brukar anges som ett arealt särdrag för de etiopiska språken.

Påfallande många språk har analytiska predikat som består av ett verb, vanligen med mycket allmän betydelse, i kombination med ett substantiv med betydelsen 'smak' respektive 'lukt'. Till de vanligaste hör 'ha smak' och 'ha lukt'. 'Smak' och 'lukt' i kombination med 'komma' är också vanligt. Dessutom förekommer olika uttryck för grammatiskt ägande som 'Soppans smak är citron', 'Soppan är med citronsmak'. I några språk finns en produktiv morfologisk process, som gör att man kan avleda uttryck med betydelsen 'lukta eller smaka peppar, salt' etc ur det substantiv som fungerar som innehållsobjekt i språk av svenskans typ. Ett språk av denna typ är tagalog. Följande exempel är hämtade ur Schachter & Otones' (1972) referensgrammatik (sid 359):

Först avleds adjektiv ur substantiv:

lasa 'smak' + kape 'kaffe' lasang-kape 'kaffesmakande', 'som smakar kaffe'

lasa + mansanas 'äpple(n)' lasang-mansanas 'äppelsmakande', 'som smakar äpple'

Ur dessa adjektiv kan sedan ett verb avledas genom att man tillfogar något av de många affix som fogas till egentliga verb

mag- lasang-kape 'smaka kaffe' maglasang-mansanas 'smaka äpple'
verbprefix smak-ig-kaffe

mag-amuy-sibuyas 'lukta lök' mag-amuy-bawang 'lukta vitlök'
'luktig'-lök (amoy 'lukt') vitlök

I Southern Sierra Miwok, ett indianspråk som talas i de centrala delarna av Kalifornien, finns ett produktivt system för att uttrycka att något smakar på ett visst sätt. Enligt Broadbent(1964, §542) kan ett grundord, t ex ordet för 'salt' koj'o redupliceras och förses med verbavledningssuffixet -e. Man får då ett uttryck med betydelsen 'smaka salt': kojkoj-e. Exempel på andra sådana uttryck är:

cujcuj-e 'att smaka sött'

makmak-e 'att smaka surt'

cilcil-e 'att smaka starkt
som peppar'

syntit-e 'att smaka som fett'

cyt?yt-e 'att smaka gott'

Bildat ur:

cuHj-(ŋHe-) '(att bli)sött'

maHk(-ŋHe-) '(att bli)surt'

ci-le 'chilipeppar'(fr spanskan)

sym-it 'fett'

cyHt-ŋHe- 'att gilla'

b. Värdering. Smaka gott/illa, lukta gott/illa

Både smaka och lukta förknippas i svenskan ofta med en värdering. Detta tycks vara ett universellt drag. I svenskan uttrycks en värdering vid dessa verb främst genom att man lägger till gott eller illa:

Maten smakade gott	Sture luktade gott
Maten smakade illa	Sture luktade illa

Tillsammans med någon typ av efterföljande bestämning är smaka och lukta värderingsmässigt neutrala i svenskan (Jämför t ex han luktar parfym med han stinker parfym resp han doftar parfym). I absolut konstruktion, dvs då verben står helt utan någon bestämning, så underförstås en speciell värdering:

Jag tror att maten smakade /dvs. gott/
Jag tycker att Sture luktar /dvs. illa/

Verbet lukta har dessutom flera hyponymer som har en värderande komponent inbakad i sin betydelse: stinka, förpesta luften /illa/ och dofta /gott/. Även om jag inte har gjort någon systematisk undersökning av sådana hyponymer, så har ett ganska flitigt slående i lexikon gett vid handen att dessa är mycket vanliga. Hyponymer som utgörs av enkla rötter tycks vara mindre vanliga till 'smaka', även om sådana förekommer i vissa språk (som framgår av ett följande avsnitt).

I ett av de undersökta språken saknades värderingsmässigt neutrala verb för 'smaka' och 'lukta'. Man måste obligatoriskt differentiera mellan 'smaka=gott' och 'smaka=illa' respektive 'lukta=gott' och 'lukta=illa'. Språket i fråga heter oromo (eller alternativt galla) och är ett kushitiskt språk som talas i södra Etiopien. Följande exempel illustrerar systemet:

<u>Naani</u>	<u>inurgaa</u>				Maten luktar gott
mat-NOM	ASP-lukta=gott				
<u>Naani</u>	<u>inajaa</u>				Maten luktar illa
	ASP-lukta=illa				
<u>Abaabon</u>	kuni	akka	rosi	urgaa	Den här blomman luktar som en ros
blomma-NOM	denna	som	ros	lukta=gott	
<u>Naani</u>	kuni	akka	petroli	ajaa	Den här maten luktar som bensin
mat-NOM	denna	som	bensin	lukta=illa	
<u>Midaan</u>	haḏaae				Frukten smakade illa
frukt-NOM	smakade=illa				
<u>Midaan</u>	mi'aae				Frukten smakade gott
frukt-NOM	smakade=gott				
<u>Midaan</u>	akka	damma	mi'aae		Frukten smakade (gott) som honung
	som	honung	smakade=gott		

Även i seneca saknas värderingsmässigt neutrala verb för 'smaka' och 'lukta'. För 'smaka' finns verbrötterna -ka?0- 'smaka gott, vara god att äta' och -skaA?t- 'smaka konstigt'. För lukt finns det bara en källorienterad verbrot -kE- 'stinka':

NikasEno?tE:h	kakEs	?oyE?kwa?	Det luktar tobak
sättet-det-luktar	det-stinker	tobak	
ni	- ka -	sEn(0) - o?tE - h	ka - kE - s
parti-	3 pers N	rot	V
tiv	sing	rot	rot
'sättet',	neut	lukt	'vara på
'så', 'hur'			ett visst
			sätt'
			3 pers V
			sing
			neut
			rot
			stinka
			iterativ
			aspekt

Vill man uttrycka att lukten är god, får man använda en verbrot med värderande grundbetydelse och inkorporera substantivrot -sEn0- 'lukt' i verbet. Observera att seneca så att säga har vänt på ordklassystemet i språk av svenskans typ. Värderingen uttrycks genom en verbrot medan sinnesmodaliteten uttrycks genom en bestämning till verbet. I svenskan uttrycks sinnesmodaliteten i verbet (lukta) och värderingen genom en bestämning (gott/illa):

NikasEno?tE:h	kasEn0:iyo:h	Det luktar gott
sättet-det-luktar	det-luktar-gott	
	ka - sEn0 - iyo - h	
	3 pers N	V
	sing	rot
	neut	rot
	lukt	'vara god,
		vacker'
		aspekt

tE?E na?o?t	kasEn0ka?0h	Vad är det som luktar
vad så		så gott(att äta)?
	ka - sEn0 - ka?0 - h	
	3 pers N	V
	sing	rot
	neut	rot
	lukt	'vara god
		att äta';
		'smaka gott'(Se 3c'')
		aspekt

NikasEno?tE:h	kasEn0:etkE?	Det luktar illa
sättet-det-luktar	det-luktar-illa	
	ka - sEn0 - (h)etkE - ?	
	3 pers N	V
	sing	rot
	neut	rot
	lukt	'vara dålig,
		ful'
		aspekt

I västgrönländskan finns en verbrot som är värderingsmässigt neutral och som dessutom neutraliserar distinktionen mellan smak och lukt: -nik- 'smaka=lukta'. Vid lukt uttrycks värdering på ett sätt som är analogt med seneca. Vid smak uttrycks värderingen genom en verbrot med betydelsen 'smaka=gott': mamar-. Betydelsen 'smaka illa' signaleras genom att man fogar en antonymmarkör till denna rot. Systemet i västgrönländskan kan studeras i figur 7.

Verbet 'lukta' i absolut konstruktion

Verb som normalt tar bestämmingar av olika slag får ofta en mer distinkt ("prototypisk") betydelse, då de konstrueras absolut, dvs utan bestämming. Ett verb som tvätta kan t ex användas med objekt som betecknar en person, en bil etc:

Anders tvättar sig

Anders tvättar bilen

Om man utelämnar objektet, blir objektet underförstått: 'kläder' (i svenskan):

Anders tvättar

För perceptionsverben gäller att se och höra i absolut konstruktion betecknar förmåga (i svenskan):

Anders ser

Anders hör

Då verben smaka och lukta konstrueras absolut underförstås en värdering. I svenskan är den underförstådda värderingen alltid 'gott' vid smaka och 'illa' vid lukta:

Det ska smaka med kaffe /dvs smaka gott/

Anders luktar /dvs illa/

För 'lukta' i absolut konstruktion har jag uppgifter om betydelsen från en stor del av språken i sampeIn. De flesta språken tycks vara av samma typ som svenskan. Det enda undantaget är poliskan. Där har det grundläggande verbet värderingen 'gott' i absolut konstruktion. (Se Viberg 1980, sid 53!)

Figur 7. 'Smaka' och 'lukta' i västgrönländskan

Qajoq tarajornippoq Soppan smakade salt
soppa-ABS(∅) tarajoq =salt
 -nik- =smaka/lukta
 -pu- =intransitiv indikativ modus
 -q =subjektkongruens 3 p s

Qajoq mamarpoq Soppan smakade gott
 mamar- =smaka=gott
 -pu-
 -q

Qajoq mamaappoq Soppan smakade illa
 mamar- =smaka=gott
 -it- =antonymmarkör, motsatt kvalitet mot föregående V_{st}
 -pu-
 -q

Anda sikaarsunnippoq Anders luktade cigarr
-ABS(∅) -sunnik- =smaka/lukta
 -pu- =intransitivt indikativt modus
 -q =subjektskongruens 3 p s

Anda tipeqarpoq 'Anders har lukt' Anders luktar(Underförstått:illa
 tipi- =lukt
 -qar- =ha
 -pu-
 -q

Anda tipigippoq 'Anders har en god lukt' Anders luktar gott
 tipi- =lukt
 -gik ='ha en god...'
 -pu-
 -q

Anda tipiluppoq Anders luktar illa
 tipi- =lukt
 -luk ='ha en dålig...' ??
 -pu-
 -q

Hyponymer till 'smaka' och 'lukta'

Jag har inte gjort någon systematisk undersökning av hyponymer till 'smaka' och 'lukta'. En genomgång av ett antal lexikon har i varje fall givit vid handen att 'lukta' normalt har hyponymer som inkorporerar värdering. Oftast nämns i olika lexikon ett verb med betydelsen 'stinka'. Att inte andra hyponymer nämns så ofta kan bero på att många av de lexikon som är tillgängliga tyvärr är alltför kortfattade. Jag har dock haft tillgång till en del bra tvåspråkiga lexikon för mer avlägsna språk. Ett exempel är Milners Samoan Dictionary (1959). I detta nämns följande verb som hyponymer till 'lukta' i samoanskan:

nāmu	'lukta'
nāmuleagu	'lukta illa'
manogi	'lukta sött'
masa, pepe'a	'stinka'
lala'oa, poapoā	'lukta fisk'
sauga, mae(artig form)	'lukta unket(om kött, fisk)'
'alalā	'lukta mat el. fisk, då den håller på att tillagas'
elo	'lukta ruttet kött(om dött djur e d)'
sogo	'lukta urin'

Utan att ha särskilt omfattande data att bygga på, tror jag ändå att samoanskan visar vilka betydelsekomponenter som kan inkorporeras i hyponymer till 'lukta' i olika språk. Det är exakt den typ av betydelser som tycks kunna uppträda produktivt i olika typer av bestämningar till verbet 'lukta' i alla undersökta språk, nämligen VÄRDERING (gott/illa) och/eller olika ämnen med en karakteristisk lukt (fisk, ruttet kött etc).

Samma möjligheter borde finnas, då det gäller hyponymer till 'smaka'. Och det finns som vi redan sett, åtminstone i vissa språk där värderingar som gott/illa är inkorporerade i särskilda verbrötter. Men sådana lexikaliseringar tycks vara mindre vanliga än motsvarande verb med betydelsen 'lukta gott', 'lukta illa'. Man skulle också vänta sig att det finns språk där olika ämnen med karakteristisk smak finns inbakade i skilda verbrötter. Men jag har faktiskt inte kunnat belägga detta i något språk. Men sådana finns eventuellt. Under alla omständigheter tycks det vara betydligt ovanligare med verbrötter som är hyponymer till 'smaka' än vad som är fallet för 'lukta'. Detta kan kanske förklaras med att en lukt är

ett mer påfallande inslag i miljön, milt uttryckt. En smak är något mer potentiellt, som ofta kräver en aktivitet från erfararens sida, för att den ska uppmärksammas. Analytiska konstruktioner med verbet 'smaka' följt av olika bestämningar som uttrycker värderingar eller betecknar olika ämnen med karakteristisk smak tycks dock vara lika produktiva som motsvarande konstruktioner med verbet 'lukta'.

Aktivitet och erfarenhet

Många språk har enkla verbrötter med grundbetydelsen 'smaka' och 'lukta'. Dessa verb är liksom i svenskan källbaserade (kopulativa). Då det gäller en erfarenhet använder svenskan ett verb, vars grundbetydelse är knuten till en annan sinnesmodalitet, nämligen känsel:

Jag kände på smaken att salladen innehöll selleri

Jag kände smaken av selleri i salladen

Jag kände på lukten att det brann någonstans

Jag kände brandlukt

Det visar sig vid en genomgång av de andra språken i sampelein, att svenskan i det här avseendet är representativ. De flesta språken i sampelein utnyttjar ett verb, vars grundbetydelse uttrycker en erfarenhet som är knuten till någon annan sinnesmodalitet än smak eller lukt. Denna sinnesmodalitet behöver dock inte vara känsel. I stället för ett verb med grundbetydelsen 'känna' används i många språk ett verb med grundbetydelsen 'höra' och i några språk ett verb med grundbetydelsen 'se'. Ett särskilt avsnitt ägnas lite längre fram åt uttryck av detta slag. Innan denna redogörelse börjar, ska jag här redogöra för några andra möjligheter.

I engelskan används som bekant ett särskilt verb inom varje sinnesmodalitet för att signalera en erfarenhet. Då det gäller smak och lukt(och även känsel) sker i stället ingen lexikal differentiering mellan aktivitet, erfarenhet och kopulativ. Däremot sker delvis en differentiering i detta avseende med grammatiska medel genom att endast en aktivitet kan ta progressiv form. En egenhet för ett verb som betecknar en perceptuell erfarenhet är i engelskan att det utan någon egentlig betydelseförändring kan ta can. Följande exempel är hämtade från Leech(1971, 23):

Aktivitet	Erfarenhet	Kopulativ
I'm smelling the perfume	I (can) smell the perfume	This peach smells good
I'm feeling the ground with my foot	I (can) feel the ground	This peach feels good
I'm tasting the porridge, to see if it contains enough salt	I (can) taste salt in my porridge	This peach tastes good

Danskan påminner i det här avseendet mer om engelskan än om svenskan. Verben lugte och smage kan användas även om en erfarenhet, gärna i kombination med kunne. Aktivitetsbetydelsen signaleras med en preposition såsom i svenskan:

Aktivitet	Erfarenhet	Kopulativ
Sören lugtede til cigaren	Sören vidste hun havde vaeret der, for han kunne lugte hennes parfyme i stuen	Sören lugtede af cigaren Sören lugtede godt/ dårligt
Sören smagte på suppen	Sören kunne godt smage der var hyidlög i suppen. Kan du smage rosmarinen i salaten?	Suppen smagte af hvit lög Suppen smagte godt

I kinesiskan och vietnamesiskan används också skilda verb i de olika sinnesmodaliteterna. Som framgått av ett tidigare avsnitt härleds predikat som betecknar en erfarenhet i dessa språk ur motsvarande aktivitet genom tillägg av ett resultativt verb.

En annan möjlighet representeras av oromo. I detta språk utgörs basen i sinnesmodaliteterna smak och lukt av de källbaserade verben (som dessutom obligatoriskt differentierar mellan värderingarna gott/illa). Som ett exempel kan vi ta verbet urgau 'lukta=gott':

Kopulativ

Rosin	urgae	Rosen luktade gott
-NOM(INATIV)	lukta=gott	

Ur det källbaserade verbet urgau 'lukta=gott' kan ett aktivitetsbetecknande verb bildas genom avledning med den mediala ändelsen -facu, som i grammatiken jämförs med nygrekiskans mediopassiva form: urgeefacu 'lukta på':

Aktivitet

Borun	rosi	urgeefate	Boru luktade på rosen
-NOM	-ACK	lukta=gott-MEDIAL	

För att uttrycka en erfarenhet finns ingen särskild verbform. I stället används det kopulativa verbet och erfararen specificeras som ett led i dativ. Så här:

Rosin	Borutti	urgae	Jfr The rose smelt good to Boru
-NOM	-till	luktade=gott	

Dessutom finns en topikaliseringsprocess genom vilket erfararen kan spetsställas samtidigt som en kopia lämnas kvar i form av ett pronomen. Översättaren ansåg att detta alternativ genomgående var bättre (eller verkade vara vanligare) än det första alternativet:

<u>Erfarenhet</u>				Ungefär:
Boru	rosin	itti	urgae	Boru kände doften av rosor/
-ACK	-NOM	till=honom	luktade=gott	Boru tyckte att rosorna luktade gott

Liknande konstruktioner kunde bildas med de andra källbaserade verben med grundbetydelse 'lukta=illa', 'smaka=gott' och 'smaka=illa'.

Även i wolof var de närmaste översättningsekvivalenterna till 'känna smaken' och 'känna lukten' som översättaren kunde komma på uttryck med erfararen i dativ, som sattes in i satser med ett källbaserat predikat.

I kannada, ett dravidaspråk i södra Indien, används ett dativsubjekt för att signalera en erfarenhet i sinnesmodaliteterna smak och lukt. (Den grammatiska analysen är summarisk på några punkter på grund av att jag fick materialet på ett sent stadium):

ramanige	aharavu	uppagi	ruchsitu	(Vanligare: kanditu)
Rama-till	mat	salt	smakade	sedd

Rama kände, att maten smakade salt

ramanige	vanadalli	puskpagala	sowrabhavu	kandu banthu
Rama-till	skog-i	blommor-av	lukt	upptäckte

Rama kände lukten av blommor i skogen

5. POLYSEMIMÖNSTER FÖR VERB SOM BETECKNAR EN ERFARENHET

För att signalera en erfarenhet används ofta samma verb i flera skilda sinnesmodaliteter. Det svenska verbet känna har redan nämnts som ett exempel på detta i uttryck som känna smaken av och känna lukten av. Vanligtvis tycks en erfarenhet knuten till en bestämd sinnesmodalitet uppfattas som grundbetydelsen hos sådana polysema verb. I de närmast följande avsnitten ska jag försöka formulera regler för vilka sekundära betydelser som kan antas av ett verb med en viss grundbetydelse. De polysemimönster som finns i sampeIn har ställts samman i figur 8. Figuren kommer att förklaras successivt i samband med genomgången av några representativa språk. För varje belagt polysemimönster visas de verbformer som föreligger i ett exempelspråk som finns namngivet överst i varje kolumn. Då ett verb kan användas i flera sinnesmodaliteter har grundbetydelsen ringats in. Under varje spalt räknas de språk upp som följer samma mönster som exempelspråket. I de närmast följande avsnitten presenteras materialet med utgångspunkt från grundbetydelsen hos det polysema verbet.

Polysemi baserad på 'se'

Följande material är hämtat från kurdiskan:

SYN:	Lawêk pojke	cûg fågel	dîtin såg-PLUR					Pojken såg fåglarna
HÖRSEL:	Lawêk	radio	cîranê granne-oblik	bîst hörde				Pojken hörde grannens radio
SMAK:	Lawêk	tema smak-obl	lemûnê -obl	di i	şorbêda soppa-î	dît 'såg'		Pojken kände smaken av citron i soppan
LUKT:	Lawêk	dît 'såg'	ku, att	bînha lukt-obl	sîgarê -obl	di i	odêda rum-î	têye kommer Pojken kände lukten av cigarr i rummet
KÄNSEL:	Lawêk	kevirekî sten-OBEST-obl	mezin stor	dibin 'î'-under	ningê fot-obl	xwa egen	da 'i'	dît 'såg' Pojken kände en stor sten under foten

Figur 8. POLYSEMIMÖNSTER FÖR VERB SOM BETECKNAR EN ERFARENHET

	Kurdiska	Swahili	Koreanska	Hausa	Svenska	Malajiska	Quechua	Seneca	Engelska
SYN	d̥t̥in	ona	po-	gan(i)	se	lihat	rikuy	-kE-	see
HÖRSEL	b̥st̥in	sikia	tɪl-	ji	höra	dengar	uyariy	-ath0:te-	hear
	d̥t̥in	sikia	n̥kki-	ji	känna	rasa	sientey	(-kaʔEy0-)	feel
SMAK	d̥t̥in	ona	po-	ji	känna	rasa	llamiy	-hs0:wi-	taste
	d̥t̥in	sikia	n̥kki-	ji	känna	hi du	sientey	-hs0:wi-	smell

kurdiska swahili koreanska hausalandiska
 engelska, danska, tyska standardarabiska erf. härledd ur aktivitet kinesiska vietnamesiska erf. härledd ur kopulativ tigrinja oromo wolof tagalog

malajiska indonesiska bengali nygrekiska
 quechua (sientey är lånat fr spanskan) seneca (västgrönländska)

svenska polska serbo-kroat. bulgariska finska estniska ungerska turkiska (hissetmek)
 ?assyriska-suroyo ?amhariska Med annan grundbetydelse hos verbet: persiska japanska

Särskilda verb finns för sinnesmodaliteterna syn och hörsel. För att beteckna en erfarenhet i de andra sinnesmodaliteterna används verbet dĩtin med grundbetydelsen 'se' på i princip samma sätt som verbet känna används i svenskan, då det gäller smak och lukt.

I koreanskan kan ett verb med grundbetydelsen 'se' (eller 'titta = se') användas om en erfarenhet då det gäller smak. (Jag måste dock påpeka att översättaren meddelade, att hon ville kommentera översättningen på några punkter, vilket ännu inte hunnit ske. Data från koreanskan får därför betraktas som preliminära.)

I swahili föreligger ett blandat mönster, som framgår av följande figur:

Swahili

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	tazama	ona	onekana 'se'-STATISK
HÖRSEL	sikiliza höra-APPLIKATIV -INTENSIV	sikia	onekana
KÄNSEL	?gusa	sikia	{onekana sikika höra-STATISK
SMAK	onja ¹⁾	ona ladha ✓ 'se smak'	kuwa na ladha 'vara med smak'
LUKT	nusa	vsikia harufu 'höra lukt'	nuka

1) Formlikheten med ona är en ren tillfällighet.

Två olika verb används om erfarenheter, ona och sikia. Ona används fr a om syn och smak medan sikia används om hörsel, känsel och lukt. Grundbetydelsen hos verben framgår tydligast av att det finns en föredragen tolkning av satser som den följande, där kontexten inte visar vilken sinnesmodalitet som avses:

kusikia si kuona 'hearing is not the same as seeing'
INF- NEG INF- INF = INFINITIV

Exemplet är hämtat från uppslagsordet ona i Johnsons (1939) lexikon. Vi kan

således räkna med grundbetydelsen 'se' hos ona och 'höra' hos sikia.¹⁾

Observera dock att kopulativa verb kan härledas ur ona och sikia med hjälp av avledningssuffix som brukar kallas 'statisk'. Även de kopulativa verben är polysema. (Denna typ av polysemi behandlas dock inte systematiskt i den här rapporten.)

Polysemi baserad på verbet 'höra'

I de afrikanska språken (söder om Sahara) finns ett mycket karakteristiskt polysemimönster. Det beskrivs i Welmers African Language Structures (1973, 476):

"Another example of it /= under-translation/, very widespread in West Africa, is found in the common reports that, in this or that language, you 'hear' an odor. You do not, of course. In many languages, however, there is a single verb for perceiving a sound or an odor - and in some languages such a verb includes also perceiving a flavor or a tactile sensation, 'perceive by other than sight'."

Det framgår inte av Welmers framställning vilka språk som åsyftas och hur de olika alternativa polysemimönstren han talar om fördelar sig på enskilda språk.

1) Data i figuren bygger på översättningar av de exempelmeningar som ingår i frågelistan och representerar enl Lars Ahrenberg, som haft vänligheten att förse mig med detta material, det vanliga mönstret i swahili. Enl Johnsons lexikon, som är ganska gammalt, kan ona 'se' i princip användas i alla sinnesmodaliteter. Till de exempel som ges av Johnson hör:

Naona kishondo	'I hear a noise' or 'I feel a shock'
Naona utamu wake	'I taste its flavour'
Naona mti huu mgumu	'I feel this woos is hard'

Enligt dessa data kan ona ha flera sekundära betydelser än vad som anges i figur 8. Möjligen är polysemin beroende av vilken typ av objekt som används. Ord som ljud, buller etc är ju klart markerade för sinnesmodalitet. Ev borde även sådana exempel finnas med i frågelistan. Enl Johnsons lexikon kan sikia 'höra' användas även om alla andra sinnesmodaliteter än hörsel med undantag av smak. (Det är oklart om Johnson verkligen menar att det kan användas om syn. Några sådana exempel anförs inte.)

I mitt material dominerar ett mönster mycket klart bland de undersökta afrikanska språken. Det finns ett verb för syn ('se') och ett verb som används om en erfarenhet i alla de övriga sinnesmodaliteterna. Det senare verbet tycks genomgående ha grundbetydelsen 'höra'. Detta hade informanterna normalt en mycket klar intuition om, då jag pekade på verbet i en sats, där det användes i en annan betydelse och frågade vad verbet 'egentligen' betydde. Då det gällde smak och lukt kombinerades verbet i regel med ett substantiv som angav sinnesmodaliteten, ungefär 'höra lukten av', 'höra smaken av' (t ex lök). I de flesta fallen utgick översättningen från engelskan, där inga motsvarande substantiv förekom i exempelmeningarna. Behovet av ett substantiv för att signalera sinnesmodaliteten stöder antagandet att det rör sig om en sekundär användning av verbet. Då det gällde hörsel utsattes aldrig ett motsvarande substantiv som betecknade sinnesmodaliteten. Detta skedde emellertid inte heller vid känsel. Att grundbetydelsen anges som 'höra' och inte som 'känna' bygger endast på översättarnas intuitiva uppfattning av betydelsen. (Många lexikon anger dessutom bara betydelsen 'höra' för den verbform som förekom i de översatta exemplen. I större lexikon nämns oftast betydelsen 'höra' först.) Vid tolkningen av materialet råder det normalt ingen tvekan om i vilka sinnesmodaliteter ett visst verb förekommer. Fastställandet av en grundbetydelse är naturligtvis mer problematisk. Men det tycks vara en klar tendens för de polysema verben inom fältet att de har en grundbetydelse eller en föredragen tolkning, då de förekommer utan en kontext som framtvingar en av de potentiella sekundära betydelserna.

Ett polysemimönster av det nämnda slaget förekommer i luo, ett nilotiskt språk som talas i Kenya (översättningen skedde från engelskan):

SYN	Odongo	ne	oneno	winy	Odongo såg fåglarna
		PRET	C-se-I	fåglar	
HÖRSEL	Odongo	ne	owinjo	winy	Odongo hörde fåglarna
			C-höra-I		/äv. = 0 lyssnade på fåglarna/
KÄNSEL	Odongo	ne	owinjo	kidi	Odongo kände en sten /under foten/
				sten	
SMAK	Bende	inyalo	winjo	ndhadhu	mar pilupilu e chiemo
	?också	du-kan-I	I	smak	av peppar 'i' mat

Kan du känna smaken av peppar i maten?

LUKT Odongo ne owinjo tik mokuok e chiemo
 PRET C- -I lukt rutten 'i' mat

Odongo kände, att maten luktade rutten

C = 'Complete aspect'. Alltid o-, utom då subjektet är ett pronomen.

I = 'Indikativ'. Verb slutar normalt på -o. Detta suffix utelämnas i imperativ och konjunktiv.

Det finns således två verb som kan användas om en erfarenhet: nen med grundbetydelsen 'se', som används om syn, och winjo med den sannolika grundbetydelsen 'höra', som används i övriga sinnesmodaliteter. Verbet winjo kan dessutom kombineras med substantiv och adjektiv som beskriver olika fysiologiska tillstånd (t ex hunger, törst) och emotioner (t ex glädje, sorg) på ett sätt som är analogt med verbet känna i svenskan:

awinjo	kech	Jag känner hunger
awinjo	riyo	Jag känner törst
awinjo	rem	Jag känner smärta
awinjo	marach	Jag känner (mig) ledsen
awinjo	mamor	Jag känner (mig) glad

a- '1 pers sing, subjekt'

Ett mönster som påminner mycket om luo återfinns bl a även i mambwe, ett bantuspråk som talas i Zambia. Systemet i detta språk framgår av följande figur:

Mambwe (bantuspråk, Zambia)

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	-lola	?-wene	-loleka
HÖRSEL	-uvwā	-uvwā	-uvwika
KÄNSEL	-lema	"	?
SMAK	-lila	"	-uvwika
LUKT	-nunshya	"	-nunka

STATISK = -ka (grundform oklar)

Grundbetydelsen hos uwua var enligt informantens uppfattning även i detta fall 'höra'. Observera att verbet, då det är avlett med ett statiskt suffix, även kan användas som ett kopulativt verb i sinnesmodaliteterna hörsel och smak.

Genetisk och areal fördelning

Lätt förenklat kan man säga att språkfamiljerna i Afrika har följande utbredning. Längst i norr och i nordöst talas afroasiatiska språk. I nordöst talas dessutom nilosahariska språk, söder om de afroasiatiska. Resten av Afrika täcks i stort sett av nigerkordofanspråken med undantag för vissa områden längst i söder, där khoisan- (eller "klick"-) språken talas. Det polysemimönster som återfanns i luo förekommer i sampeIn främst bland nigerkordofanspråken. En viktig undergrupp inom denna familj är bantuspråken. Förutom swahili finns tre bantuspråk representerade, nämligen setswana (Botswana), mambwe och chibemba (båda Zambia). I dessa återfanns samma polysemimönster som i luo. (I swahili var mönstret som framgätt mer komplext.) Mönstret förekom också i birom, ett nigerkordofanspråk som tillhör en annan undergrupp och talas i norra Nigeria. Däremot fanns det inte i wolof, som tillhör en av de västligaste undergrupperna av nigerkordofanspråken (talas i Senegal, Gambia). Bland de afroasiatiska språken återfanns mönstret endast i hausa som tillhör en annan gren än de övriga i sampeIn (chadspråk). Hausa talas inom samma geografiska område som vissa av nigerkordofanspråken (norra Nigeria, Niger). Även om sampeIn är alltför liten för att man ska kunna dra några säkra slutsatser verkar det ändå som om mönstret skulle ha en stor spridning bland nigerkordofanspråken och dessutom förekomma bland vissa andra språk som arealt gränsar till dessa (i sampeIn hausa och luo).

Utanför Afrika finns inget lika klart exempel på detta mönster. I turkiskan finns ett verb duymak, som kan användas om en erfarenhet i alla sinnesmodaliteter utom syn. Om verbets grundbetydelse är 'höra' är dock oklart. I ryska (utanför sampeIn) kan det verb som har grundbetydelsen 'höra' också användas i betydelsen 'känna smaken av'.

Polysemi baserad på verbet 'känna'

I svenskan fungerar verbet känna på ett sätt som är analogt med de verb med grundbetydelsen 'höra' som beskrevs i föregående avsnitt. Inom fältet perception kan verbet känna användas om en erfarenhet inom sinnesmodaliteterna känsel, smak och lukt:

Jag kände en sten under foten

Jag kände smaken av marsipan i tårtan

Jag kände lukten av kåldolmar i trappuppgången

Ett tecken på att känsel är den grundläggande sinnesmodaliteten för verbet känna är att det normalt krävs att sinnesmodaliteten specificeras genom ett substantiv, då det gäller smak och lukt. En annan möjlighet är att använda en bisats med ett kopulativt verb:

Jag kände, att tårtan smakade marsipan

Jag kände, att det luktade kåldolmar i trappuppgången

I och för sig går det i vissa fall att underförstå sinnesmodaliteten, även då det gäller smak eller lukt, och låta modaliteten framgå av kontexten:

Jag kände, att någon lagade kåldolmar, redan då jag kom in i trappuppgången

Men man vill gärna förtydliga genom att lägga till på lukten efter känna. Man kan också argumentera från den motsatta utgångspunkten. Det är svårt att sätta in liknande förtydliganden, då känna används om känsel:

?Jag kände en sten under foten med känseln

??Jag kände, att det kändes en sten under foten

Däremot verkar det vara svårt att fastställa någon grundbetydelse, då valet står mellan känsel (inom fältet perception) och känsla (inom fältet emotion). Men inom fältet perception är grundbetydelsen knuten till sinnesmodaliteten känsel.

Samma polysemimönster som i svenskan återfinns, som vi ska se, i ett antal språk, som tillsammans med svenskan bildar en ganska klart arealt avgränsad grupp. Följande exempel är hämtade från polskan:

Jan	<u>poczuł</u> ASP-kände	kamień sten	pod under	stopą fot	Jan kände en sten under foten
Jan	<u>poczuł</u>	smak	cytryny		Jan kände smaken av citron
Jan	<u>czuł</u> kände	zapach lukt	cygara		Jan kände lukten av cigarr

De polska exemplen har kontrollerats mot likartade exempel hos Lipińska-Grzegorek (1977), som jämför polskan med engelskan. Som framgår av följande figurer återfinns mönstret bl också i finskan och serbokroatiskan:

Finska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	katsoa, kats <u>e</u> lla	nähdä	näyttää, (olla...näköinen)
HÖRSEL	kuunn <u>e</u> lla	kuulla	kuulostaa
KÄNSEL	tunnust <u>e</u> lla	tuntea	tunt <u>u</u> a
SMÅK	maistaa, maist <u>e</u> lla	tuntea makua 'känna smak'	maist <u>u</u> a
LUKT	haistaa, haist <u>e</u> lla	tuntea hajua 'känna lukt'	haista (vanl illa) tuoks <u>u</u> a (gott)

-e- = FREKVENTATIV (Används ofta på aktiviteterna.)

-u- = reflexiv ('antikausativ'; svarar mot -s och sig i vissa användningar)

Serbokroatiska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	gledati	vidjeti	<u>iz</u> gledati
HÖRSEL	slu <u>š</u> ati	čuti	zvučati
KÄNSEL	pipati	osjetiti	biti...na opip 'vara...på känsel'
SMÅK	ku <u>š</u> ati	osjetiti okus 'känna smak'	imati okus (po) 'ha smak (av)'
LUKT	<u>po</u> mirisati	osj. miris 'känna lukt'	mirisati (po)

Möjligheten att använda 'känna' även om smak och lukt finns som vi sett i ett tidigare avsnitt inte i flera med svenskan nära besläktade språk såsom danska och engelska. Däremot finns det i de undersökta slaviska språken poliska och serbokroatiska. Det finns även i bulgariskan (Jordanova, under arbete) och ryskan och i de undersökta finsk-ugriska språken (som alla hör till de västligaste av dessa): finska, estniska och ungerska. Dessa språk bildar tillsammans en ganska klart avgränsad areal gruppering.

Nygrekiskan ansluter sig delvis till detta mönster. Verbet estánome 'känna' används i en konstruktion som är analog med känna smaken av i svenskan. I övrigt skiljer sig fältet en del från svenskan som framgår av nedanstående figur:

Nygrekiska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	kitázo	vlépo	fénome 'verka'
HÖRSEL	akúo		
KÄNSEL	piáno 'ta=på'	estánome	íne 'vara' (+ 'god/dålig') éxi jéfsi 'ha smak'
SMÅK	ökimázo 'pröva'	est. ti jéfsi 'känna smaken'	
LUKT	mirízo subjekt i nom	mirízo +dativsubjekt	mirízo < kalá /gott/ púro /cigarr/

Till skillnad från vad som är vanligt i de europeiska språken finns inte skilda verb för 'lyssna' och 'höra'. Akúo täcker båda betydelsena. Bland de kopulativa verben differentieras inte mellan 'se...ut', 'låta' och 'kännas'. De motsvaras närmast av fénome 'verka'. Om lukt används genomgående verbet mirízo.

Detta verb kan, med skiftande konstruktion, användas om aktivitet, erfarenhet och kopulativ:

Aktivitet

0 Pānos mīrise tō pūro Panos luktade på cigarren
BEST luktade BEST cigarr
/+PERFEKTIV/

Erfarenhet

Tū Pānu tu mīrise pūro stō ðomātio
BEST 'hans' luktade cigarr i-BEST rum
/+GENITIV (DATIV)/

Tū Pānu tu írþe mirodiā apō pūro stō ðomātio (substandard)
kom lukt från cigarr

Panos kände lukten av cigarr i rummet

Kopulativ

0 Pānos mīrise pūro Panos luktade cigarr
luktade cigarr
/+IMPERFEKTIV/

Klara exempel på ett polysemimönster baserat på 'känna' av samma typ som i svenskan har jag bara funnit i de nämnda europeiska språken. I turkiskan finns dock ett verb hissetmek, som kan användas om en erfarenhet i sinnesmodaliteterna känsel, lukt och smak. I de två sistnämnda fallen kombineras verbet med substantiv som anger modaliteten. Med reservation för att jag inte har frågat översättaren eller någon annan infödd talare efter grundbetydelsen, så följer verbet samma mönster som känna i svenskan. Det finns också ett verb, duymak, som följer samma mönster som 'höra' i många av de afrikanska språken, med undantag av att det används om en aktivitet i sinnesmodaliteten känsel. Det är därför tveksamt om grundbetydelsen är 'höra' eller 'känna'. (Jag saknar inföddas omdöme.) Följande figur visar förhållandena i turkiskan:

Turkiska

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	bakmak	görmek	görünmek -reflexiv-
HÖRSEL	dinlemek	duymak	omskrivn.
KÄNSEL		duymak, hissetmek	?
SMÅK	tat bakmak 'smak titta' ?tatmak	tat duymak 'smak' tat hissetm.	omskrivn. 'smaken är'
LUKT	koklamak	koku duymak 'lukt' koku hissetm.	kokmak

I malajiskan och indonesiskan finns en verbrot som i båda språken har grundformen rasa. Det används om en erfarenhet i sinnesmodaliteterna känsel och smak. Grundbetydelsen är dock okänd. I koreanskan finns det en verbrot som kan användas om känsel och lukt. Den tycks ha grundbetydelsen 'känna'. I quechua används det från spanskan inlånade verbet sientey likaså om en erfarenhet i sinnesmodaliteterna känsel och lukt. Dessa mönster uppträder alltför isolerat för att kunna ligga till grund för några generella slutsatser.

Verbrötter som kombinerar modaliteterna smak och lukt

En intressant möjlighet är tyvärr bara klart belagd i sampeIn från seneca. I detta språk finns en verbrot med betydelsen 'undersöka smak el lukt' (-hs0nye-) och en verbrot med betydelsen 'förnimma smak el lukt' (-hs0:wi-). Trots en viss formlighet mellan rötterna ansåg översättaren inte att de kunde upplösas i fler morfem. Enbart kontexten avgör vilken sinnesmodalitet som åsyftas med dessa verbrötter. Det leder till att vissa meningar blir ambigösa (eller vaga) medan andra blir entydiga genom kontexten. Enligt översättaren fanns ingen föredragen tolkning i exempel som det övre:

Wa:ji:yahs0:wi? ?oji:skwa? Han kände smaken (eller lukten)
gröt av frukt i gröten.

wa	-	h	-	aji:ya	-	hs0wi	-	?
indika-		3 pers		N _{rot}		V _{rot}		punktuell
tivt		sing		frukt		'känna		aspekt
modus		mask				smak e1		
						lukt'		

Haksa?a:h wa:yE?kwaHS0:wi? tkan0hso:t Pojken kände lukten av
pojke kände-tobakslukt hus tobak i huset

wa	-	ha	-	yE?kw(a)	-	hs0:wi	-	?
indika-		3 pers		N _{rot}		V _{rot}		punktuell
tivt		sing		tobak		'känna		aspekt
modus		mask				smak e1		
						lukt'		

En verbrot som kombinerar sinnesmodaliteterna smak och lukt finns också i materialet från västgrönländskan. Men den verbrotten är kopulativ med grundbetydelsen 'smaka e1 lukta'. I kombination med ett verb med grundbetydelsen 'märka' kan det användas om en erfarenhet i en konstruktion som i princip kan återges: 'Anders märkte X:s luktande/smakande av Y'. Det finns också en enkel verbrot naa- med betydelsen 'känna lukten av'. Att ingen motsvarande rot med betydelsen 'känna smaken av' finns i materialet, kan bero på karaktären hos de meningar som skulle översättas.

Verbrötter som till betydelsen kombinerar sinnesmodaliteterna smak och lukt har också stått nämnda i några av de, tyvärr rätt knapphändiga, lexikon för vissa nordamerikanska indianspråk som jag tittat i. Att så få belägg finns i sampeIn kan mycket väl bero på att spridningen på språken är begränsad i flera viktiga avseenden.

6. NÅGRA TENTATIVA GENERALISERINGAR

Studerar vi de förekommande polysemimönstren i figur 8, finner vi en ganska slående regelbundenhet. Verb med en viss grundbetydelse kan anta fler sekundära betydelser än vissa andra verb. Sinnesmodaliteterna kan ordnas i en hierarki på följande sätt:

$$\left. \begin{array}{l} \text{SYN} \\ \text{HÖRSEL} \end{array} \right\} > \text{KÄNSEL} > \left\{ \begin{array}{l} \text{SMAK} \\ \text{LUKT} \end{array} \right.$$

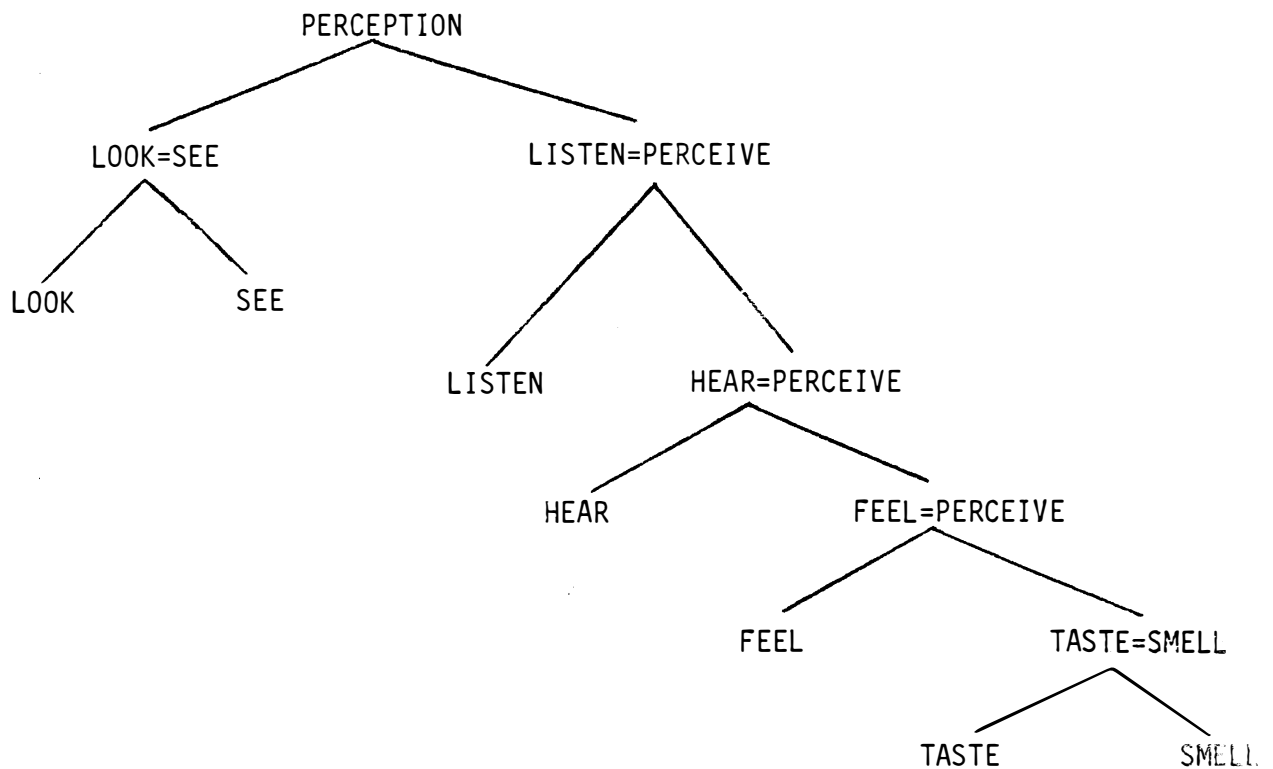
Verb som har sin grundbetydelse knuten till en sinnesmodalitet som står högre i hierarkin (till vänster) kan anta sekundära betydelser knutna till sinnesmodaliteter som står lägre. Mellan smak och lukt går det inte att upprätta någon inbördes rangordning på grundval av de data som finns i sampeIn. Mellan syn och hörsel blir detta förmodligen möjligt vid den vidare bearbetningen av data. Det verkar nämligen finnas ganska många språk, där ett verb med grundbetydelsen 'se' kan avledas och bilda ett kopulativt verb. I många fall kan ett sådant kopulativt verb användas även om andra sinnesmodaliteter än syn. Något verb bildat ur 'höra' som på motsvarande sätt skulle kunna användas kopulativt om syn tycks inte finnas i sampeIn. Preliminärt kan därför hierarkin byggas ut ett steg. En fortsatt undersökning får visa om hypotesen håller. (Det finns dock ganska många faktorer som pekar i den riktningen, att syn ska stå högre än hörsel.):

$$\text{SYN} > \text{HÖRSEL} > \text{KÄNSEL} > \left\{ \begin{array}{l} \text{SMAK} \\ \text{LUKT} \end{array} \right.$$

Tentativt kan man också slå ihop denna hierarki med den lexifieringshierarki som tidigare presenterades för titta/se/lyssna/höra. En sådan hierarki skulle visa i vilken ordningsföljd följande delar av fältet lexikaliseras (markerat med /):

	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	/	/	
HÖRSEL	/	/	
KÄNSEL		/	
SMAK		/	
LUKT		/	

Det är just dessa delar som hittills undersökts mest systematiskt. Man får då snarast utgå från i vilken ordningsföljd ett verb med en viss grundbetydelse kan uppträda. Grundbetydelsen hos verben kan anges genom att verbet skrivs med stora bokstäver. Det visar sig i detta fall vara enklast att utgå från engelskan, eftersom detta språk har verb som entydigt kan beteckna en erfarenhet i alla sinnesmodaliteter. Hierarkin har följande utseende:

FEEL, TASTE & SMELL avser enbart en erfarenhet utan att något utsägs om motsvarande aktivitet eller kopulativa verb. Om ett språk har ett verb på en lägre nivå, har det också alla verb på en högre nivå.

Jag har undersökningens gång experimenterat med olika hierakier av detta slag som förutsäger i vilken ordning fältet lexifieras. Ingen så omfattande hierarki har varit utan undantag. Undantag till den givna hierarkin är malajiska som har ett verb som betecknar en erfarenhet i sinnesmodaliteten lukt(SMELL) trots att känsel och smak delar ett verb. Ett undantag i motsatt riktning finner vi i quechua, som har ett särskilt verb för smak(TASTE) men delar ett verb för känsel och lukt. Men detta är de enda klara undantagen i figur 8. En öppen fråga är om man som i den här figuren får koppla förekomsten av särskilda verb i de olika sinnesmodaliteterna till förekomsten av en differentiering mellan aktivitet och erfarenhet, då det gäller syn och hörsel. Men det är åtminstone en klar tendens att språk som har särskilda erfarenhetsverb för känsel, smak och lukt också differentierar mellan titta/se och lyssna/höra. Som jag antytt redan tidigare har mitt främsta syfte med den här uppsatsen varit att utarbeta en metod för att jämföra språk på det lexikala planet. Av avsnitt 2 framgår att sampeIn ännu är för begränsad för att ligga till grund för generaliseringar som gör förutsägelser om språk utanför sampeIn. (Även om sådana begränsningar inte alltid avhållit andra från att formulera universalier.) Jag hoppas resonemanget i det här avslutande avsnittet visar riktlinjerna för en fortsatt undersökning. Jag betraktar mitt material som enbart partiellt bearbetat ännu och räknar dessutom med att få in data från ytterligare språk.

LITTERATUR

- Andersen, E S (1978), Lexical Universals of Body-Part Terminology. I: Greenberg (ed). Vol 3: 335-68.
- Andersson, E (1977), Verbfrasens struktur i svenskan. Meddelanden från stiftelsens för Åbo adademi forskningsinstitut, nr 18. Åbo.
- Anward, J (1974), The Semantics of Noun Phrase Movement. I: RUUL 3. Inst f lingvistik, Uppsala Universitet.
- Bell, A (1978), Language Samples. I: Greenberg (ed). Vol 1: 121-56.
- Berlin, B (1978), Ethnobiological Classification. I: Rosch & Lloyd (eds).
- Berlin, B & Kay, P (1969), Basic Color Terms. University of California Press, Berkeley.
- Broadbent, S (1964), The Southern Sierra Miwok Language. University of California. Publications in Linguistics. Vol 38.
- Brown, C H (1976), General principles of human anatomical partonomy and speculations on the growth of partonomic taxonomy. I: American Ethnologist 3: 400-24.
- Derbyshire, D C (1979), Hixkaryana. Lingua Descriptive Studies. Vol 1. North-Holland, Amsterdam.
- Dixon, R M W (1972), The Dyirbal Language of North Queensland. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dixon, R M W (1979), Ergativity. I: Language 55:1.
- Dixon, R M W (1980), The Languages of Australia. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dowty, D R (1979), Word Meaning and Montague Grammar. Synthese Language Library Vol 7. D Reidel, Dordrecht.
- Greenberg, J (ed 1978), Universals of Human Language. Vol 1-4. Stanford University Press.
- Hewitt, B G (1979), Abkhaz. Lingua Descriptive Studies. Vol 2. North-Holland, Amsterdam.
- Hickerson, N (1971), Review of Berlin & Kay, 1969. I: International Journal of American Linguistics. 37: 257-70.
- Johnson, F (1939, 1971), A Standard Swahili-English Dictionary. Oxford University Press.
- Jordanova, I (under arbete), Perceptionsverbens semantik i bulgariskan. Inst f lingvistik, Stockholms universitet. Nu publicerad i föreliggande rapport. Uppsats 4.

- Josephs, L S (1976), Complementation. I: Shibatani (ed), Syntax and Semantics, Vol 5. Japanese Generative Grammar. Academic Press, New York.
- Kiefer, F (manus), The aspectual system of Hungarian.
- Leech, G N (1971), Meaning and the English Verb. Longman, London.
- Lehrer, A (1974a), Universals in a Culture-Bound Domain. I: Proceedings of the 11th International Congress of Linguistics I. Società editrice il Mulino, Bologna.
- Lehrer, A (1974b), Semantic Fields and Lexical Structure. North-Holland, Amsterdam.
- Lipińska-Grzegorek, M (1977), Some problems of contrastive analysis: Sentences with nouns and verbs of sensual perception in English and Polish. Linguistic Research, Inc. Edmonton, Canada.
- Milner, G B (1966), Samoan Dictionary. Oxford University Press, London.
- Platzack, Ch (1979), The Semantic Interpretation of Aspect and Aktionsarten. A Study of Internal Time Reference in Swedish. Studies in Generative Grammar 8. Foris Publications, Dordrecht.
- Rogers, A (1971), Three kinds of physical perception verbs. I: Papers from the seventh regional meeting of the Chicago Linguistic Society.
- Rogers, A (1972), Another look at flip perception verbs. I: Papers from the eighth regional meeting of the Chicago Linguistic Society.
- Rosch, E (1977), Human Categorization. I: Warren, N (ed), Advances in cross-cultural psychology. Vol 1. Academic Press, London.
- Rosch, E (1978), Principles of categorization. I: Rosch & Lloyd (eds).
- Rosch, E & Lloyd, B (eds 1978), Cognition and Categorization. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.
- Rosch (et al) = Rosch, E, Mervis, C B, Gray, W D, Johnson D M & Boyes-Braem, P (1976), Basic objects in natural categories. Cognitive Psychology 8: 382-439.
- Ruhlen, M (1976), A Guide to the Languages of the World. Language Universals Project, Stanford University.
- Schachter, P & Otanes, F T (1972), Tagalog Reference Grammar. University of California Press, Berkeley.
- Scovel, T S (1971), A look-see at some verbs of perception. Language Learning 21: 75-84.
- Talmy, L (1975), Semantics and Syntax of Motion. I: Kimball, J P (ed), Syntax and Semantics, Vol 4.

- Ureland, S (1973), Verb Complementation in Swedish and other Germanic Languages. Distribution: Språkförlaget Skriptor AB, Stockholm.
- Vendler, Z (1967), Verbs and Times. I: Linguistics in Philosophy. Cornell University Press. Ithaca, New York.
- Viberg, A (1980), Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk. 1. Kognitiva predikat 2. Perceptionsverbens semantik 3. Emotiva predikat. SSM Report 7. Stockholms universitet, Inst f lingvistik.
- Welmers, W E (1973), African Language Structures. University of California Press. Berkeley.
- Wierzbicka, A (1980), Lingua Mentalis. Ch 4. Perception: The Semantics of Abstract Vocabulary. Academic Press Australia. Sidney, New York.

Summary in English

A TYPOLOGICAL INVESTIGATION OF THE VERBS OF PERCEPTION AS A SEMANTIC FIELD

Chapter 0. Introduction.

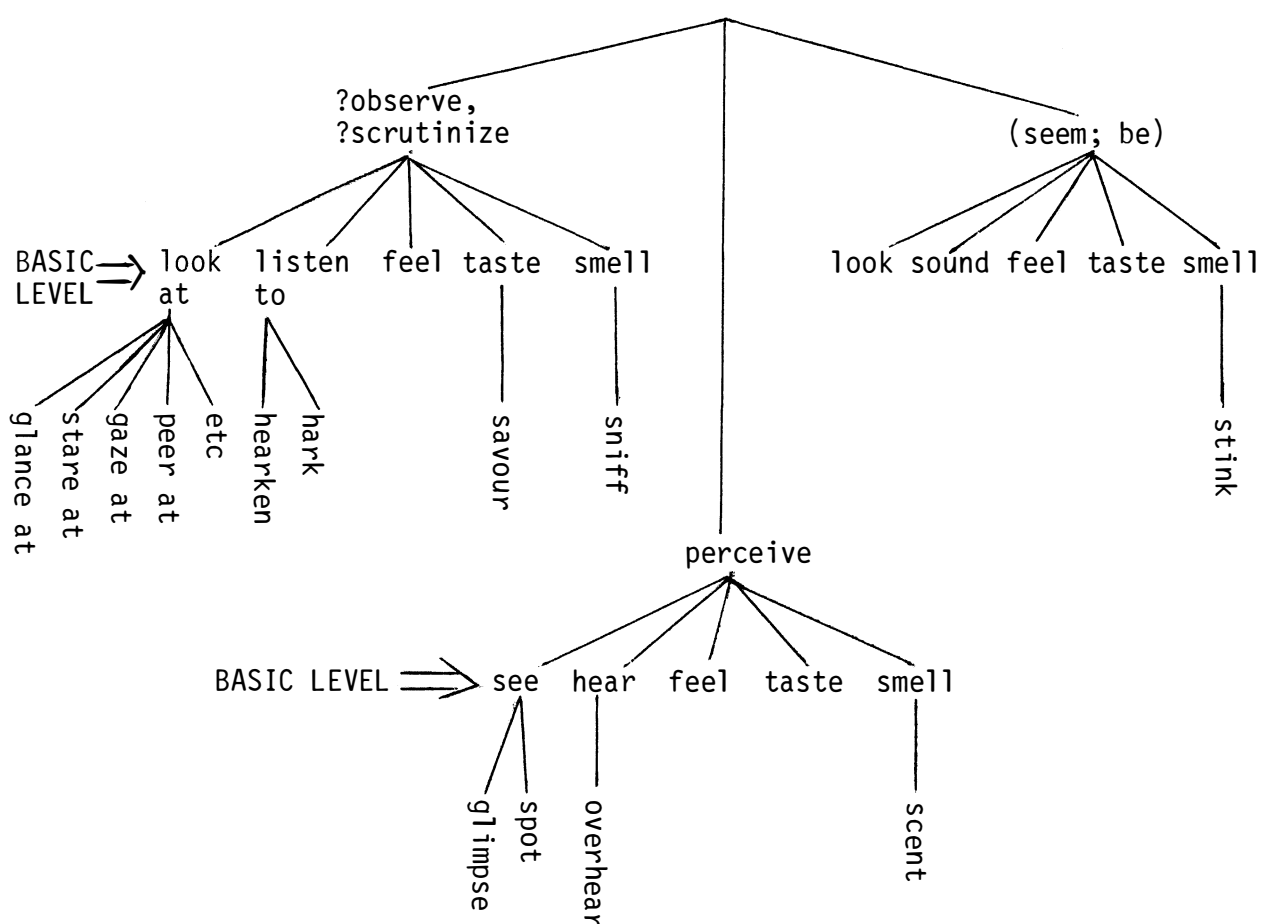
A short survey is given of earlier studies of semantic fields that have a typological (or universalist) aim. Earlier studies have dealt with fields such as body-parts (Andersen 1978), basic colour terms (Berlin & Kay 1969), ethnobiological taxonomies (Berlin 1978), cooking verbs (Lehrer 1974, ch 8) and verbs of motion (Talmy 1975). Scovel's (1971) comparison of the verbs of perception in five languages is the closest precursor of the present study.

Chapter 1. The verbs of perception in Swedish.

The structure of a semantic field may be looked upon as the outcome of the interaction of a set of more or less field specific semantic components and a number of general, field independent components that cut across all verbal semantic fields. As for the field of perception, the most important field specific components are the five sense modalities: SIGHT, HEARING, TOUCH, TASTE and SMELL. The most important general components are called ACTIVITY, EXPERIENCE and COPULATIVE. The distinction between an activity and an experience is illustrated by pairs such as look at vs. see and listen to vs. hear. Activity refers to an unbounded process that is consciously controlled by a human agent, whereas experience refers to a state (or inchoative-achievement) that is not controlled. The distinction between an activity and an experience on one hand and a copulative expression on the other hand is dependent on a phenomenon that is called base-selection. Base selection refers to the choice of a grammatical subject among the deep

semantic case roles associated with a certain verb. An experiencer-based verb takes the animate being that has a certain mental experience as a subject (i.e. both activities and experiences are experiencer-based). A source-based (alternatively phenomenon-based) verb takes the experienced entity as a subject (e.g. A looks funny). A copulative expression is defined as a source-based state.

The verbs belonging to the perceptual field can be ordered hierarchically, roughly in the following manner (Just in order to bring out the basic idea, English verbs are used instead of the Swedish ones):

A basic level is postulated, as can be seen in the diagram. The verbs on the basic level form the basic paradigm of the verbs of perception illustrated in Figure 1.

Figure 1. THE BASIC PARADIGM OF THE VERBS OF PERCEPTION

Dynamic system: Sense modality	Base selection		SOURCE-BASED
	EXPERIENCER-BASED	EXPERIENCE	
	ACTIVITY	(STATE/INCHOATIVE)	COPULATIVE (STATE)
SIGHT	Jan tittade på fåglarna.	Jan såg fåglarna.	Jan såg glad ut.
	Jan looked at the birds.	Jan saw the birds.	Jan looked happy.
HEARING	Jan lyssnade på fåglarna.	Jan hörde fåglarna.	Jan lät glad.
	Jan listened to the birds.	Jan heard the birds.	Jan sounded happy.
TOUCH	Jan kände på däcket.	Jan kände en sten under foten.	Stenen kändes vass.
	Jan felt the tyre.	Jan felt a stone under his foot.	The stone felt sharp.
TASTE	Jan smakade på soppan.	Jan kände smaken av* vitlök i soppan.	Soppan smakade vitlök/gott/illta
	Jan tasted the soup.	Jan tasted garlic in the soup.	The soup tasted of garlic/good/bad
SMELL	Jan luktade på cigarren.	Jan kände lukten av* cigarr i rummet.	Jan luktade cigarr/gott/illta
	Jan smelt the cigar.	Jan smelt cigars in the room.	Jan smelt of cigars/good/bad

*Lit. felt the taste/smell of

på = literally on

e.g. Lampan på bordet
the lamp on the table

N.B. There is no progressive form in Swedish. The examples might as well be translated: Jan was looking/listening etc

Chapter 2. Data collection.

The typological investigation is mainly based on a questionnaire containing sentences equivalent to the ones that are presented in Fig. 1. (The basic paradigm). At the time when the present report was completed, the questionnaire had been translated to 44 languages representing 13 different language stocks from all the major parts of the world. Although this is a fairly good sample compared to the samples in the studies mentioned in Ch 0, it is not satisfactory, since European languages are overrepresented and some areas such as North and South America and Oceania are highly underrepresented. The present report should be seen as a report on work in progress and the sample is continually improved as more questionnaires are translated.

In addition to the material collected with the questionnaires, a number of bilingual dictionaries have been scanned for information about verbs of perception.

Chapter 3. "Pet predicates".

The verbs in the basic paradigm are not always represented by simple verbs in languages other than English. Specifically two other types of (surface) predicates are found in several languages: serial verbs and compound verbs (verb + Noun). In some languages, one type of predicate is highly favoured to the extent that it might be called a "pet predicate". In Chinese and Vietnamese (exemplified below) serial verbs are favoured:

Nam	(đã) ASPECT	xem look	chim bird		Nam looked at the birds.
Nam	(đã)	xem	thấy [^] perceive	chim	Nam saw the birds.
Nam	(đã)	nghe listen	đài radio		Nam listened to the radio.
Nam	(đã)	nghe	thấy [^] perceive	đài	Nam heard the radio.

In Vietnamese all perceptual activity verbs are turned into experiences by addition of the serial verb thấy 'perceive' in this manner.

Kurdish and Persian (quoted below) favour compound verbs consisting of a verb with a rather general meaning (do, give, come) combined with a noun that signals the sense modality:

Parvin be radio goş dad Parvin listened to the radio.
 to ear gave

Parvin cigar ra bu kard Parvin smelt the cigar.
 DEF OBJ smell (N) made

The morphological structure of the predicates is studied also in two polysynthetic languages, viz. Seneca and West Greenlandic.

Chapter 4. Differences between languages with respect to semantic differentiation

In all of the languages in the sample there is some way of expressing all of the meanings represented by one of the 15 "boxes" that make up the basic paradigm (Fig. 1). But in many cases, one verb covers more than one meaning. The semantic range of each verb in a certain language can easily be read off in diagrams such as the following that have been worked out for the languages in the sample:

English

	ACTIVITY	EXPERIENCE	COPULATIVE
SIGHT	look at	see	look
HEARING	listen to	hear	sound
TOUCH		feel	
TASTE		taste	
SMELL		smell	

Swedish

	ACTIVITY	EXPERIENCE	COPULATIVE
SIGHT	titta på	se	se...ut ('out')
HEARING	lyssna på	höra	låta
TOUCH	känna på	känna	kännas (PASSIVE)
TASTE	smaka på	känna smaken av ('the taste of')	smaka
SMELL	lukta på	känna lukten av ('the smell of')	lukta

på = 'on'

Swahili

	ACTIVITY	EXPERIENCE	COPULATIVE
SIGHT	tazama	ona	onek <u>ana</u> (STATIVE)
HEARING	sikil <u>iza</u>	sikia	fonek <u>ana</u> sikik <u>a</u> (STATIVE)
TOUCH	?gusa	sikia	
TASTE	onja*	ona ladha	kuwa na ladha ('be with taste')
SMELL	nusa	sikia harufu ('smell' N)	nuka

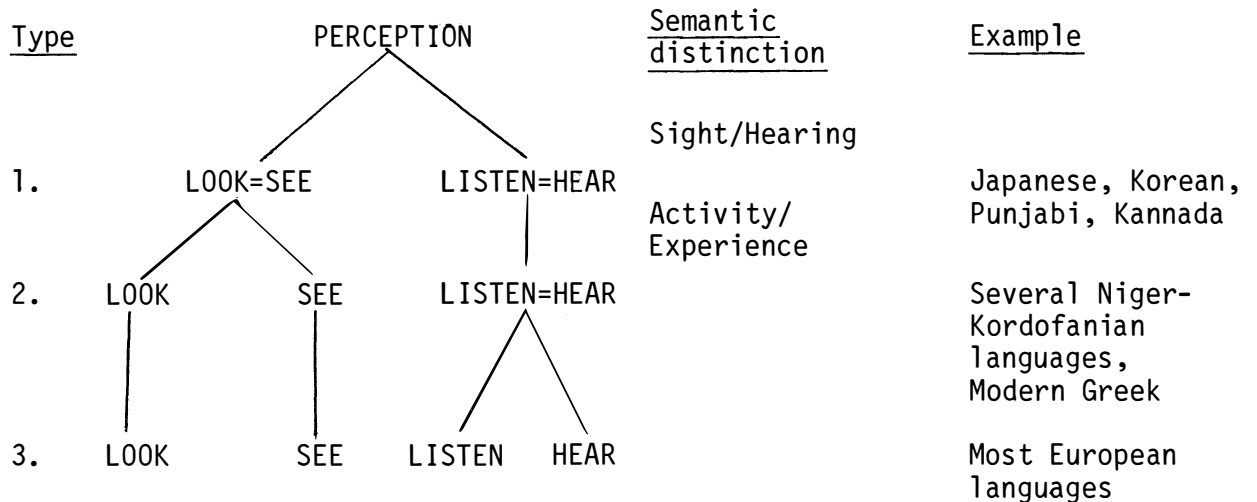
*) not related to ona

Mambwe (Bantu, Zambia)

	ACTIVITY	EXPERIENCE	COPULATIVE
SIGHT	-lola	?-wene	-lolek <u>a</u>
HEARING	-uvwa	-uvwa	-uvwik <u>a</u>
TOUCH	-lema	"	?
TASTE	-lila	"	-uvwik <u>a</u>
SMELL	-nunshya	"	-nunk <u>a</u>

STATIVE = -ka (basic form uncertain)

On the basis of data like these, a lexicalization hierarchy is presented for the part of the field that is covered by the following verbs in English: look at, see, listen to and hear:

Type 1 languages have one verb meaning 'look at' and 'see' and one verb meaning 'listen to' and 'hear'. Type 2 languages have different verbs corresponding to 'look at' and 'see' but only one verb corresponding to 'listen to' and 'hear'. Type 3 has got four different verbs, as English. The hierarchy is supported by an analysis of morphologically complex verbs (figure 6 in the original paper), e.g. if 'look at' is derived from a simple verb 'see', then 'listen to' is also morphologically complex.

In some languages, there are certain grammatical devices that compensate for a missing lexical contrast. In Japanese, for example, the verbs miru 'look, see' and kiku 'listen, hear' do not signal any distinction between activity and experience. Thus the following sentence has two translation equivalents in English (out of context):

Taro wa tori o mita	1) Taro looked at the birds.
THEME bird OBJ look=see-PAST	2) Taro saw the birds.

But if the verb is passivized and the phrase Taro turned into a kind of dative subject, the sentence may only be interpreted as an experience:

Taro ni wa tori ga mieta	Taro saw the birds.
DATIVE THEME bird SUBJ look=see-PASSIVE-PAST	

Especially in South Asian languages (Punjabi, Kannada), the dative subject is often used in a similar way. Another compensatory grammatical device is morphological aspect.

Chapter 5. Patterns of polysemy.

This chapter is devoted to the patterns of polysemy that are found among the

verbs denoting an experience. In many languages one of these verbs covers several sense modalities. Usually one of the sense modalities constitutes a basic sense, although the establishment of the basic sense is problematic in some cases. Some typical patterns of polysemy are found in the following table. (The data from Kobon, a language spoken in Papua New Guinea, have been added after the completion of the original paper and are taken from Davies (1981, 5.2)):

Sense modality	KOBON	KURDISH	SWAHILI	HAUSA	SWEDISH	FINNISH	ENGLISH
SIGHT	nön	dītin	ona	gan(i)	se	nähdä	see
HEARING	apdi nön	bīstin	sikia	jī	höra	kuulla	hear
TOUCH	?	dītin	sikia	ji	känna	tuntea	feel
TASTE	?	dītin	ona	ji	känna	tuntea	taste
SMELL	haḷi nön	dītin	sikia	ji	känna	tuntea	smell

○ basic sense

As can be seen from the table, the polysemy is patterned in a certain way. It can be predicted from the following hierarchy:

SIGHT > HEARING > TOUCH > { TASTE
SMELL

A verb, the basic sense of which designates a sense modality appearing to the left ("higher up") in the hierarchy, may extend its meaning to cover a sense modality further to the right, but not vice versa. The data are not always clear-cut and there exist some patterns of polysemy that are not shown in the table (e.g. verb stems covering both TASTE and SMELL). But on the whole, there is strong evidence in favour of the hierarchy.

The areal distribution of the patterns of polysemy is rather striking. The polysemy based on HEARING (cf. Hausa in the table) is found in a number of African languages (Hausa, Luo, Setswana, Chibemba) and the polysemy based on TOUCH (cf. Swedish) is found in a number of Northern and Eastern European languages (Swedish, Finnish, Estonian, Polish, Serbo-Croat, Bulgarian, and, partly, Modern Greek).

There are also some other types of polysemy within the field. But those

have not been studied systematically so far. Among the activity verbs, a verb that basically designates SIGHT may be used to designate an activity connected to some other sense modality in a few languages. Among the copulative verbs, it seems to be the case that verbs basically designating SIGHT or HEARING can get the meaning extended to some other sense modality. There are also a couple of languages that have a copulative verb that covers both TASTE and SMELL (basic meaning unknown). Finally, there are rather many languages that use a single verb to cover more than one dynamic meaning (as feel, taste and smell in English).

Literature mentioned in the summary

- Andersen, E S (1978), Lexical Universals of Body-Part Terminology. In: Greenberg, J (ed), Universals of Human Language. Vol 3:335-68. Stanford University Press.
- Berlin, B (1978), Ethnobiological Classification. In: Rosch, E & Lloyd, B (eds), Cognition and Categorization. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.
- Berlin, B & Kay, P (1969). Basic Color Terms. University of California Press, Berkeley.
- Davies, J (1981), Kobon. Lingua Descriptive Studies 3. North-Holland, Amsterdam.
- Lehrer, A (1974), Semantic Fields and Lexical Structure. North-Holland, Amsterdam.
- Scovel, T S (1971), A look-see at some verbs of perception. Language Learning 21: 75-84.
- Talmy, L (1975), Semantics and Syntax of Motion. In: Kimball, J P (ed), Syntax and Semantics. Vol 4. Academic Press, New York.

Uppsats 3

Katrin Maandi

PERCEPTIONSVERBENS SEMANTIK I ESTNISKAN

Med ett semantiskt fält menas en grupp av ord, som tillsammans beskriver ett erfarenhetsområde t ex rörelse, emotion eller perception. Strukturen i ett semantiskt fält består av ett antal fältspecifika betydelsekomponenter och några generella betydelsekomponenter.

För perceptionsverben, som jag här skall titta närmare på, utgörs de fältspecifika komponenterna av de fem sinnesmodaliteterna: syn, hörsel, lukt, smak och känsel. Dessa är alltså markerade för sinnen, utöver dem finns en grupp ommarkerade verb.

Enligt Viberg 1980, 1981, kan grundstrukturen hos de generella betydelsekomponenterna indelas i tre system: det dynamiska, baseringssystemet och lexikala presuppositioner och implikationer.

Det dynamiska systemet är en sammanfattande benämning på semantiska komponenter som kausativ, inkoativ och tillstånd, samt skillnaden mellan medvetna, avsiktliga och kontrollerbara handlingar eller aktiviteter, som utförs av subjektet - en mänsklig agent - och icke-handlingar av skilda slag (som inte är avsiktliga t ex).

För perceptionsverbens del måste man kunna skilja på verbpar som

AKTIVITET		ERFARENHET	
Jaan vaat <u>a</u> s	linde	Jaan näg <u>i</u>	linde
titta-på-3ps-PRET	fågel-PLUR-PART	se-3ps-PRET	fågel-PLUR-PART
<i>Jaan tittade på fåglarna</i>		<i>Jaan såg fåglarna</i>	
Jaan kuulas	linde	Jaan kuulis	linde
lyssna-på-3ps-PRET	fågel-PLUR-PART	höra-3ps-PRET	fågel-PLUR-PART
<i>Jaan lyssnade på fåglarna</i>		<i>Jaan hörde fåglarna</i>	

Verbparen titta/se och lyssna/höra översätts till estniska med 'vaatama'/'nägema' respektive 'kuulama'/'kuulma' och, till skillnad från svenska, kan 'nägema' och 'kuulma' inte förvandlas från erfarenhet till aktivitet, om de kombineras med 'pealt' (på, jfr se på, höra på).

Baseringsystemet

Det är också viktigt att skilja på erfararbaserade och källbaserade konstruktioner (Viberg 1981).

ERFARARBASERADE

Jaan nägi	lindu	<i>Jaan såg en fågel/ fågeln</i>
se-3ps-PRET	fågel-PART-SING	
Jaan kuulis	lindu	<i>Jaan hörde en fågel/fågeln</i>
höra-3ps-PRET	fågel-PART-SING	
Jaan nuustutas	sigarit	<i>Jaan luktade på cigarren/ en cigarr</i>
lukta-på-3ps-PRET	cigarr-PART-SING	
Jaan maitses	sööki	<i>Jaan smakade på maten</i>
smaka-på 3ps-PRET	mat-PART-SING	
Jaan katsus	/oma/ otsa	<i>Jaan kände på sin panna</i>
känna-på-3ps-PRET	/sin/ panna-PART-SING	

KÄLLBASERADE

Jaan nägi	rõõmus	välja	<i>Jaan såg glad ut</i>
se-3ps-PRET	glad	ut	
Jaan kostis/ kuuldu	kui	lind	<i>Jaan lat som en fågel</i>
låta-3ps-PRET	som	fågel	
Jaan lõhnas	sigari	järgi	<i>Jaan luktade cigarr</i>
lukta-3ps-PRET	cigarr-GEN	efter	
Jaanil	on sigari	lõhn	
-ADDESIV	är	cigarr-GEN	lukt
Jaani	ots	tundus	<i>Jaan kändes het om pannan</i>
-GEN	panna	kännas-3ps-PRET	het/-ESSIV

I satserna överst är det subjektet som erfar eller förnimmer något. I de undre satserna är subjektet källan för förnimmelsen.

Bland de källbaserade perceptionsverben finns undergrupperna:

a. Kopulativa, de förbinder subjektet med ett beskrivande eller värderande led på ett sätt som delvis är analogt med 'vara' eller 'verka', estniskans 'tunduma' (eg. kännas) och 'olema'.

Jaan kostis rõõmus *Jaan lät glad*
låta-3ps-PRET glad

Jaan tundus rõõmus *Jaan verkade glad*
kännas-3ps-PRET glad

Supp maitses hästi *Soppan smakade gott*
smaka-3ps-PRET bra/gott

Supp oli hea *Soppan var god*
var bra/god

b. (o-) möjlig att förnimma.

Linnud paistavad kaugele *Fåglarna syns långt*
fågel-PLUR synas-3ppl-PRES långt-ALLATIV

Laul kostab külani *Sången hörs ändå till byn*
sång höras-3ps-PRES by-TERMINATIV

Tiksumine oli peaaegu kuulmatu *Tickandet var nästan hörbart*
tickandet var nästan hörbar-'icke'

De behandlade exemplen ovan kan sammanställas i ett paradigm, grundparadigm, för perceptionsverben. Av de källorienterade predikaten finns endast de kopulativa upptagna i paradigmet.

Sinnes- modalitet	E R F A R A R B A S E R A D		K Ä L L B A S E R A D
	AKTIVITET	ERFARENHET	KOPULATIV
SYN	Jaan vaatas <u>linde</u>	Jaan nägi <u>linde</u>	Jaan nägi <u>rõõmus välja</u>
HÖRSEL	Jaan kuulas <u>linde</u>	Jaan kuulis <u>linde</u>	Jaan kostis <u>rõõmus/</u> <u>rõõmsana</u> alt. <u>kuuldus</u>
KÄNSEL	Jaan katsus <u>kivi</u>	Jaan tundis <u>kivi</u> <u>jala all</u>	Kivi tundus <u>terav/</u> <u>teravana</u>
SMAK	Jaan maitses <u>suppi</u>	Jaan tundis <u>supis</u> <u>küüslaugu maitset</u>	Supil oli <u>küüslaugu</u> <u>maitse</u> Supp maitses <u>hästi/</u> <u>halvasti</u>
LUKT	Jaan nuusutas <u>sigarit</u>	Jaan tundis <u>toas</u> <u>sigari lõhna</u>	Jaanil oli <u>sigari lõhn/</u> <u>hais</u> J. lõhnas <u>sigari järgi</u>

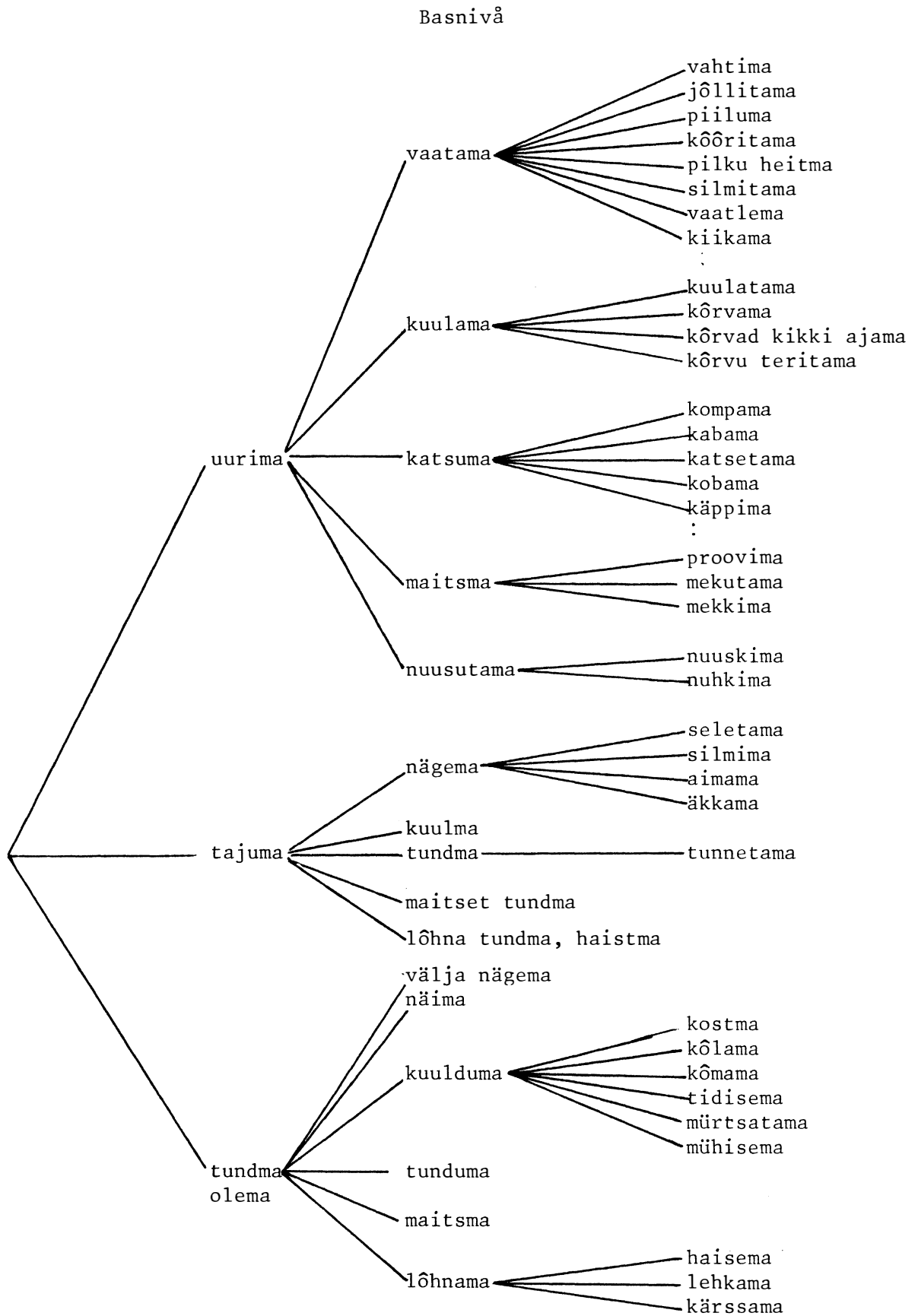
De understrukna verbformerna omfattar dels personböjning, dels tempusböjning. Objektet står i samtliga fall ovan i partitiv. För 'kivi' (sten) gäller att partitivformen i skrift sammanfaller med nominativen, uttalas dock med kvantitet III. De svenska prepositionerna motsvaras av kasusändelser, i vissa fall av postpositioner.

Alternativformerna i kopulativspalten t ex 'rõõmus'/'rõõmsana' visar på möjligheten att använda ESSIV, då det gäller egenskaper hos subjektet. Verbet 'lõhnama' är i estniskan neutralt avseende på värdering.

Vissa av verben i paradigmet har ett antal hyponymer (semantiskt underordnade begrepp). Ojämförligast flest tycks 'vaatama', titta på, ha. Dessa kan skrivas om: 'titta' + betydelsekomponent som anger sättet för handlingen.

Det finns också verb som är överordnade verben i paradigmet, så tycks 'fõrnimma' vara överordnat alla de erfarenhetsbetecknande verben. I den följande figuren har jag följt fig. 1, Hyponymirelationer, i Viberg 1981, och i möjligaste mån försökt ge betydelsekomponenterna för de olika hyponymerna.

HYPONIMIRELATIONER INOM FÄLTET

Betydelsekomponenter hos hyponymerna

Liksom på svenska tycks det i estniskan finnas flest hyponymer till verbet 'vaatama' (titta på) men även verben 'katsuma' och 'kuulduma' (känna resp. låta) har många varianter.

Verbform	
Vaatama	titta
vaatlema	"titta till", eller betrakta
vahtima	titta envetet, stint, glo
silmitama	ta i betraktande, titta eftertänksamt
silmama	titta, undersöka "med ögonen"
silmima (silmas pidama)	minnas, "hålla i ögat"
kõõritama	titta snett, skelögt
piiluma	kika genom en smal springa
kiikama	kika, titta i smyg
sirvima	ögna igenom
põrnitsema	titta ilsket, tjurigt, under lugg

Obs! Öga på estniska heter 'siim'.

För lyssna finns en liknande uppsättning:

kuulama	lyssna (på)
kuulatama	lyssna till, lystra
kõrvama	lyssna, undersöka med hjälp av hörseh

Ordet för öra är 'kõrv', och dialektalt finns fler varianter som innehåller 'kõrv'/öra men då vanligen i sammansättningar typ verb + NOM.

kõrvu teritama	"väsas öronen"
kõrva kikkima/kikkitama	spetsa öronen

Exempel på hyponymer till 'katsuma', 'känna på'

katsetama	undersöka med hjälp av känseln
käppima	plocka på, tafsa
näppima	plocka på, fingra
kompama	treva
kobama	famla, känna sig fram

och till 'kuulduma' (låta)

kuulduma	låta, det hörs, det ryktas
kostma	låta, synonymt med kuulduma, dessutom ljuda, skalla
kõlama	låta, klinga, positiv värdering
kõmama	låta dovt, ihåligt
kõmisema	jfr.'kõlama' ev. inte fullt lika ljudligt

Vad beträffar verbparen 'nägema'/'vaatama' och 'kuulma'/'kuulama' (se/titta resp. höra/lyssna) har redan nämnts att det på estniska inte går att förvandla ett erfarenhetsbaserat verb till ett aktivitetsverb genom konstruktion med 'pealt' (på).

Källbaserade perceptionsverb (opersonliga) har för icke-faktiv ett särskilt verb i estniska i modaliteterna syn, hörsel och känsel, nämligen 'näima'. 'kuulduma' och 'tunduma'.

Följaktligen

<u>Näib</u> synas-3ps-PRES	<u>tulevat</u> komma-PART.SING- PRES.PARTICIP	<u>vihma</u> regn-PART	<i>Det ser ut som om det skulle bli regn</i>	
<u>Kuuldub</u> höras-3ps-PRES	nagu som	<u>tuletõrje</u> brandkår	<u>tuleks</u> komma-KOND	<i>Det låter som om brand- kåren kom</i>
<u>Tundub</u> kännas-3ps-PRES	nagu som	<u>läheks</u> gå-KOND	<u>jahedamaks</u> sval-KOMP-TRANSLATIV	<i>Det känns som om det skulle bli svalare</i>

Verben 'näima', 'kuulduma' och 'tunduma', som redan i sig är opersonliga följer ändå reglerna för opersonliga konstruktioner, jfr verben se, höra och känna.

Svenskans opersonliga, erfararbaserade 'det syns', 'det hörs' osv, som morfologiskt markeras med '-s form' på verbet, och semantiskt är konstateranden från talarens sida, motsvaras på estniska av antingen

a. On näha et Jaan on kurb *Det syns att Jan*
är se-INF2 att är ledsen *är ledsen*

eller

b. Näeb et Jaan on kurb *Man ser att Jan är*
se-3ps-PRES att är ledsen *ledsen*

dvs. i a. Verbet vara-3ps + INF2 (-da infinitiv)

b. Perceptionsverbet-3ps

Estniskan saknar infinitivmärke men har två infinitiver:

INF 1, 'ma-infinitiv' Ex. 'kuulma' (höra)

INF 2, 'da-infinitiv' Ex 'kuulda'

INF 1 används huvudsakligen vid verb som betecknar rörelse, efter ett antal speciella verb, samt efter en del adjektiv och particip t ex 'valmis' (redo), 'nõus' (ense om, går med på), 'osav' (skicklig), 'harjunud' (van/vid), 'sunnitud' (tvungen).

Ex 'Ma olen valmis kuulama' *Jag är redo att lyssna*

'Ta on nõus vaatama'

Inf 2 används vid

1. Verb som uttrycker önskan, möjlighet, avsikt

Ex 'Jaan näeb lugeda *Jan ser att läsa*
se-3ps-PRES läsa-INF 2

'Jaan kuuleb minna *Jan hör hur han skall*
höra-3ps-PRES gå-INF 2 *gå*

2. Opersonliga konstruktioner

Ex 'On kuulda et Jaan on kurb *Det hörs att Jan*
höra-INF 2 att är ledsen *är ledsen*

Undantag: efter opersonligt 'man måste' används INF 1

Ex 'Peabkuulama hoolega Man måste lyssna noga
määste-3ps-PRES lyssna-INF 1 omsorg-KOMITATIV

De källbaserade opersonliga perceptionsverben ger alltså i faktiv 'mönstret'

Vara-3ps + V_{perc} - INF 2

När V_{perc} är 'tunda' (känna), måste nomenet stå i ELATIV

Ex Maitsest on tunda Det känns på smaken
smak-ELAT är känna-INF 2 eg. Av smaken känns det

De icke-faktiva, kopulativa verben 'tunduma' och 'paistma' (det tycks , egentl. det känns resp. det syns) har i estniskan formen

V_{perc}-3ps + V-KONDITIONALIS

Ex Tundubnagu tuleks vihma Det känns som om
kännas-3ps-PRES som komma-KOND regn-PART det skulle bli regn

eller

V_{perc}-3ps + V PRES PARTICIP iPART.SING

Ex ? Tundubvihma tulevat
kännas-3ps-PRES regn-PART komma-PART

eller

Paisabnagu tuleks vihma Det ser ut som om
synas-3ps-PRES som komma-KOND regn-PART det skulle bli regn

? Paisabvihma tulevat

De opersonliga konstruktionerna med particip verkar något konstlade just i kombination med 'regn', det normala uttryckssättet vore där det andra alternativet. Däremot används participkonstruktionen ofta i uttryck som

Sa paistadtundud haige olevat Du verkar vara
du synas_2ps-PRES/ kännas-2ps-PRES sjuk vara-PARTICIP sjuk

Om talaren uttrycker sig indirekt, återberättar något, används på estniska indirekt modus, modus obliquus. Detta uttryckssätt är egentligen en sats-

förkortning där huvudordet är ett presens particip ('v-particip') i partitiv. Detta modus, som är lika för alla personer i sing. och plu., jakande och nekande satser, motsvarar svenskans 'det sägs', 'jag har hört' osv.

Ex	Jaan	<u>nägev</u>	oma	ema	<i>Det sägs att Jan ser sin mor</i>
		se-MOD.OBL	sin	mor	
	Jaan	<u>vaatav</u>		<u>lindu</u>	<i>Det sägs att Jan tittar på</i>
		titta-på-MOD.OBL	fågel-PART		<i>fåglarna</i>

Mod. obl. har även sammansatta former, perfekt bildas med hjälpverbet 'olema' i indirekt modus + particip.

Ex	Mina	<u>olevat</u>		<u>kuulnud</u>	<i>Det sägs att jag har hört...</i>
		vara-MOD.OBL		höra-PARTICIP	

Participformer av vilka 'nud-participen' (aktivt perfekt particip) i de flesta fall motsvarar svenskans supinum, och 'tud-participen' (passivt perfektparticip) motsvarande svenskans perfekt particip, används i flera fall av indirekt perception eller för förfluten tid i passiv ('opersonlig form').

Den estniska passiven, som är en opersonlig form, dvs verbhandlingens utövare är obestämd eller allmänt tänkt, motsvaras i svenska av passivformer eller aktiva satser med pronomenet 'man' som subjekt.

Ex	Film	on	<u>nähtud</u>	<i>Man har sett filmen/</i>	
	film-PART	är	se-PARTICIP	<i>filmen har setts</i>	
	Seda	on	küll	<u>kuuldud</u>	<i>Det har man nog hört</i>
	det-PART	är	nog	höra-PARTICIP	

Efter verb som betecknar en känsla eller bruk av sinnen t ex 'tundma', 'tunduma', 'nägema', 'kuulma' (känna, kännas/tyckas, se, höra) kan en 'attsats' förkortas så att bindeordet 'att' utelämnas och predikatet utbyts mot ett presensparticip, 'v-particip' i partitiv sing. (Seopers. konstr. föregående sida.) Denna form kan på svenska ofta återges med infinitiv.

Ex	Ma	<u>kuulen</u>	et	lind	laulab	<i>Jag hör att fågeln sjunger</i>
	jag	höra-lps-PRES	att	fågel	sjunga-3ps-PRES	
	Ma	<u>kuulen</u>		<u>lindu</u>	<u>laulyat</u>	<i>Jag hör fågeln sjunga</i>
	jag	hör-lps-PRES	fågel-PART		sjunga-PART-PARTICIP	

Ma	<u>näen</u>	et	<u>mehed</u>	<u>tulevad</u>	<i>Jag ser att männen kommer</i>
jag	se-1ps-PRES	att	man-PLUR	komma-3ppl-PRES	
Ma	<u>näen</u>	mehi	<u>tulevat</u>		<i>Jag ser männen komma</i>
jag	se-1ps-PRES	man-PART.PL	komma-PART-PARTICIP		

Perceptionsverb och bisatskomponent

ERFARENHET

Sinnes-
modalitet
Direkt perception

SYN	Jaan <u>nägi</u> se-3ps-PRET	Peetrit P. -PART	<u>ujumas</u> sinma-INESSIV	<i>J. såg P. sinma</i>
	Jaan <u>nägi</u> se-3ps-PRET	kuidas Peeter hur	<u>ujus</u> sinma-3ps-PRET	<i>J. såg hur P. sinmade</i>
HÖRSEL	Jaan <u>kuulis</u> höra-3ps-PRET	Peetrit P. -PART	<u>laulmas</u> sjunga-3ps-PRET	<i>J. hörde P. sjunga</i>
	Jaan <u>kuulis</u> höra-3ps-PRET	kuidas Peeter hur	<u>laulis</u> sjunga-3ps-PRET	<i>J. hörde hur P. sjöng</i>
KÄNSEL	Jaan <u>tundis</u> känna-3ps-PRET	sipelgat myra-PART	<u>jalga</u> ben-PART	<i>J. kände en myra kröpa uppför benet</i>
	<u>ronimas</u> krypa-INESSIV			
	Jaan <u>tundis</u> känna-3ps-PRET	kuidas sipelgas hur myra	<u>jalga</u> ben-PART	<i>J. kände hur en myra kröp uppför benet</i>
	mööda <u>ronis</u> utmed krypa-3ps-PRET			

Kombinerat med INF 1 kan INESSIV användas, vilket då anger en handling som någon just utför. Subjektet i bisatsen sätts då i partitiv.

Om erfararens och objektets aktiviteter sammanfaller i tiden kan gerundiv användas.

Ex Kuuldes Peetrit laulmas,.....
 höra-GER P. -PART sjunga-INESSIV

Nu när jag hör Peter sjunga

Nähes Peetrit tulemas
 se-GER P. -PART komma-INESSIV

Nu när jag ser Peter komma

Indirekt perception

SYN Jaan nägi et Peeter ujus *J.såg att P.simmade*
 se-3ps-PRET att simma-3ps-PRET

Jaan nägi et Peeter oli ujunud *J.såg att P.hade*
 se-3ps-PRET att var simma-PARTICIP *simmat*

HÖRSEL Jaan kuulis et Peeter laulvat *J.hörde att P. sjöng*
 höra-3ps-PART att sjunga-MOD.OBL.

Jaan kuulis et Peeter olevat *J. hörde att P. hade*
 höra-3ps-PRET att vara-PRET-MOD.OBL *sjungit*

laulnud
 sjunga-PARTICIP

KÄNSEL Jaan tundis et sipelgas ronis *J.kände att en myra*
 känna-3ps-PRET att myra krypa-3ps-PRET *kröp uppför benet*

jalga mööda
 ben-PART utmed

Jaan tundis et sipelgas oli roninud *J. kände att en*
 känna-3ps-PRET att myra var krypa-PARTICIP *myra hade krupit*
uppför benet

jalga mööda
 ben-PART utmed

Källbaserade perceptionsverb, 'opersonliga'

Sinnes-

modalitet Faktiv, möjlig att förnimma

OMAPKERAD	On <u>märgata</u> är märka- <u>INF2</u>	et	Jaan	on kurb är ledsen		<i>Det märks att J. är ledsen</i>	
SYN	On <u>näha</u> är se- <u>INF2</u>	et	Jaan	on kurb är ledsen		<i>Det syns att J. är ledsen</i>	
HÖRSEL	On <u>kuulda</u> är höra- <u>INF2</u>	et	Jaan	on kurb är ledsen		<i>Det hörs att J. är ledsen</i>	
SMAK	Maitse <u>st</u> smak- <u>ELATIV</u>	on	tunda	et	supp	sisaldab att soppa innehålla- <u>3ps-PRES</u>	
	sidrunit citron- <u>PART</u>					<i>Det känns på smaken att soppan innehåller citron</i>	
	el	Maitse <u>st</u>	on	tunda	et	supis soppa- <u>INESSIV</u>	on sidrunit är citron- <u>PART</u>
LUKT	Löhnast lukt- <u>ELATIV</u>	on	tunda	et	Jaan	suitsetab röka- <u>3ps-PRES</u>	<i>Det känns på lukten att J. röker cigarr</i>
	sigarit cigarr						
KÄNSEL	On <u>tunda</u> är känna- <u>INF2</u>	et	nuga	on teritamata är vässa- <u>ABESSIV</u>		<i>Det känns att kniven är oslipad</i>	

Sinnes-

modalitet Icke- faktiv, kopulativ

OMARKERAD	Tundub kännas- <u>3ps-PRES</u>	nagu	tuleks som komma- <u>KOND</u>	vihma regn- <u>PART</u>		<i>Det verkar som om det skulle bli regn</i>
SYN	Näib synas- <u>3ps-PRES</u>	tulevat komma- <u>PART.PARTICIP</u>		vihma regn- <u>PART</u>		<i>Det ser ut som om det skulle bli regn</i>
HÖRSEL	Kuuldub höras- <u>3ps-PRES</u>	nagu	tulitõrje som brandkår	tuleks komma- <u>KOND</u>		<i>Det låter som om brand kåren är på utryckning</i>
SMAK	Maitseb smaka- <u>3ps-PRES</u>	nagu	ma ise som jag själv	oleks vara- <u>KOND</u>	supi keetnud soppa koka- <u>PARTICIP</u>	<i>Det smakar som om jag hade kokat soppan själv</i>

Sinnes-
modalitet Icke-faktiv forts.

LUKT	Löhnab lukta-3ps-PRES	nagu som	pöleks brinna-KOND	siin här	kuskil nägonstans	<i>Det luktar som om det brann här någonstans</i>
KÄNSEL	Tundub kännas-3ps-PRET	nagu som	tuba rum	oleks vara-KOND	kaua länge	kütmata elda-ABESSIV <i>Det känns som om rummet hade stått oeldat länge</i>

Objektet i de översatta paradigmerna står i nominativ, genitiv och partitiv, beroende på verbhandlingens innebörd. Dessutom görs distinktionen helobjekt (totalobjekt) och del- eller partiellt objekt. Det totala objektet står i genitiv singularis eller nominativ plural och används i satser som uppfyller alla tre kriterierna som följer:

- är jakande till sin innebörd
- verbhandlingen framställs som ledande fram till en avslutad handling
- objektet är bestämt till sitt omfång, dvs en helhet eller alla föremål av visst slag

Det partiella objektet förekommer då minst ett av följande villkor är uppfyllt:

- verbet är nekande till sin innebörd
- verbet uttrycker pågående handling (ofullbordad) eller upprepad handling
- verbets handling riktar sig till en obestämd del av föremålet

Partitiv används alltid vid verb som känsla, bruk av sinnen eller fortskridande handling under vars utförande resultatet ter sig ovisst. Alltså faller de här aktuella verben in i denna kategori.

Om perceptionsverben följs av ett biord som anger att handlingen leder till en avslutning står objektet däremot i genitiv (helobj.)

Ex	Jaan	kuulas lyssna-3ps-PRET	plaadi skiva-GEN	löpuni slut-TERMINATIV	<i>J. lyssnade skivan till slut</i>
men	Jaan	kuulas lyssna-3ps-PRET	plaati skiva-PART		<i>J. lyssnade på skivan</i>
	Jaan	vaatas titta-3ps-PRET	raamatu bok-GEN	läbi igenom	<i>J. tittade igenom boken</i>

men Jaan	vaatas titta-3ps-PRET	raamatut bok-PART		<i>J. tittade i boken</i>
Jaan	kuulis höra-3ps-PRET	arutluse diskussion-GEN	löpuni slut-TERMINATIV	<i>J. hörde på hela diskussionen</i>
men Jaan	kuulis höra-3ps-PRET	arutlust diskussion-PART		<i>J. hörde diskussionen</i>

och likaså vid 'passivt tittande', tv-n står på i ett hörn och man märker att ett program börjar och slutar.

Jaan	nägi se-3ps-PRET	filmi film-GEN	otsast början-ELATIV	löpuni slut-TERMINATIV	<i>J. såg filmen från början till slut</i>
Jaan	nägi se-3ps-PRET	filmi film-PART	<i>J. såg filmen</i> (ser ut som GEN men uttalas med kvantitet III)		

I vissa fasta sammansättningar står objektet alltid i partitiv och V_{perc} i INF 1

Ex	und dröm-PART	nägema se-INF 1	<i>drömma</i>
	söna ord-PART	kuulma höra-INF 1	<i>lyda</i>

Med verbets lexikala rot och olika morfem ändrar man grundbetydelsen hos verbet. Dessa avledningar placeras naturligtvis framför infinitivändelserna. Nedan följer ett antal sådana avledningar. Alla är inte användbara vid perceptionsverben. Där de passar följs de av exempel.

- ta- (-da-)
- handlingen riktad mot ett objekt, kausativer
 Ex tunne-ta-ma förnimma ngt , med känseln
 silmi-ta-ma förnimma ngt , med synen
 - avledning som bildar verb av adjektiv.
- u- (-i-)
- (-du-)
- verb som syftar tillbaka på subjektet, reflexiver, eller någons passiva övergång från ett tillstånd till ett annat
- Ex kuul-du-ma höras
 tund-u-ma kännas

- ne- verb som betecknar övergång från ett tillstånd till ett annat, gradvis,
- le- (-ele-) verb som betecknar upprepad eller ömsesidig handling, frekventativ eller reciprok
- Ex vaat-le-ma titta upprepade gånger eller betrakta
- '-ele-' används, förutom vid starkstadiet av ett verb, ibland i folkvisor och poem för att få ytterligare en stavelse i ett ord.
- skle- varaktig, 'liten' handling
- Ex silmi-skle-ma kika på
- ata- (-ahta-) anger enstaka, plötslig handling, momentaner
- Ex kuul-ata-ma lystra, 'lyssna till'
- tele- plötslig, upprepad handling, momentofrekventativ
- tse- markerar upprepade pågående vanligen också gradvisa handlingar, kontinuativer
- Ex silmi-tse-ma titta på, denna avledning är vanligare än '-skle-' formen

SMAK, LUKT OCH KÄNSEL

Källbaserade

Till skillnad från svenskan kan man på estniska inte säga 'Brödet smakar sött/surt/bränt'. De möjliga alternativen på estniska är

Leib on magus/ hapu/ kōrbenud
bröd är söt sur bränna-PARTICIP

eller Leival on magus/ hapu/ kōrbenud maitse
bröd-ADESSIV är söt sur bränna-PARTICIP smak

och Maten smakar sött/ bränt

Söök on magus/ kôrbenud
mat är söt bränna-PARTICIP

resp. Söögil on magus/ kôrbenud maitse
mat-ADESSIV är söt bränna-PARTICIP smak

Svenskans kombinationer 'smaka/lukta + ett substantiv' som närmare preciserar smaken resp. lukten, följer på estniska mönstret ovan. 'Soppan smakar citron/peppar' heter följaktligen

Supil on sidruni / pipra maitse
soppa-ADESSIV är citron-GEN peppar-GEN smak
el. Supp maitseb sidruni pipra järgi
soppa smaka-3ps-PRES citron-GEN peppar-GEN efter

likaså blir 'Jan luktar cigarr/svett'

Jaani on sigari / higi lõhn
-ADESSIV är cigarr-GEN svett-GEN lukt

Öpersonliga konstruktioner följer mönstret ovan. 'Det luktar cigarr om Jan/i korridoren' översätts

Jaani on sigari lõhn / Koridoris on sigari lõhn
korridor-INESSIV är cigarr-GEN lukt

¹'Smaka - lukta' + som + ämnesnamn / ART + NOM

'Det här kaffet smakar som tjära' heter

See kohvi maitseb kui tõrv
detta kaffe smaka-3ps-PRES såsom tjära

eller mer skrivspråksmässigt

See kohvi maitseb tõrvana
tjära-ESSIV

Verbet 'lõhnama' är neutralt eller beroende på kontexten positivt.

'Haisema' är negativt (lukta illa), och för 'stinka' används 'lehkama'.

Den absoluta konstruktionen (Viberg, 1981)

Jan ser - Jaan näeb

Jan hör - Jaan kuuleb

är liksom på svenska uttryck för förmåga, likaså har verben lukta och smaka, som på svenska, värdering i sin absoluta konstruktion.

Jaan lõhnab
lukta-3ps-PRES

Jan luktar

Denna sats verkar ofullständig, den skulle kanske tolkas negativt, trots att verbet i sig är neutralt, däremot kan

Nüüd kohvi maitseks
nu kaffe smaka-KOND

*Nu skulle kaffe smaka
(bra)*

bara tolkas positivt.

Även i estniskan används ett verb, knutet till känslan, vid erfarenhet:

Ma tundsin maitsest et supp sisaldas pipart
jag känna-1ps-PRET smak-ELATIV att soppa innehålla-3ps-PRET peppar-PART

Jag känner på smaken att soppan innehåller peppar

Ma tundsin supis pipra maitset
soppa-INESSIV peppar-GEN smak-PART

*Jag kände smaken av peppar
i soppan*

likaså

Ma tundsin lõhnast et põles
lukt-ELATIV att brinna-3ps-PRET

*Jag kände på lukten att
det brann*

Ma tundsin põlenud lõhna
brinna-PARTICIP lukt-PART

Differentiering av fälten i estniska

	Aktivitet	Erfarenhet	Kopulativ
SYN	vaatama	nägema	välja nägema näima
HÖRSEL	kuulama	kuulma	kuulduma
KÄNSEL	katsuma	tundma	tunduma
SMAK	maitsma	maiset tundma	maitsma
LUKT	nuusutama	lõhna tundma	lõhnama /neutr. el pos haisema / neg.

LITTERATUR

- Caplan, D, A note on the abstract readings of verbs of perception.
- Gruber, J (1967), Look and see. Language 43.
- Haaman, A (1962), Lärobok i estniska. Bokförlaget Medborgarskolan, Uppsala.
- Jänes, H (1966), Eesti keel. Eesti kirjanduse komitee, San Fransisco.
- Lipińska-Grzegorek, M (1977), Some problems of contrastive analysis: Sentences with nouns and verbs of sensual perception in English and Polish. Linguistic Research, Inc. Edmonton, Canada.
- Rogers, A (1972), Another look at flip perception verbs. CLS 8.
- Rogers, A (1971), Three kinds of physical perception verbs. CLS 7.
- Saareste, A (1959), Eesti keele mõisteline sõnaraamat, Stockholm.
- Valgma, J & Rimmel, N (1968), Eesti keele grammatika. Kirjastus Valgus, Tallinn.
- Viberg, Å (1980), SSM Report 7, Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk. Inst för lingvistik, Stockholms universitet.
- Viberg, Å (1981), SSM Report 8, En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett semantiskt fält. Inst för lingvistik, Stockholms universitet.

SUMMARY IN ENGLISH

The verbs of perception in Estonian

The most important field specific components are the five sense modalities: SIGHT, HEARING, TOUCH, TASTE and SMELL. The most important general components are called ACTIVITY, EXPERIENCE and COPULATIVE. The distinction between an activity and an experience is illustrated by pairs such as look at vs. see and listen to and hear, in Estonian raatama and nägema, kuulama and kuulma. Activity refers to an unbounded process that is consciously controlled by a human agent, whereas experience refers to a state that is not controlled. The distinction between an activity and an experience on one hand and a copulative expression on the other hand is dependent on a phenomenon that is called base selection. Base selection refers to the choice of a grammatical subject among the deep semantic case roles associated with a certain verb. An experience-based verb takes the animate being that has a certain mental experience as a subject. A source-based verb takes the experienced entity as a subject. A copulative expression is defined as a source-based state.

THE BASIC PARADIGM OF THE VERBS OF PERCEPTION IN ESTONIAN

SENSE MODALITY	ACTIVITY	EXPERIENCE	COPULATIVE
SIGHT	vaatama	nägema	välja nägema näima
HEARING	kuulama	kuulma	kuulduma
TOUCH	katsuma	tundma	tunduma
TASTE	maitsma	maiset tundma	maitsma
SMELL	nuusutama	lõhna tundma	lõhnama / neutr. or pos. haisema / neg.

Uppsats 4

Iskra Jordanova

PERCEPTIONSVERBENS SEMANTIK I BULGARISKAN

Innehåll

0. Inledning
 1. Kort översikt av bulgariskans verbsystem
 2. Differentiering mellan de olika fälten
 - A. Handling
 - B. Erfarenhet
 - C. Kopulativ
 - D. Opersonlig erfarenhet
 - E. Opersonligt kopulativ
 3. Prefixens funktion. Förändring av verbens betydelse
 - A. Intensitet
 - B. Riktning
 - C. Aktionsart
 4. Direkt och indirekt perception
- Litteratur

0. INLEDNING

Ordförrådet kan i alla språk indelas i semantiska fält. Med ett semantiskt fält menas ett antal ord som beskriver ett erfarenhetsområde, t ex rörelse, perception, mentala aktiviteter, färger osv. Varje ord får sin betydelse i relation till de andra orden inom samma område. Ett semantiskt fält består av två komponenter: en begreppskomponent och en lexikal komponent. Begreppskomponenten är den bit av den yttre verkligheten som är knuten till våra upplevelser, erfarenheter, uppfattningar och tankar. Den lexikala komponenten består av ordförrådet som man använder, grammatiska distinktioner och regler osv, d v s det språkliga uttryckets struktur på en djupare nivå. De språkliga uttrycksmedlen är nära relaterade till våra psykologiska processer och sätt att tänka och påverkas av omvärlden. Varje begrepp i vårt tänkande är förknippat med ett konkret eller ett abstrakt ting som existerar i verkligheten och som är kodat i språkliga termer. Samspelet mellan begreppskomponenten och den lexikala komponenten betingar indelningen i semantiska fält. Vilket fält ett ord hör till bestäms av de förhållanden som råder mellan dess lexikala komponent och andra ords lexikala komponent vid representationen av ett visst begrepp. På detta sätt avgränsas större eller mindre områden av innehållssubstansen.

Ett semantiskt fält består av flera delfält som i sin tur kan delas in i mindre enheter. Relationerna mellan dessa kan beskrivas i termer av hyponymi och synonymi. Ett problem som uppstår vid denna hierarkiska strukturering av orden i ett språk är motiveringen för klassificeringen, dvs vilka kriterier som skall användas. Eftersom det ibland är svårt att avgöra om två ord hör till samma semantiska fält (ofta har ett element skiftande betydelse och dyker upp i flera fält eller löper tvärs genom fälten) uppstår många överlappningar mellan de olika fälten. För att reducera flertydigheten och klargöra vilken information som avses måste man ta kontexten (den språkliga omgivningen) som hjälpmedel.

Om man jämför två språks semantiska fält med varandra, finner man att det i de flesta fall inte råder någon entydig relation mellan medlemmarna inom fältet. Ett språk kan t ex ha uttryck för ett begrepp som representeras med andra termer i ett annat språk eller som helt saknar motsvarighet i ett tredje av den anledningen att uttrycket/begreppet inte är betydelsefullt i detta. Att varje språk har begrepp och betydelser som inte har någon direkt motsvarighet i andra språk kan ses som en konsekvens av de olika tänkesätten, en konsekvens av natio-

nernas världsuppfattningar, kultur och sociala struktur som avspeglas i språket.

Eftersom problemet språk och tanke är väldigt omfattande, skall jag begränsa mig till ett underordnat område, närmare bestämt till PERCEPTIONSVERBEN.

Perceptionsverben är de verb som är knutna till mottagning av information via våra sinnesorgan. Det finns en mängd semantiska dimensioner inom fältet med mera eller mindre skarpa gränser. De viktigaste sinnesmodaliteterna är fem: SYN, HÖRSEL, LUKT, SMAK och KÄNSEL. De verb som är knutna till sinnesmodaliteterna kan indelas i tre huvudgrupper: HANDLING, ERFARENHET och KOPULATIV med de två undergrupperna OPERSONLIG ERFARENHET och OPERSONLIGT KOPULATIV (se Ake Viberg 1980).

1. KORT ÖVERSIKT AV BULGARISKANS VERBSYSTEM

Bulgariskans verbsystem är väldigt komplicerat. De olika grammatiska betydelse-erna hos verbet (person, numerus, tempus, modus, particip osv) bildas genom förändring av ändelser och ibland en del av stammen, användning av hjälpverb och partiklar och dyl. Varje verb har två olika verbformer beroende på den aspekt ur vilken man ser en viss handling:

(a) razgleždam

(b) razgledam

Båda verben står i presens, 1:a person, singularis och betyder 'undersöka'. Exempelen i (a) betecknar handlingens varaktighet och successiva utveckling och kallas därför ofullbordad handling eller IMPERFEKTIV VERBFORM. Jag ska beteckna sådana verb med →. Däremot betecknar exemplen i (b) en fullständigt avslutad handling och kallas PERFEKTIV VERBFORM och jag ska markera dessa verb med ○. Man bör observera att de olika verbformerna inte uttrycker olika handlingar, utan bara olika aspekter av ett och samma verb. Därför kan båda formerna förekomma vid beskrivningen av en och samma situation/skeende. I förfluten tid får dessa verb följande form:

(a) razgleždaše - imperfekt, 3p.s. →

(b) razgleda - aorist, 3p.s. ○

Det finns två typer av verb i bulgariskan: vanliga verb och reflexiva verb. Van-

liga verb är dessa som bara består av en lexikal enhet. Reflexiva verb är de verb som innehåller det reflexiva pronominet se eller si som spelar en viktig roll och påverkar verbets lexikala och grammatiska betydelse. Ett reflexivt pronomen placeras normalt direkt före verbet. Om verbet står initialt i satsen, placeras ett reflexivt pronomen dock efter verbet.

Av verbets grammatiska form för person syns vem som utför handlingen (eller påverkas av denna) och dennes attityder till den. Därför är subjektet inte en obligatorisk del av satsen. Det finns vissa verb som är ommarkerade för person och som bara kan användas i 3:e pers. sing. Dessa tillsammans med alla reflexiva verb kan man använda för att beteckna opersonlig erfarenhet och opersonligt kopulativ och de motsvaras av den passiva konstruktionen i svenskan. Exempel:

- Vižda se ... - Det syns ... Man ser ...
- Čuva se ... - Det hörs ... Man hör ...
- Čustvuva se ... - Det känns ... Man känner ...

2. DIFFERENTIERING MELLAN FÄLTEN

Om man nu går genom de olika fälten och jämför perceptionsverben, visar det sig att alla verb för kopulativ och erfarenhet (inklusive opersonlig erfarenhet och opersonligt kopulativ) kräver ett komplement. Detta komplement kan vara en nominalfras, en adverbialfras, en adjektivfras eller en hel sats.

A. HANDLING:

- 1. Syn.
 - a) Ivan gleda-še ptici-te. (še-imp.3.s., te-best.pl.NP)
I. tittade på fåglarna.
 - b) Ivan gleda-se sāsredotoceno. (še-imp.3p.s., ADV)
I. tittade uppmärksamt.
 - c) Ivan gleda-še. (utan komplement)
- 2. Hörsel.
 - a) Ivan sluša-še radio. (še-imp.3p.s., NP)
I. lyssnade på radio.
 - b) Ivan sluša-še bez da kaže nešto. (VP)
I. lyssnade utan att säga något.
 - c) Ivan sluša-še. (utan komplement)
I. lyssnade.

3. Smak. a) Ivan opita supa-ta. (aor.3p.s., ta-best.s.f.NP)
I. smakade på soppan. (opita = pröva)
? b) Ivan opita. (utan komplement)
I. smakade på ?
4. Lukt. a) Ivan po-mirisa pura-ta. (aor.3p.s., ta-best.s.f.NP)
I. luktade på cigarren. (po-prefix = börja)
? b) Ivan po-mirisa. (utan komplement)
I. luktade på ?
5. Känsl. a) Ivan o-pipa kamäka. (aor.3p.s., NP)
I. kände på stenen. (o-prefix = alla sidor)
? b) Ivan o-pipa. (utan komplement)
I. kände på ?

B. ERFARENHET:

1. Syn. a) Ivan vižda-se ptici-te. (imp.3p.s., best.pl.NP)
I. såg fåglarna.
b) Ivan vidja vsičko. (aorist 3p.s., ADV)
I. såg allt.
? c) Ivan vidja/vižda-še (omöjligt utan komplement)
2. Hörse. a) Ivan čuva-še radio-to. (imp.3p.s., to-best.s.n.NP)
I. hörde radion.
b) Ivan ču če toj vleze. (aor.3p.s., BS)
I. hörde att han kom in.
c) Ivan čuva-še dobre. (imp.3p.s., ADV)
I. hörde bra.
? d) Ivan čuva-še (omöjligt utan komplement)
I. hörde ?
3. Smak. a) Ivan useti vkusa na limon v supa-ta. (aor.3p.s., NP)
I. kände smaken av citron i soppan.
b) Ivan počustvuva vkusa na limon. (aor.3p.s., NP)
I. kände smaken av citron.
? c) Ivan useti/počustvuva vkusa (omöjligt)
I. kände smaken ?
4. Lukt. a) Ivan useti mirizma na pura v stajata. (aor.3p.s., NP)
I. kände lukten av cigarr i rummet.

- b) Ivan počustvuva mirizma na pura. (aor.3p.s., NP)
I. kände lukten av cigarr.
- ? c) Ivan useti/počustvuva mirizma (omöjligt)
I. kände lukten ?

5. Känsel.

- a) Ivan useti/počustvuva edin kamäk pod kraka si.
(aor.3p.s., NP, pod = under, si = sin)
I. kände en stor sten under sin fot.
- b) Ivan useti ce edna mravka laze-še po kraka mu.
(aor.3p.s., BS (imp.3p.s., če = att, mu = hans))
I. kände att en myra kröp uppför benet.
- ? c) Ivan useti/počustvuva (omöjligt)
I. kände ?

C. KOPULATIV:

1. Syn.

- a) Ivan izgležda-še täžen. (imp.3p.s., en-s.m.ADJ)
I. såg ledsen ut.
- b) Ivan izgležda-še kato malko momče. (imp.3p.s., NP)
I såg ut som en liten pojke.
- ? c) Ivan izgležda-še (utan komplement)
I. såg ut ?

2. Hörsel.

- a) Ivan izgležda-še täž-en. (samma som C.1.a.)
I. lät ledsen.
Glas-ät na Ivan beše täžen. (beše = vara imp.3p.s.)
(röst-en av I. vara ledsen, ADJ)
- b) Ivan izgležda-še kato malko momče. (se C.1.b.)
Glas-ät na Ivan beše kato na malko momče.
(röst-en av I. vara som av liten pojke)
I. lät som en liten pojke.
- ? c) Ivan zvuče-še (omöjligt)
I. lät ?

3. Smak.

- a) Supa-ta ima-še vkus na limon. (imp.3p.s., NP)
(soppa-n hava smak av citron)
Soppa-n smakade citron.
- b) Supa-ta beše vkusn-a. (imp.3p.s., a-s.f.ADJ)
(soppa-n vara god)
Supa-ta ima-še hubav vkus. (imp.3p.s.)
(soppa-n hava god smak)
Soppa-n smakade gott.

4. Lukt. a) Ivan miriše-še na pira. (imp.3p.s., NP)
I. luktade cigarr.
b) Ivan miriše-še hubavo. (imp.3p.s., ADV)
I. luktade gott.
c) Ivan mirisě-še. (utan bestämning - negativt)
5. Känsel. a) Nož-ät beše ostär. (vara-imp.3p.s., ADJ-m.s.)
Kniven kändes vass.
b) Ivan počustvuva kamăka studen kogato sedna na nego.
I. känna(aor.) sten kall när/då sitta på den
Stenen kändes kall, då I. satte sig på den.

D. OPERSONLIG ERFARENHET:

0. Omarkerad - anger ej sinnesmodalitet: liči si = det märks
1. Syn. a) Vižda se mnogo dobre. (pres., se-refl.pr., ADV)
Det syns väldigt bra.
b) Vižda se če Ivan e tăžen. (pres., če-att, BS)
Det syns att I. är ledsen.
? c) Vižda se (omöjligt)
2. Hörsel. a) Čuva se lošo. (pres., ADV)
Det hörs dåligt.
b) Čuva se če Ivan e tăžen. (pres., BS)
Det hörs att I. är ledsen.
c) Radio-to se čuva na njakolko kilometra. (pres. NP)
Radion hörs flera kilometer.
? d) Čuva se (omöjligt)
3. Smak. a) Po vkusa se usesta/custvuva ce v supa-ta ima limon.
(av smaken känns (pres.) att i soppa-n finns citron)
Det känns på smaken att soppan innehåller citron.
4. Lukt. a) Po mirizma-ta se usešta če Ivan e pušil v staja-ta.
(på lukt-en känns (pres.)att I. röka (past partic.)
Det känns på lukten att I. har rökt i rummet.
5. Känsel. a) Čustvuva/usešta se če kamăka e studen (pres., BS)
Det känns att stenen är kall.

E. OPERSONLIGT KOPULATIV:

1. Syn. a) Izgležda če šte vali snjag. (pres., BS, šte-futurum)
Det ser ut som om det blir snö.

- ? b) Izgležda (utan komplement)
2. Hörsel. a) Isgležda če njakoj idva. (pres., BS)
Det låter som om någon kommer.
b) Tova zvuči dobre. (pres., ADV)
Det låter bra.
3. Lukt. a) Meriše na nešto izgorjal-o. (pres., o-s.n.ADJ)
Det luktar som om något brinner.
? b) Meriše (utan komplement)
4. Smak. a) Ima vkus kato če az sām pravil supa-ta.
(hava smak som om jag laga (pres.partic.) soppa-n)
Det smakar som om jag själv lagat soppan.
5. Känsel. a) Izdležda če Ivan e otvoril prozoreca.
Det känns (verkar) som om I. har öppnat fönstret.
b) Izgležda če esen-ta idva skoro. (pres., BS)
Det känns (verkar) som om hösten snart kommer.

Som framgår av exemplen och av figur 1. finns det ingen differentiering mellan de kopulativa verben för syn och hörsel och mellan opersonligt kopulativ för syn, hörsel och känsel. I stället använder man ett mera allmänt och naturligt verb izgležda = verka, vars stam är gemensam med perceptions verbet för syn (handling). För att markera skillnaden mellan de två sinnesmodaliteterna kan man göra en omskrivning av följande typ: Glasāt na Ivan beše tážēn. (Ivans röst var ledsen.) Det finns i princip ett verb som direkt motsvarar låta i svenskan, men det kan bara förekomma när subjektet är någon ljudkälla (eller produkt av denna) + ADV. Exempel:

Glasāt na Ivan zvučeše tážno.

(Ivans röst lät ledsen.)

Kambanata zvučeše monotonno.

(Klockan lät monoton.)

eller i uttryck som:

Tova zvuči stranno/dobre.

(Det låter konstigt/bra.)

Presenta na pticite zvučese ošte v usite mu.

(Fåglarnas sång ringde fortfarande i hans öron.)

För opersonlig erfarenhet finns det även en övergripande och omarkerad term som kan användas om alla sinnesmodaliteter: liči si. Verbet har inte exakt motsvarighet

i svenskan, men man kan översätta det med det märks + en nyans av säkerhet.

Exempel:

Liči si če Ivan e tážen. (Det märks att I. är ledsen.)

Liči si če v supata ima limon. (Det märks att soppan innehåller citron.)

Liči si če nožät e natočen skoro. (Det märks att kniven är nyslipad.)

De kopulativa verben för sinnesmodaliteterna smak och känsel saknas också i det bulgariska språket. För smak använder man kopulan e = vara + ADJ (t ex smaka gott) eller ima vkusa na = ha smak av + NP (t ex smaka citron, ha smak av citron). Verbet usešta/čustvuva = känna förekommer inte när subjektet är icke-levande. I stället sätts ett levande subjekt eller verb för opersonlig erfarenhet i huvudsatsen och kopulan e = vara i bisatsen.

Čustvuva se če nožät e ostär. (Det känns att kniven är vass.)

Ivan počustvuva če nožät beše ostär. (Ivan kände att kniven var vass.) - det är Ivan som känner och inte kniven.

Som svenskan har bulgariskan tre verb med olika värderingar för perception av lukt: meriša = lukta (neutralt), uhaja = dofta (positivt) och smärdja/vonja = stinka (negativt). När det neutrala verbet står utan någon bestämning tolkas det negativt. I alla andra fall får verbet sin betydelse från sammanhanget. Ibland kan man använda verb med positiv eller negativ värdering tillsammans med ett komplement som har motsatt mening för att uttrycka ironi. T ex "Gud, vad du stinker parfym!"

3. PREFIXENS FUNKTION. FÖRÄNDRING AV VERBENS BETYDELSE

Typiskt för bulgariskans verbsystem är användning av suffix och särskilt prefix för bildande av olika verbformer. Detta har två konsekvenser för det nybildande verbet - å ena sidan införs någonting nytt i den lexikala betydelsen, å andra sidan förändras det ursprungliga verbets ofullbordade form till fullbordad form hos det nya verbet. Den nya extra betydelsen hos verbet är en orsak till att verbets aktionsart förändras. Ett och samma prefix kan förbindas med olika verb och uttrycka olika aktionsart och tvärtom, en och samma aktionsart kan representeras av olika prefix. Gemensamma semantiska komponenter för aktionsarten är: riktning, aspekt (början/slut av handlingen) och intensitet. De första två beskriver kvalitet-karakteristiska drag hos verbet, medan den sista - intensiteten -

Figur 1 OBS! Alla verb är i presens 1.per.sing. (bulgariskan saknar infinitivform)

sinnesmoda- titet	HANDLING	ERFARENHET	KOPULATIV	OPERSONLIG ERFARENHET	OPERSONLIGT KOPULATIV
SYN	gledam	vīžsdam	izgļeždam (zvuča)	vīžda se (refl.pr.)	izgļežda (det verkar)
HÖRSEL	slušam	čuvam			
SMAK	vkusvam/ opitvam (= pröva)	počustvuvam vkusa na 'känna smak av'	ima vkusa na 'ha smak av'+NP e + ADJ 'vara' (3p.s.)	po vkusa se čustvuva 'av smaken känns'	ima vkusa 'ha smak' -3p.s.
LUKT	po-miriša (pref.)	počustvuvam mirizma na 'känna lukt av'	miriša	po mirizmata se custvuva 'av lukten känns'	miriše (3p.s.)
KÄNSEL	o-pīpam/ usestam/ čustvuvam	na-pīpam/ usestam/ počustvuvam	e 'vara' - 3p.s.	usesta se/ čustvuva se (opers.V+r.pr.)	izgļežda (det verkar)

liči si

anger verbets kvantitet.

A. Intensitet

- a) na - processen (den verbala handlingen) har svag verkan:
Ivan namirisvaše na pura.
(I. luktade lite grann cigarr.)
- b) po - handlingen sker inom ett begränsat tidsintervall och/eller i liten grad:
Ivan pogleda pticite.
(I. tittade ett tag på fåglarna.)
- c) raz - handlingen sker i väldigt stor grad och mycket intensivt:
Čvetjata se razmirisaha silno.
(Blommorna började dofta mycket starkt.)

B. Riktning

- a) v - handlingen är riktad inåt:
Ivan se vgleždaše v tǎmnoto.
(I. stirrade in i mörkret.)
- b) o/u - handlingen utförs åt alla håll och i stort omfång:
Ivan se ogleda. (I. såg sig om.)
Ivan se osluša. (I. lyssnade åt alla håll.)
- c) pod - handlingen utförs i riktning neråt; abstrakt:
att göra någonting i hemlighet:
Ivan podslušvaše zad vratata.
(I. smyglyssnade vid dörren.)

C. Aspekt/aktionsart

- a) do - handlingen utförs till en viss gräns eller slut:
Ivan dosluša prikazkata.
(I. hörde sagan till slut.)
Ivan dogleda filma.
(I. såg filmen till slut/hela filmen.)
- b) za - början av en handling:
Ivan se zasluša v radioto.
(I. började lyssna på radion.)
Ivan se zagleda v tǎmnoto.
(I. började titta i mörkret.)
- c) iz - handlingen är fullständigt avslutad:
Čvetjata se izmirisaha.
(Blommorna slutade lukta. Blommornas doft tog slut.)

- d) pre - handlingen har överstigit den normala gränsen: upprepning.
Ivan pregleda knigite.
(I. tittade igenom böckerna.)
- e) pro - mycket abstrakt betydelse; handlingen utförs för första gången:
Ivan progleda izvednǎž.
(I. började plötsligt se.)
- f) s(ǎ) - inkoativ: Ivan sǎgleda purata.
(I. fick syn på cigarren.)
- g) pri - med perceptionsverb för erfarenhet - handlingen blir överklig
(svarar mot 'tycka sig' i sv.)
Ivan mu se priviždaha prizraci.
(I. tyckte sig se spöken.)
Ivan mu se pričuvaha prizraci.
(I. tyckte sig höra spöken.)

OBS! mu - perc.pron.mask.dativ
se - refl.pron.
verbet - imp.3p.pl. (syftar på 'spöken')

Bulgariskan är inte ett kasus-språk. Enbart hos de personliga pronomena förekommer fyra kasusformer: nominativ (subjektsform), dativ, ackusativ (objektsform) och genitiv (attributiv). Både ackusativ och dativ har två former - full form och förkortad form, men den fulla formen av dativen betraktas som en arkaism och används ytterst sällan i det moderna språket. Den tenderar att försvinna fullständigt och ersättas med prepositionen na + ackusativ (full form) och/eller med den förenklade dativformen. De förkortade varianterna av dativen och ackusativen är enklitiska, dvs de får ingen betoning i löpande tal och är flyttbara. De fulla och förkortade pronomena kan förekomma samtidigt i satsen. Om man ersätter 'Ivan' i de sista exemplen med ett personligt pronomen, blir meningen följande:

Na nego mu se priviždaha prizraci.
(full (3psm) + förkortad + refl.pr. + verb (3p.pl.) + nom.)
Han tyckte sig se spöken.

Na mene mi se priviždaha prizraci.
(full (1ps) + förkortad + refl.pr. + verb + nom.)
Jag tyckte mig se spöken.

De reflexiva pronomena se (ackusativ) och si (dativ) ersätter ett objekt som är identiskt med subjektet i satsen. De kan inte uppträda som subjekt och därför har de inte nominativ kasusform.

Prefixens lexikala betydelse kan undersökas genom transformations- och substitutionstest, dvs man jämför verb utan prefix med verb som innehåller sådana och iakttar vilka förändringar som sker i satserna (hur prefixets betydelse återges av de andra satsdelarna). Majoriteten av dessa prefix är vanliga prepositioner i bulgariskan. Men denna sorts test är inte tillräckligt eftersom det inte kan tillämpas vid analysen av alla semantiska nyanser som har olika grad av abstraktion.

4. DIREKT OCH INDIREKT PERCEPTION

Liksom i svenskan kan man också i bulgariskan göra en distinktion mellan direkt och indirekt perception. Direkt perception uttrycks genom: (1) direkt objekt + da (infinitivmärke) + V (alltid presens) - eftersom verben i språket saknar infinitivform används da = att + verbets presensform - eller genom: (2) bisatsen inleds med kak = hur + verb i lämpligt tempus. Exempel:

- a) Syn. (1) Ivan vidja Petăr da se kăpe.
(aor.3p.s.) (refl.pr.)(pres.3p.s.)
Ivan såg Peter duscha.
(2) Ivan vidja kak petăr se kăpeše.
(aor.3p.s.) (refl.pr.)(imp.3p.s.)
Ivan såg hur Peter duschade.
- b) Hörsel. (1) Ivan ču Petăr da se kăčva po stălbite.
(aor.3p.s.) (refl.pr.)(pres.3p.s.)
Ivan hörde Peter gå uppför trappan.
(2) Ivan ču kak Petăr se kăčvaše po stălbite.
(aor.3p.s.) (refl.pr.)(imp.3p.s.)
Ivan hörde hur Peter gick uppför trappan.
- c) Känsel. (1) Ivan useti edna mravka da lazi po kraka mu.
(aor.3p.s.) (pres.3p.s.) (hans)
Ivan kände en myra krypa uppför benet.
(2) Ivan useti kak edna mravka lazeše po kraka mu.
(aor.3p.s.) (imp.3p.s.)
Ivan kände hur en myra kröp uppför benet,

Det direkta objektet står alltid i ackusativ. Om man använder personliga pronomen i stället för egennamn eller substantiv, framgår detta tydligt. Ofta dubbleras det direkta objektet genom de personliga pronomenas ackusativa former eller genom substantiv och personligt pronomen i ackusativ. Genom denna dubblering förstärks skillnaden mellan objekt och subjekt i satsen, eftersom substantiv inte kasusböjs i bulgariskan. Om objektet står i början av meningen på subjektets plats, reducerar dubbleringen av objektet oklarheten och flertydligheten. Ex.:

Nego go vidja Ivan da se kăpe.

(full ack. + förk.ack. + aor.3p.s. + I. + da + V)

honom - såg - I. - duscha

Neja ja ču Ivan.

(full ack.3psf + förk.ack.3psf + aor.3ps + subj)

henne - hörde - Ivan

0 + 0' + V + S

Vid vänsterutflyttning förekommer t o m tre objekt: substantiv/egennamn + full form av personligt pronomen + förkortad form:

Petăr, nego go vidjah da se kăpe.

0 , 0' 0''

Peter, - honom - såg - jag - duscha

Maria, neja ja čuh da se kačva po stălbite.

0 , 0' 0'' (aorist 1p.s.)

Maria, - henne - hörde - jag - gå - uppför trappan

Indirekt perception uttrycks genom en vanlig att-bisats vars subjekt står i nominativ. Bisatsens tempusform behöver inte överensstämma med huvudsatsens.

Ivan vidja če toj se kăpe/kăpeše.

(aor.)(att) (pres.)/(imp.)

Ivan såg att han duschade.

Ivan useti če edna mravka lazi/lazeše po kraka mu.

(aor.)(att) (pres.)/(imp.)

Ivan kände att en myra kröp uppför benet.

Sammanfattningsvis kan man säga att bulgariskan och svenskan visar jämförelsevis många likheter med avseende på perceptionsverben. Skillnader förekommer i graden av differentiering mellan delfälten och pga de två språkens olika struktur, dvs lexikala och grammatiska uttrycksmedel.

LITTERATUR

Viberg, Åke (1980), Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk,
SSM Rapport 7, Inst för lingvistik, Stockholms universitet.

Gramatika na bulgarskija ezik (1978), Det bulgariska språkets grammatik,
Sofia.